Dagboek van Soldaat
Abel van Zalen
Krijgsgevangene No. 107010

Juni 1943
-
Juni 1945

Inhoudsopgave

1. Voorwoord bij de bewerking. 3
2. Algemene informatie over Abel van Zalen 5
3. Personen uit het dagboek. 7
4. Stalag XI-a Altengrabow. 8
5. Stalag IV-b Mühlberg 15
6. Arbeitskommando Klagenfurt 23
7. Arbeitskommando Unterpremstätten 27
8. Arbeitskommando Gösting 33
9. Arbeitskommando België Kazerne 63
10. Arbeitskommando Gymnasium aan de Tummelplatz 65
11. Arbeitskommando Strolager St Andritz 71
12. Arbeitskommando Puntigam 79
13. Naar Stalag XVIII-a Wolfsberg 99
14. Van Stalag XVIII-a Wolfsberg naar Italië 100
15. Van Italië per schip naar Frankrijk 103
16. Terug in Nederland 107
17. Terug naar Gösting 1964 110
18. In de voetsporen van het verleden 111

1. Voorwoord bij de bewerking.

Het verslag van Abel van Zalen is gebaseerd op het originele handgeschreven dagboek, zoals dat bewaard is beleven in de familie. Het manuscript is volledig gefotografeerd en deze foto's zijn door de familie aan de bewerker ter beschikking gesteld.

Het dagboek is wisselend in de "ik" vorm en de "wij" vorm geschreven, maar nergens wordt dat direct duidelijk. De persoonsvorm ontbreekt namelijk vrijwel overal. Welke persoonsvorm bedoeld is, kan alleen uit het zinsverband worden afgeleid.
Zinnen zijn zelden afgesloten met een punt en nieuwe zinnen beginnen vrijwel nergens met een hoofdletter. Daardoor is niet altijd duidelijk tot welke zin een woord behoort.
Heel vaak is door Abel gekozen voor een letterlijke weergave van spraak, daarbij is bovendien een soort steno gehanteerd waarbij zoveel mogelijk woorden zijn weggelaten.
Dit alles heeft het overzetten van het handboek in een modern leesbaar Nederlands behoorlijk bemoeilijkt en als bewerker realiseer ik mij, dat mogelijk niet altijd de exacte intentie van Abel is weergegeven. Het bleek ondoenlijk om alle toevoegingen die ik heb moeten aanbrengen om er een leesbaar geheel van te maken, tussen haakjes te zetten.
Het oorspronkelijke dagboek is soms voorzien van afkortingen. Deze zijn in de voorliggende bewerkte versie zo veel mogelijk uitgeschreven.

Op 21-5-1944 schreef Abel in zijn dagboek: *"Hoop dat je dit later alles mag vertellen wat hier instaat. Dit boek is mij lief geworden en wil het bewaren zolang als ik leef.*
Schat hopende op een spoedig weerziens, je liefhebbende man. Dag".

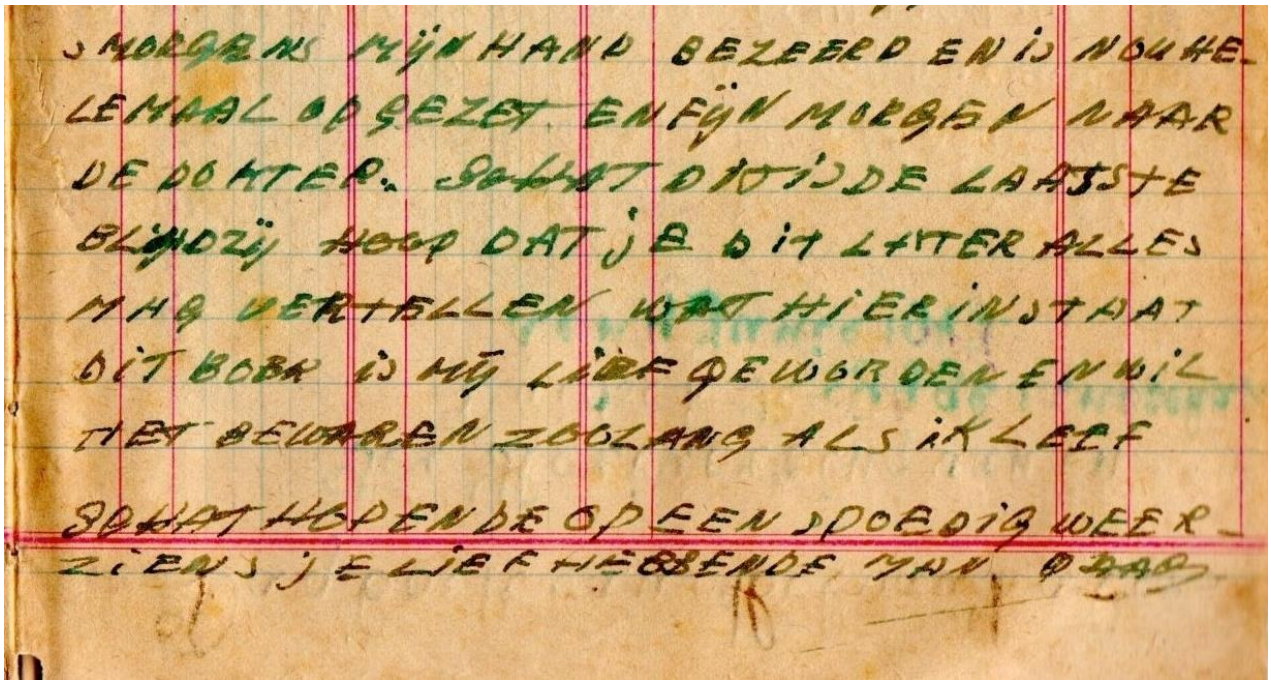
SMORGENS MIJN HAND BEZEERD EN IS NOU HE-
LEMAAL OPGEZET EN FIJN MORGEN NAAR
DE DOKTER. SCHAT DIT IS DE LAATSTE
BLIJDZIJ HOOP DAT JE DIT LATER ALLES
MAG VERTELLEN WAT HIER INSTAAT
DIT BOEK IS MIJ LIEF GEWORDEN EN WIL
HET BEWAREN ZOOLANG ALS IK LEEF
SCHAT HOPENDE OP EEN SPOEDIG WEER-
ZIENS JE LIEFHEBBENDE MAN. DAG

Het dagboek is gelukkig bewaard gebleven, lang nadat Abel is overleden. Ik beschouw het als een voorrecht om het dagboek te mogen lezen en te mogen bewerken en ik spreek de hoop uit dat het nog heel lang bewaard en opnieuw gelezen zal worden.

Het dagboek is vergeleken met bronnen zoals:

- Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Collectie Krijgsgevangenen, nummer toegang 2.13.98, inventarisnummer 20 *(Stalag IV-b Mühlberg);*
- Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Collectie Krijgsgevangenen, nummer toegang 2.13.98, inventarisnummer *42 (Zugang Stalag XI-a Altengrabow);*
- Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Collectie Krijgsgevangenen, nummer toegang 2.13.98, inventarisnummer 173 *(Abgang Stalag XI-a Altengrabow);*
- "Onder de vlaggen van Zweden en het Rode Kruis", David Jan Smit, 1996;
- Het dagboek van Jo de Groot, Kgf. 97474 (bewerking door zijn zoon C.J. de Groot, 2015);
- Het dagboek van Alexander Merki, Kgf. 96791 (bewerking door E. van der Most, 2016).

Aan de hand van de bovenstaande bronnen en literatuur zijn zoveel mogelijk fouten en onduidelijkheden in het verhaal gecorrigeerd. Zoveel mogelijk zijn de genoemde namen gecontroleerd, zo nodig aangepast en voorzien van voorletters, rangaanduiding en het krijgsgevangenennummer (Kgf.).

Dit dagboek is bewerkt en digitaal gemaakt ten einde het beter leesbaar te maken. Bovendien zijn feiten nu eenvoudig digitaal terugvindbaar en kunnen deze worden vergeleken met andere gegevens. De voorliggende bewerking is vervaardigd als een onderdeel van een studie naar de krijgsgevangen Nederlandse officieren, onderofficieren en manschappen.

Copyright
De rechten op het originele manuscript berusten bij de familie Van Zalen.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestanden en / of openbaar worden gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Het uploaden van (delen van) deze uitgave naar websites als www.anzdoc.com, www.ecitydoc.com en andere vergelijkbare websites en daarmee het digitaal beschikbaar stellen van (delen van) deze publicatie aan derden, is expliciet NIET toegestaan en wordt beschouwd als een overtreding van de auteurswet.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van afbeeldingen te achterhalen. Zij die in dit verband niet konden worden benaderd, kunnen zich met de uitgever in verbinding stellen. Hoewel de grootst mogelijke zorg is besteed aan de samenstelling van dit boek, kan de uitgever geen aansprakelijkheid aanvaarden voor eventueel in deze uitgave voorkomende onjuistheden.

E. van der Most ©
Gouda 10 juni 2020

2. Algemene informatie over Abel van Zalen

Het dagboek van Soldaat Abel van Zalen bestond oorspronkelijk uit 5 handgeschreven delen. Het totale dagboek behandelt de periode vanaf 4 juni 1943 tot en 10 juni 1945: het vertrek uit Nederland, de aankomst in Stalag XI-a Altengrabow, de reis naar Stalag XVIII-c Mark Pongau, de Arbeidskommando's in Graz en de terugkeer in Nederland.

Het tweede deel van het dagboek, dat een deel van de periode in Graz beschreef en het vijfde deel, dat de laatste dagen in Graz en de terugreis naar Nederland beschreef, zijn helaas verloren gegaan. De verloren gegane delen zijn gereconstrueerd aan de hand van andere dagboeken die deze periode wel beschreven hebben.

De drie bewaard gebleven delen van het dagboek, collectie Van Zalen

Abel van Zalen werd geboren op 16 juli 1919 te Oude Pekela. Hij was een zoon van Ubbo Cornelis van Zalen en Martha Hulzebos.
Op zijn drieentwintigste verjaardag trouwde hij met Stientje van Greven. Zij werd geboren op 31 december 1922.

Abel was Soldaat bij het Eerste Regiment Infanterie (1 R.I.).
In 1943 woonden Abel en Stientje aan de Britanniastraat 541, tegenwoordig de Feiko Clockstraat te Oude Pekela. Op het moment dat hij in krijgsgevangenschap ging, was hij nog geen jaar getrouwd en was zijn vrouw Stientje in verwachting van hun eerste kind.

Abel van Zalen en zijn verloofde in 1942, foto collectie Van Zalen

In september 1943 (toen Abel in Stalag XVIII-c Markt Pongau zat) kregen zij een zoon Ubbo Cornelis, vernoemd naar Abels vader.

BURGERLIJKE STAND.
OUDE-PEKELA, 24 — 29 Sept.
Geboren: Hendrik Eeuwe z v J G Nicolai en F Dijkstra. Ubbo Cornelis z v A van Zalen en S van Greven, Johanna Siebranda d v J Nijhoff en M. O. Petzwinkler, Frederik z v J Kuil en J M Brouwer, Helena d v A Wiekens en W de Wit, Jantina Harmanna d v E Haijer en J R Rendering. — **Ondertrouwd:** R P de

3. Personen uit het dagboek.

Het originele dagboek bevat geen lijst van namen van personen die in het dagboek voorkomen. De onderstaande lijst is door de bewerker van het dagboek toegevoegd. De vetgedrukte namen betreffen de onderofficieren en manschappen die tijdens de periode van krijgsgevangenschap zijn overleden.

Ammeraal, Leen	Kgf 106071	Soldaat bij Regiment Grenadiers
Beerman, G.A.	Kgf. 108031	Soldaat bij 4 R.I.
Bella, Sally de la	Kgf 96921	Soldaat bij 18 R.I.
Bonten, P.G.	Kgf 97399	Soldaat bij 22 R.I.
Bosch van den Dirk Karel	Kgf 106106	Soldaat bij Regiment Grenadiers
Carolus, Obbo	Kgf 107009	Soldaat bij 9 R.I. (was niet in Graz)
Ebben, Cornelis Petrus	**Kgf 108119**	Soldaat bij 8 R.I. overleden 18-12-1944 tijdens een bombardement op Wolfsberg
Elles, Jan	Kgf 106949	Soldaat bij 9 R.I.
Giesekam, Jacobus	Kgf 106075	Soldaat bij 1 R. Grensbataljon
Gennep, Jan (Karel?) van	Kgf 97599	Soldaat bij 22 R.I.
Geradts, Fransiscus B.	Kgf 106499	Soldaat bij Regiment Jagers
Groeneweg, Jacobus	Kgf 107442	Soldaat bij 5 R.I.
Groot, Johannes (Jo) de	Kgf 97474	Korporaal bij 22 R.I. Jo De Groot was een verdienstelijk bokser. Hij behaalde de kampioenschappen Halfzwaargewicht (1936) en Zwaargewicht (1940) van Nederland.
Jansen, Hendrik	Kgf 108685	Soldaat bij 4 R.V.A. Geboren 1-2-1912, op 27-10-1943 naar Wolfsberg gestuurd.
Jansen, Fransiscus Wilhelmus	**Kgf 105820**	Grenadier, overleden op 28-7-1943 in Mühlberg
Kollen, Jan	**Kgf 96772**	Soldaat bij 18 R.I. overleden 18-12-1944 tijdens een bombardement op Wolfsberg.
Kwakkernaat, Willem (Wim)	Kgf 106725	Soldaat bij Regiment Jagers
Lascaris, Hendrik	Kgf 105708	Soldaat bij Regiment Grenadiers
Lisser, Abraham	Kgf 96979	Korporaal bij 5 R.I.
Maarel, Arnoldus (Nol) van der	Kgf 106230	Sergeant bij Regiment Grenadiers
Meijer, Leonardus Johannes	Kgf 106179	Soldaat bij Regiment Grenadiers
Michel, Petrus Adrianus (Piet)	Kgf 106083	Soldaat bij Regiment Grenadiers
Mul, E.G.	Kgf 106008	Sergeant
Naastepad, Aad	**Kgf 106641**	Soldaat bij Regiment Jagers overleden op 2-4-1945 in Graz.
Roo, Jacobus (Cor) de	Kgf 106019	Korporaal bij Regiment Grenadiers
Rooden, Leendert de	Kgf 105721	Soldaat bij Regiment Grenadiers
Savenije, Petrus (Pé)	Kgf 107018	Soldaat bij 1 R.I.
Spanjer, Volkert	Kgf 107011	Sergeant bij 9 R.I.
Stek, Willem	Kgf 106983	Soldaat bij 9 R.I.
Uitert, Antonius (Toon) van	Kgf 107643	Soldaat bij 5 R.I.
Timmerman, Hendrikus (Jan)	Kgf 96778	Soldaat bij 18 R.I.
Vergouwe, L.M. (Rien)	Kgf 97477	Soldaat bij 4 R. Veld Artillerie
Verhulst, Pieter Johan	**Kgf 96958**	Sergeant bij 15 R.I. overleden 18-12-1944 tijdens een bombardement op Wolfsberg.
Vermeulen, Louis	Kgf 97404	Soldaat bij 22 R.I.
Vos, Jacobus de	Kgf 96795	Soldaat bij 15 R.I.
Wolf, Henk	**Kgf 97114**	Sergeant bij 16 R.I. overleden 18-12-1944 tijdens een bombardement op Wolfsberg.
Zalen, Abel van	Kgf 107010	Soldaat bij 1 R.I.

4. Stalag XI-a Altengrabow.

Op basis van een advertentie in de landelijke kranten diende Abel zich op 3 juni 1943 te melden in de Frieslandkazerne te Assen. Deze datum van gevangenname is ook vermeld op zijn Zugangslist van Stalag XI-a Altengrabow en op zijn repatrieringsformulier. Waarom hij, volgens het dagboek, pas een week later op 11-6-1943 naar Assen afreisde is niet bekend. Waarschijnlijk is de datum van vetrrek, zoals door Abel genoemd in het dagboek, achteraf verkeerd gecorrigeerd. De vele correcties die hij aanbracht in de data lijken daarop te wijzen.

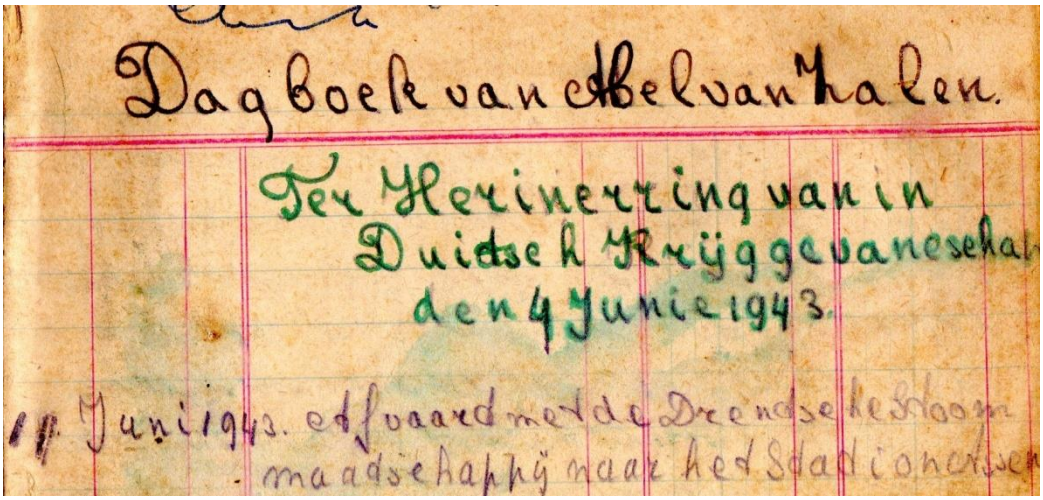
Dagboek van Abel van Halen.

Ter Herinnering van in
Duitsch Krijggevangenschap
den 4 Junie 1943.

11 Juni 1943. afvaard melde Drentsche Stoom
maatschappij naar het Stationerzen

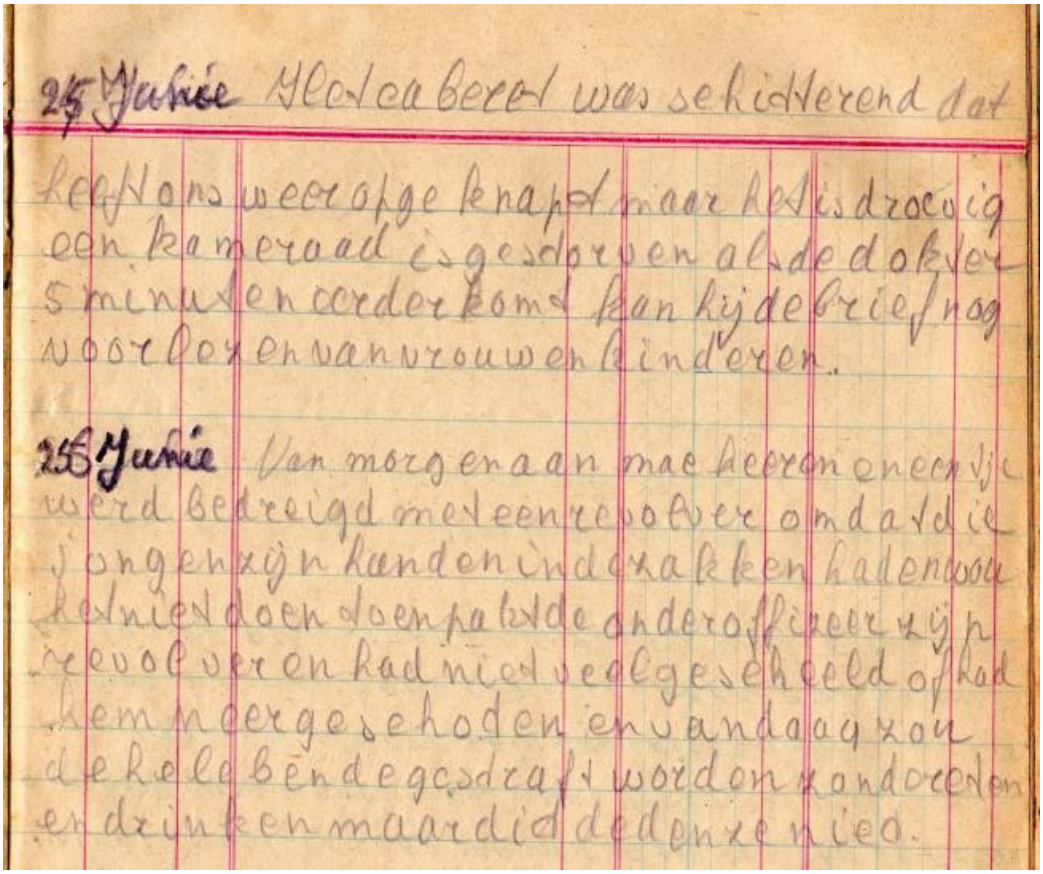
25 Junie Vlot aberet was schitterend dat
het Hons weer opgeknapt maar het is droevig
een kameraad is gestorven als de dokter
5 minuten eerder komt kan hij de brief nog
voorlezen van vrouw en kinderen.

26 Junie Van morgen aan mae heeren eerwe
werd bedreigd met een revolver omdat de
jongen zijn handen in de zakken hadden wou
het niet doen doen pakte de onderofficier zijn
revolver en had niet veel gescheeld of had
hem neergeschoten en vandaag zou
de hele bende gestraft worden zonder eten
en drinken maar dit deden ze niet.

Meerdere malen veranderde Abel de datum in de eerste bladzijden van het dagboek.

BEKENDMAKING

Regiment Jagers en 1e regiment Infanterie moeten zich melden

Beneden den rang van officier

Ten vervolge op de op 29 April 1943 in de dagbladpers gepubliceerde bekendmaking van den Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden, betreffende terugvoering in krijgsgevangenschap van de voormalige Nederlandsche weermacht, worden bij deze voor aanmelding opgeroepen:

Het dienstplichtig en reserve-personeel beneden den rang van officier van het regiment Jagers en alle in de jaren 1939 en 1940 uit dit regiment voortgekomen oorlogsonderdeelen, voorzoover bedoeld personeel in Mei 1940 in werkelijken militairen dienst was.

Bedoeld personeel moet zich melden in het „Wehrmachtlager" te Amersfoort, Zonnebloemstraat, en wel:

Degenen, die geboren zijn in de jaren 1924 tot en met 1915, op 3 Juni 1943.

Degenen, die geboren zijn in de jaren 1914 tot en met 1904, op 4 Juni 1943, op beide dagen tusschen 8 en 12 uur.

Het dienstplichtig en reserve-personeel beneden den rang van officier van het eerste regiment infanterie en alle in de jaren 1939 en 1940 uit dit regiment voortgekomen onderdeelen, voorzoover bedoeld personeel in Mei 1940 in werkelijken militairen dienst was.

Bedoeld personeel moet zich melden in de Frieslandkazerne te Assen en wel:

Degenen, die geboren zijn in de jaren 1924 tot en met 1915, op 3 Juni 1943.

Degenen, die geboren zijn in de jaren 1914 tot en met 1904, op 4 Juni 1943, op beide dagen tusschen 8 en 12 uur.

Bij de aanmelding moeten worden overgelegd het persoonsbewijs, de distributiestamkaart en, voorzoover mogelijk, militaire identiteitspapieren.

Oproep voor het personeel van 1 R.I.

Vrijdag 11-6-1943 (datum moet bijna zeker maandag 7-6-1943 zijn geweest)
Afvaart met de Drentsche Stoommaatschappij naar het station Assen.
Het afscheid was zeer zwaar. Mijn vrouw nog gezien door de tralies van de wagon.
We zongen allerlei vaderlandse liederen. We kregen nog van het Rode Kruis een glas limonade.
Om 7 uur afvaart naar Zwolle. Vele jongens hebben nog brieven geschreven en uit de wagons gegooid. Ik ben gaan eten en voor de rest geslapen, totdat ik wakker werd in Zwienermunde. We vernamen dat de jongens van Zwolle bij ons werden aangekoppeld en kregen daar brood en leverpastei. 72 uur in de trein. We kregen water, maar de behoefte werd in tonnen gedaan en dit stonk vreselijk.

De treinreis ging over Oldenzaal, Bat Bentheim. We passeerden Rheine, Laggenbeck, Osnabrück, Wissingen, Melle, Eicken-Bruche, Löhne, Minden, Denkersen, Evesen, Bückenburg en Kirchhorsten. Daarna ging het verder over Stadthagen West, Haste, Wünsdorf, Dedensen, Seelze, Hannover, Maagdenburg waar de trein stopte. Of de trein daarna over Loburg of over Burg naar Altengrabow reed is niet bekend.

De route vanuit Amersfoort naar Altengrabow (Google Earth 2019)

Zaterdag 12-6-1943
We werden uitgeladen in Altengrabow. Een heel groot kamp waar reeds de jongens waren van 28 mei. Een grote blijdschap. Dit is reeds al weer twee dagen verder. [Onderweg] allerlei wat gezien: ballonversperringen, vele plaatsen die gebombardeerd waren, maar merkwaardig is het, we zagen haast geen mensen.

Zondag 13-6-1943
Om 07.00 uur opgestaan, ontluizen. Voor de rest van de dag slapen en eten, want we hadden nog iets in onze koffer. Een grote rotzooi hier. Allerlei geruchten gaan er rond, wat ze met ons doen.

Maandag 14-6-1943
Weer net als gisteren, maar wat zuinig aan. We krijgen een 7-deel brood en wat augurkensoep. Er heerst dan al spoedig honger en de rokerij wordt ook minder. We mochten een kaart schrijven en maar weer slapen op het harde bed. Geen strozak of niets, gewoon op de planken.

Dinsdag 15-6-1943
Alle dagen hetzelfde. Hevig wordt er gevochten op Sicilië.
De Duitsers doen niks anders vandaag dan nummers [geven] en ons geld afnemen en inspuiten voor allerlei ziekten.

Alle Nederlandse Krijgsgevangenen kregen een soortgelijk zinken identificatieplaatje.

En de jongens doen met steentjes onze leeuw en allerlei wat van dienst zoals Jagers en Grenadiers en vliegtuigen met zand en stenen. We liggen met 180 man in een paardenstal, want vroeger was dit een cavaleriekazerne. Gewoonweg beestachtig. De jongens beginnen al te stelen. Er worden vele kledingstukken, horloges en ringen verpangeld voor eten.

Woensdag 16-6-1943
[We] moeten marcheren, zodat we fit blijven, maar vele jongens kunnen niet lopen.
Ik was ook vrij wegens die puisten op mijn handen. Ook die dag gaat in leeglopen voorbij. Weer marcheren, met twee harmonie spelers voorop. Wat eten en een stukje brood. En een vertelt dit en de andere dat. Weer een dag van ellende voorbij.

Donderdag 17-6-1943
Ben kameraad geworden en met Spanjer (Sergeant Volkert Spanjer Kgf. 107011) en Carolus (Soldaat Obbo Carolus Kgf. 107009) wat gekaart. Het mooiste is, dat de Duitsers zich niet met ons bemoeien. En de ene dag na de andere gaat voorbij met in de zon liggen, kaarten en slapen.

Vrijdag 18-6-1943
Oefening met luchtalarm. Enkele jongens krijgen smokkelbrieven weg. Heb er ook eentje verstuurd, koste me 10 mark maar dat had ik ervoor over. Dan is mijn liefste ook weer gerust gesteld.

Zaterdag 19-6-1943
Net als andere dagen alle dagen niets te doen. Heb een overall geruild voor een half pakje jam en een stukje brood dan spaar ik mijn goed.
We moeten onze spullen wassen, maar ik had geen zeeppoeder meegenomen.

Zondag 20-6-1943
De jongens beginnen vreselijk te stelen, maar de mof bemoeit zich nergens mee.
Eentje is gepakt en ze hebben zijn haar kaal geknipt.

Maandag 21-6-1943
Het leven is zeer eentonig. Vaak gaat er een zucht op; ik wou maar dat ik nooit gegaan was.
Ik kreeg straf, vandaag geen eten, maar mag ook niet deren.

Dinsdag 22-6-1943
Geruchten van transporten die aan werk worden gezet. Maar we horen en zien niets. Allemaal smoesjes. Alle koffers nagekeken en messen en fototoestellen moesten we afgeven.

Woensdag 23-6-1943
Veertien dagen al in gevangenschap. Wat duurt die tijd lang, he? Ik zit er vaak over in; hoe zal het met de kleine wezen. En vrouw, ik hoop toch van harte, dat alles goed mag gaan. Ja schat, ik denk nacht en dag aan je.

Donderdag 24-6-1943
Vanavond cabaret. Er zijn wel 10 muzikanten onder en dat brengt afleiding.
Vele vliegtuigen vliegen over. Hoe lang duurt het nog.

Vrijdag 25-6-1943
Het cabaret was schitterend. Dat heeft ons weer opgeknapt. Maar het is droevig; een kameraad is gestorven [1]). Als de dokter vijf minuten eerder komt, kan hij de brief nog voorlezen van vrouw en kinderen.
Zaterdag 26-6-1943
Vanmorgen aan het marcheren en eentje werd bedreigd met een revolver, omdat die jongen zijn handen in de zakken had en wou het niet doen. Toen pakte de onderofficier zijn revolver en het had niet veel gescheeld of hij had hem neergeschoten. En vandaag zou de hele bende gestraft worden zonder eten en drinken, maar dit deden ze niet.

Zondag 27-6-1943
Vier uur marcheren, maar dat gaat vlug genoeg om. Vanmiddag een voetbalwedstrijd: de Grenadiers tegen de Jagers en de Jagers hebben gewonnen. Er zijn krachtige voetballers onder, onder andere Mul (Sergeant E.G. Mul Kgf. 106008), van HBS. Daarna wat muziek en liederen gezongen.

Maandag 28-6-1943
Begrafenis van die jongen. En 8 jongens van onze compagnie waren vertegenwoordig en we hebben dan 2 minuten stilte gehouden. De grootste ruzie met kaderleiding van de Beroeps, die wilden ons het eten pikken.

Dinsdag 29-6-1943
Vrijwilligers om aan het werk te gaan en ze krijgen brood ervoor en genoeg aanbidders. Maar ik voel met te slap om te werken.

---

[1] Tolboom, Ferdinandus Marcellianus Theodorus (Kgf 106130), geboren 11-8-1913 te Den Haag, kapper van beroep, overleden op 24-6-1943 en begraven Altengrabow graf nr. 206.

Woensdag 30-6-1943
Weer jongens aan het werk, maar ik doe niet mee. Er worden nog NSB-ers naar huis gestuurd. Met een Ausweis weergekeerd. Een zesdaagse valt zeer in de smaak. Maar onze gedachten zijn steeds bij vrouw en kinderen. Spanjer (Sergeant Volkert Spanjer Kgf. 107011) en Carolus (Soldaat Obbo Carolus Kgf. 107009) vertellen het een en ander en ik vanzelfsprekend ook.
En zo slijten wij de dagen. Alle dagen vragen wij naar post.

31 juni *(er is geen 31e dag in de maand juni)*
Drie weken reeds in gevangenschap. Het lijkt al wel 3 maanden en ik heb gelukkig nog tabak. En daar doe je al een hoop mee. Een pakje tabak wordt verhandeld voor 250 gulden want ze zeggen "aan geld heb ik ook niets". Ze wilden voor mijn horloge 5 broden en 12 gram vet en 1 pond jam, maar liefste, al sterf ik van honger, ik doe dit niet. Ik heb het horloge van jou gekregen en zal het bewaren, want dit zijn altijd aandenken van mijn schat.

Donderdag 1-7-1943
Nog niets gehoord van transporten. Maar het duurt niet lang meer zeiden ze. Nou we hopen het tenminste, dat er gauw verandering in komt. De gehele dag met niets doen voorbij gegaan en we lopen met onze gedachten in de zak rond.

Vrijdag 2-7-1943
Net als andere dagen om je dood te vervelen. Maar een stukje muziek, dat vrolijkt weer aan een poosje. Schat ik ga weer slapen.

Zaterdag 3-7-1943
Transporten worden klaargemaakt. En nu is het maar afwachten waar ik bij ingedeeld word. Weer rot eten vandaag; augurken met zuurkool. Maar het beleg op brood is prima.
De grootste ruzie met jongens die stiekem koken en hout stelen en dan worden we gestraft met geen eten en dat willen we niet graag.
De Russen beheersen de gehele keuken. We vonden het wat vies, maar op het laatst kijk je nergens meer naar.

Zondag 4-7-1943
Luizen in onze barak. Het wordt tijd dat we weggaan. Weer wat gevoetbald, maar je bent te slap om te lopen en scheiden er dan mee uit. En zo ga je achteruit en lijkt het ons wel een concentratiekamp toe. Maar een Hollander krijgen ze niet gauw klein. Toch wilde ik dat ik dit anders gedaan had. Maar berouw komt te laat.

Maandag 5-7-1943
Vanmorgen aan het marcheren en de grootste lol. Allerlei liederen zingen we en ze vragen ons wat zijn jullie wel voor mensen. Want ze (Duitsers) hebben er de pest in. We gaan weer slapen met het lied wat we gemaakt hebben.

Dinsdag 6-7-1943
Klaarmaken voor een transport van 2.400 man. De gehele dag aangetreden. Haast geen eten. We vallen om van de honger. Een paar jongens kregen een beroerte. We werden ingeladen met 57 man in een wagon [2]). We kregen 10 blikken vlees en een heel brood waar we reuzeblij mee waren, maar ben zuinig geweest. We gaan ontelbare uren rangeren. Het was haast niet te houden. Verscheidene jongens hebben diarree. Ik heb er gelukkig geen last van gehad.

---

[2] Volgens de Ab- und Zugangslisten van Stalag XI-a Altengrabow vertrokken ze allemaal op 4-7-1943 naar Stalag IV-b Mühlberg, maar die datum moet waarschijnlijk als een administratieve datum worden beschouwd. Door de enorme omvang van de groep vertrekkenden heeft het waarschijnlijk mimiaal 2 dagen geduurd voordat iedereen daadwerkelijk was vertrokken. Soldaat Marinus J. Lens (Kgf 106651) vertrok bijvoorbeeld feitelijk op 5-7-1943 (zie dagboek Lens).

We zien weer steden die gebombardeerd zijn. Grote vliegvelden. Er gaan steeds lazaret treinen en troepentransporttreinen voorbij. Daar moeten wij uren op wachten. We zitten nu al 72 uur in de trein, totdat we eindelijk op de plaats van bestemming waren. Dit is nou al weer 1 dag verder.

5. Stalag IV-b Mühlberg

Woensdag 7-7-1943
Aankomst in Mühlberg na 2 uur lopen met de zware koffers. Ik was zo moe schat.
We konden weer slapen op planken, maar het eten is veel beter en dat is het voornaamste.
We werden ontluisd en hebben lekker gebaad. We kregen Creoline op ons geslachtsdeel.
Oh schat, wat deed dat geweldig pijn. Ons haar werd kaalgeknipt. Nogmaals ons geld en persoonsbewijs werd afgenomen. Maar ik had mijn geld in de kleding genaaid. We kregen sigaretten, koekjes en pelaardappels van de Fransen. We moesten door in een heel groot kamp waar ongeveer 14.000 gevangenen zaten ingelijfd. Ik zit in de vijfde compagnie, barak 17B. Heerlijke strozakken en dekens en [we] hebben die nacht heerlijk geslapen. Dit is voor de tweede dag, want alles is daar te vreselijk met al die mensen en die Duitsers zijn erg langzaam in al die dingen.

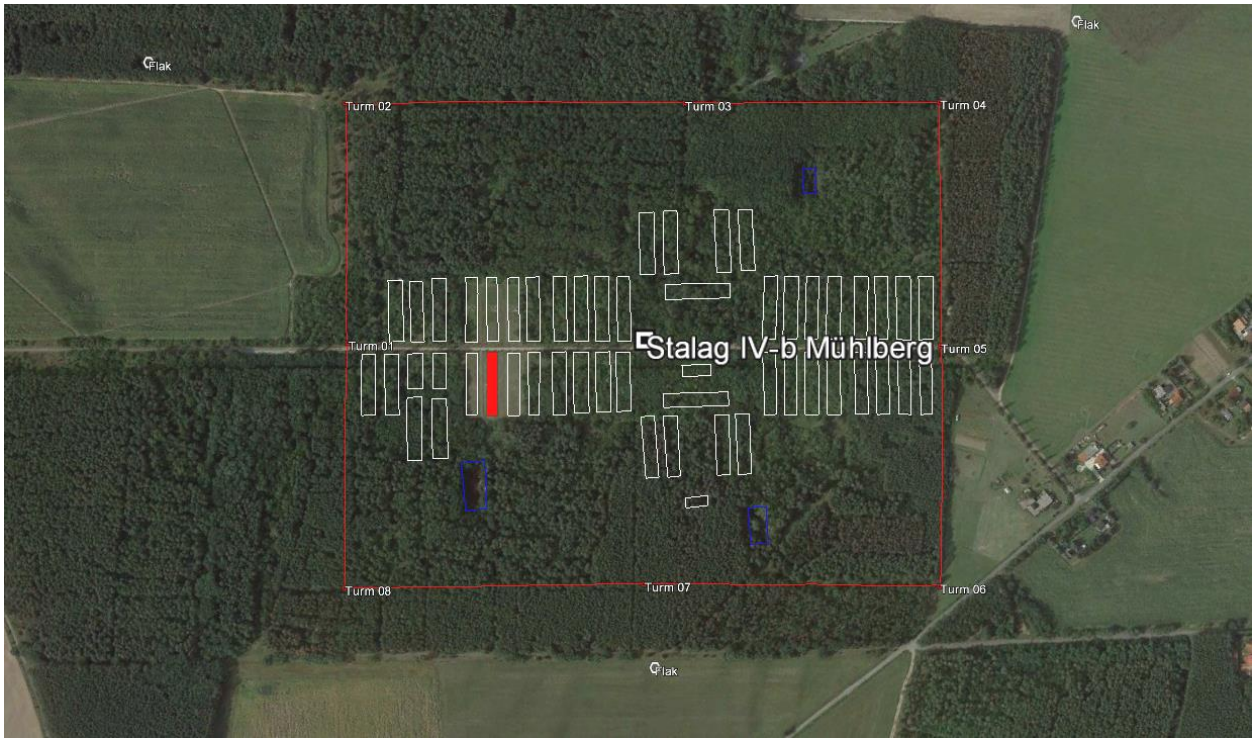

Globale plattegrond van Stalag IV-b Mühlberg met barak 17 (rood) op een ondergrond van Google Earth

Donderdag 8-7-1943
Om 07.00 uur appèl. We kregen brieven om te schrijven. Doodgelukkig waren we. Maar het ergste was dat we onze burgerpakken moesten ruilen tegen uniform van verschillende nationaliteiten. Dit was een geweldige tegenslag voor ons. De onderofficieren en kader werden zelfs met de kogel bedreigd. Maar ze hebben naar het Zweedse Rode Kruis geschreven en ze hebben het protest gewonnen.

Vrijdag 9-7-1943
Weer appèl. Ze zijn zo benauwd dat we ontvluchten, want er zijn al 2 jongens er vandoor.
We krijgen goed eten, beter dan voorheen. We zijn dan ook van de hel in de hemel geraakt.
Er is een groot zwembad maar niet veel animo, wel door de Serven en Fransen en Engelsen die reeds al 3 en 2 jaar zitten. Maar het is heel wat beter ingericht [met] fijne waslokalen.
Voorheen moesten we ons wassen met 4 kraantjes. We kijken naar een voetbalwedstrijd tussen de Serven en de Fransen en zo vliegen hier de dagen om.

Het zwembad in Stalag IV-b Mühlberg (foto Dick van Maarseveen)

Zaterdag 10-7-1943
Naar de dokter, want [ik] word wakker en mijn oor zweert. Het moet onder bestraling en ik krijg wat sigaretten en koekjes van de Sanitätar. Ik ben vrij van dienst. De jongens moeten allerlei werkjes opknappen.

Zondag 11-7-1943
Ik heb mijn goed gewassen en de koffers in orde gemaakt, want ze hebben veel te lijden gehad. Heb mijn deken buiten gehangen. We hebben van de Franse artiesten een vrolijke middag gehad. Nog een sneetje brood en naar bed.

Maandag 12-7-1943
Weer naar de dokter en [ik] heb [het] er goed. Bij hem wat chocolade gekregen en met zijn drieën opgegeten. We krijgen 2 pakjes tabak van 20 gram. Dat was een uitkomst voor velen, want de jongens lopen met de ziel onder de arm langs het prikkeldraad. Ik kan me er nog best in schikken. Onze schoenen worden afgenomen en we krijgen er hoge klompschoenen voor terug. Verscheidene jongens hebben reeds al uniformen en zo is die dag ook weer om.
Nog 3 maanden en we zijn weer thuis.

Dinsdag 13-7-1943
Vanmorgen een uniform gekregen en ben nou een Belg. Mijn kleren ingepakt, want dat gaat naar huis. We krijgen een kaart om naar onze vrouwen te sturen, want anders zeggen ze, ze zijn dood, of hebben getekend voor de SS. Onze kale koppen, dat is vreselijk. We kijken mekaar aan en we lijken mager als brandhout maar we knappen nogal gauw weer op.
We kijken de gehele dag uit naar post.

Woensdag 14-7-1943
Weer naar de dokter voor bestraling en krijg weer wat. Mijn oor wordt weer wat beter.
’s Middags aan zwemmen en wat gewandeld. Om het kamp kunnen we wel 2 uur lopen.

Om 11 uur eten pelaardappels met spinazie, maar ik lust wel 5 porties. Om 15.00 uur brood met jam, maar zuinig aan, want anders moet ik met honger naar bed. Mijn verlangen naar jou wordt steeds groter, maar ik moet mij erin schikken. Ik wou ja niet anders.

Donderdag 15-7-1943
De posten vragen ons maar steeds “waarom zijn jullie hier?” De een zegt we zijn gijzelaars, als de Engelsen komen, dat wij niet meevechten. Maar we hebben hier niks te klagen. Het was net dat we vier weken straf hebben gehad. Weer goed eten vandaag en de kameraadschap wordt beter. Er gaan vele kledingstukken naar de Serven en Fransen. De Russen zitten allemaal apart. Als we weer bij hun komen, schieten ze op ons. Die mensen hebben het slecht.

Vrijdag 16-7-1943
De dag van mijn verjaardag en een jaar getrouwd. Wat een verschil bij een jaar geleden.
Er zal deze dag wel in bijzonder aan mij gedacht worden. Ja liefste, je zult wel naar mij verlangen, maar zeg bij mezelf: als ik maar weer thuis ben als mijn schat jarig is.
Mijn kameraden feliciteren mij en ik krijg wat extra te eten. Ik kijk nog even naar je lieve portret en ga slapen met gedachten bij jou liefste en denk bij mezelf wat zal die schat het warm hebben met haar kind onderhand. Ik weet zeker dat die ook gaat slapen met de gedachten bij mij. Welterusten.

Zaterdag 17-7-1943 tot en met 14-8-1943
Ik voel me niks lekker. Of dat komt dat die deur van het waslokaal vannacht heeft opengestaan, maar heb flinke koorts en ik woel mij steeds bloot met die warmte. Blijf liggen. Ik sta tegen de middag op om wat te scheren en me te wassen en val zowat van mijn stokje. Ik werd binnengebracht in het ziekenkwartier en heb lichte Bronchitis en moet het bed houden.

Het Nederlandse ziekenzaaltje in Stalag IV-b Mühlberg (foto Dick van Maarseveen)

We krijgen van de Franse vertrouwensman wat te eten. Ik kan het niet door krijgen en krijg wat pap. Maar het is eigenaardig anders lus ik geen pap en nu ben ik er gek op. Ik moet 5 dagen bedhouden en valt niet veel voor. Ik kreeg spuitjes in mijn billen. Dat begint te zweren en mijn bil is geweldig opgezet. Dat heeft die Sanitäter niet goed gedaan en doet me geweldig pijn. De

zesde dag werd mijn koorts hoger en moest ik naar het Lazaret. Met 39,4 graden koorts werd ik op een draagbaar gedragen en het was zo warm schat, ik dacht dat ik doodging. Ik werd op een lekker bed gelegd en kreeg een slaappoeder. En dan slaap ik als een roos zoals de jongens mij vertelden. Heb nou al in geen 5 dagen gegeten en ben dan ook aardig afgevallen. Ik weeg nu 49 Kg maar daar knap ik nogal gauw weer op. Ik krijg een Engelsman als vriend omdat ik die foto liet zien van Dora. Die moet ik hebben zei hij en als ik wat nodig had moest ik het zeggen en kreeg boter, melk en pudding met gecondenseerde melk van hem. Ik word zo langzamerhand weer wat beter elke dag spuitjes en tabletten. Ga er nou een uurtje af in de zon, maar dan kruip ik weer gauw in mijn bed. Dematrij zit uren bij mijn bed en vraagt de oren van mijn kop over Dora en ik heb het dan ook reuze best met hem. Ik krijg een Engels doosje sigaretten van hem en knap weer aardig op. Ik ben nou in een week 5 Kg gegroeid. Als je ook eens kon zien wat ik voor eten krijg: chocolade. Er kwam 's middags een Indiër op mij af, die wou mijn koffers ruilen tegen houten en ik kreeg een Engels pakket toe met 50 sigaretten, 3 ons pudding, 1 blik sardientjes, 1 bus vlees, een groot tablet chocolade en een blik de beste wafels. Dus schat, ik kan een ogenblik weer vooruit. Ik ga nu al een paar dagen van bed af en voel mijn geheel de oude en de dokter constateerde nog lichte griep. Ik heb het zeker die nacht aardig te pakken gehad. Ik ben nu met een Servische onderofficier wat foto's gaan plakken en heb bij hem ook goed. 's Middags ga ik wat wortelen schrappen en heb mij tegoed gedaan.

Zondag 15-8-1943
Het is nou al de 15e augustus en ik zal er wel gauw uit moeten (uit het Lazaret). Nog alle dagen met Dematrij aan het wandelen. Een reuzekerel. Ik krijg een foto van hem en hij krijgt er eentje van mij. En nu komt de dag dat we er afzwaaien. Ik ben nu 69 Kg en voel me weer net als vroeger.

Woensdag 18-8-1943 tot en met 20-8-1943
Dit is nou de dag de 18e augustus. Ik kom 's middags weer in het kamp bij Spanjer, want inmiddels heeft Carolus een vreselijke diarree en nu is er sprake van transporten naar Oostenrijk en dacht daar moet ik mee. Het duurt nog twee dagen en 200 man moeten gebaad en alles klaar voor inspectie. Ik heb mijn burgerkleren ingepakt en dat wordt nou weggestuurd. Wou er nog een brief in doen, maar als ze die vinden dan wordt al het goed in beslag genomen. We krijgen een heel brood van 2 Kg en met 3 man een blik vlees. Spanjer en ik moeten scheiden omdat Spanjer Sergeant is [3]).
We moeten met de koffers lopen naar het station, maar de koffers zijn veel lichter. De Post [4]) is zo goed en draagt mijn koffer omdat ik pas terug was (uit het lazaret). Om 4 uur met 40 man in een wagon en de reis begint. Nieuwe avonturen.

Zaterdag 21-8-1943 tot en met dinsdag 24-8-1943
We rijden al verscheiden uren. We zien schitterende landschappen. We passeren een grote stad: München. Er wordt lekker gekletst. De een zegt we gaan naar huis en de andere zegt we gaan naar Salzburg. We krijgen weer brood.
Op het laatste moment kreeg ik nog een brief. Ik was het haast vergeten door die drukte. Ik was er doodgelukkig mee, schat.
We rijden maar steeds door, nacht en dag. We zitten al twee dagen en twee nachten in de trein, totdat hij stopte. We kregen soep, heerlijke bruine bonensoep van D.R.R. Ik had mijn blauwe pannetje vol en was dan ook heerlijk voldaan. 2 uur stoppen om te wassen en een behoefte te doen en de reis gaat weer verder. We passeren Salzburg en zijn dan in Oostenrijk. Prachtige omgeving, allemaal bergen.

---

[3] De Onderofficieren mochten volgens het Verdag van Genève niet tegen hun wil tewerk gesteld worden en bleven dus in het kamp te Mühlberg achter, of gingen later naar een ander kamp.
[4] Eigenlijk wordt hiermee bedoeld het Duitse "Posten"; een bewaker. In dit dagboek wordt Post in de betekenis van bewaker met een hoofdletter geschreven. Post in de betekenis van brieven, wordt met een kleine letter geschreven.

We zien vele kampen met gevangenen. We reizen die dag verder en komen ’s avonds in Markt Pongau aan [5]). We moeten wachten tot andere dag, dus de derde nacht in de wagon. 76 uur in de trein. We moesten 10 minuten lopen en kwamen in een groot kamp met vele Fransen en Russen. We werden weer ontluisd en ingedeeld in barakken. Weer op planken slapen, maar dat zijn we gewend.

Woensdag 25-8-1943
Om 07.00 uur appèl. We kregen goed eten van de Fransen en ik moest naar de dokter met mijn bil, want die zweert nog steeds. Ik kreeg dozen sigaretten en een stapel brood van de Fransen. Die dag gaat om met slapen.

Donderdag 26-8-1943
Ze bemoeien zich helemaal niet met ons. We krijgen kaarten om te schrijven. ’s Avonds bij de Russen allerlei liederen gezongen en we kregen een kuip met eten en onze maag weer vol.

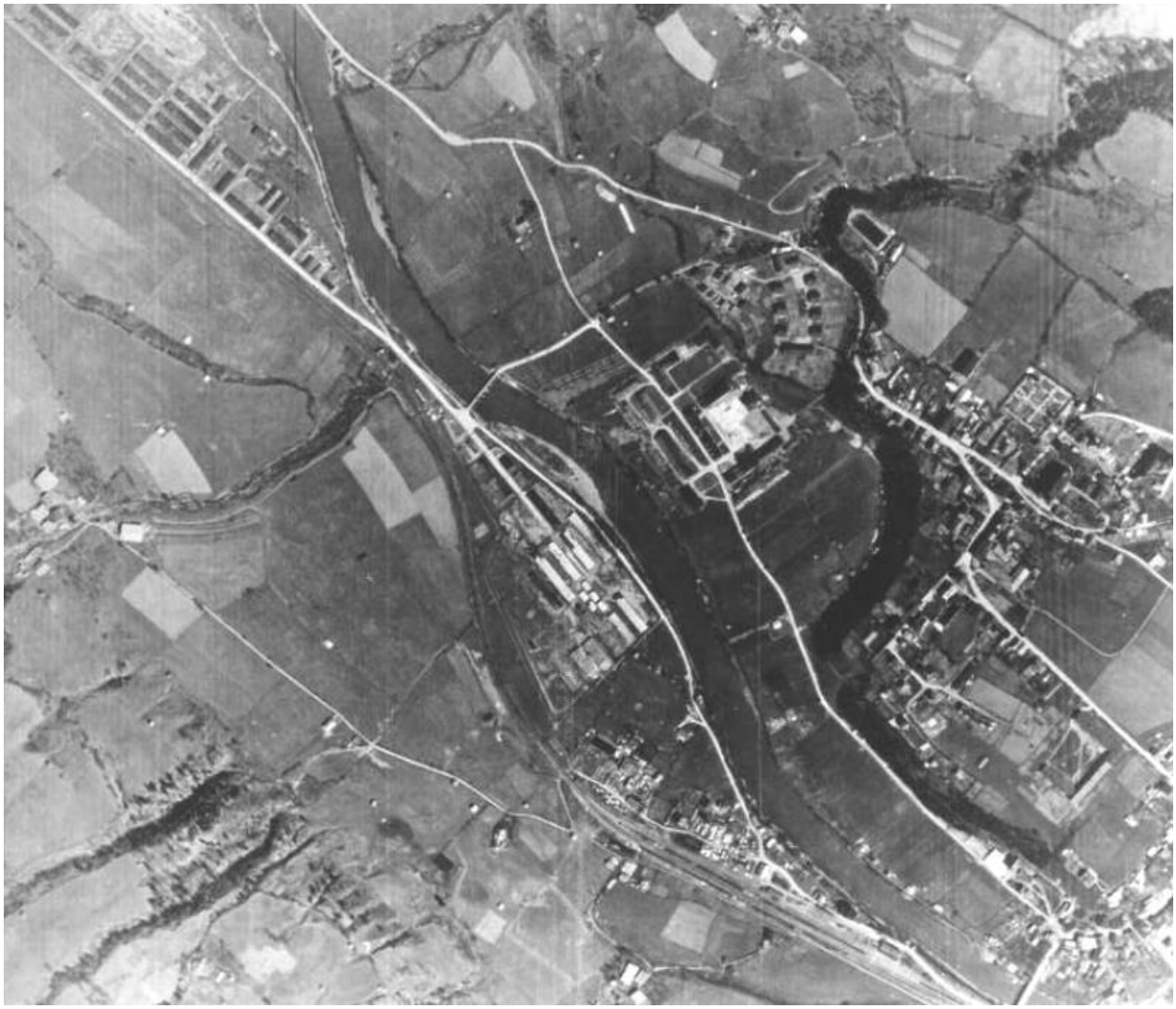

Luchtfoto van Stalag XVIII-c Markt Pongau RAF 11-4-1945
(luchtfoto bibliotheek, Department of Geography, University of Keele, Engeland).

[5] Volgens de Ab- und Zugangslisten van Stalag XVIII-c Markt Pongau kwamen op 22-8-1943 in totaal 199 man aan vanuit Stalag IV-b Mühlberg. Volgens het dagboek van Jo de Groot kwamen de mannen al op 17-8-1943 aan.

Vrijdag 27-8-1943
Geld inleveren voor sigaretten en had geluk 750 sigaretten. 250 aan kameraden verdeeld die er doodgelukkig mee waren. Een houten koffer gekocht voor 10 mark. We krijgen zeep [voor ons zelf] en zeep om ons goed te wassen. Een keer bijpotje gekookt en een echte kop chocolade. Met vriend W. Stek (Soldaat Willem Stek Kgf. 106983), die speelde harmonica. We hebben geen klagen.

Zaterdag 28-8-1943
Er gaan weer onderofficieren weg naar Polen, Stanislau [6]). [Resteren nog] 170 man, de andere 70 gaan naar Unterpremstätten en 50 naar Goefstin [7]). Nou met ons hebben ze nog geen haast. Alle dagen wat sporten, in bad en dan in de zon. Een pracht leven. Alleen de vrouwen moesten bij ons zijn.

Zondag 29-8-1943
Voor mij een pakket om op te halen met de vertrouwensman, waaronder het Rode Kruis pakket van Fransen dus wacht en wat gekaart en zo is die dag ook weer om.

Maandag 30-8-1943 en dinsdag 31-8-1943
Nog geen pakket, maar we hebben nergens verlet om een heerlijk leventje. We zien elke dag grote transporten. De Russen vertelden ons, dat er vele Russen gestorven zijn aan Tyfus.

Russische begraafplaats in St. Johann im Pongau, 2017

[6] Dit transport is voor alsnog niet teruggevonden in de Zugangslisten van Stalag 371 Stanislau. Mogelijk betrof het een transport naar Stalag 369 Korbierzyn.
[7] Hier wordt mogelijk Kufstein bedoeld (zie dagboek Jo de Groot, 25-8-1943).

Woensdag 1-9-1943
Nog geen bericht dat we weggaan. Willem (Stek) krijgt boter en vlees van de Russische kok. We liggen heerlijk: foto aan de muur, dekens genoeg. We kunnen het best volhouden.
De een vertelt dit van zijn leven, de ander dat en zo slijten wij de dagen.

Donderdag 2-9-1943
De gedachten waren in Holland bij vrouw en kind. Hoe zal het met mijn vrouwtje wezen en met de kleine. Ik verwacht dat je de 18e september bevallen moet en heb dan vreselijke heimwee naar vrouw en kind.

Vrijdag 3-9-1943
Verschillende jongens moeten aan het werk: rupsen zoeken bij een boer. Maar we hadden al gauw rode en witte kolen en aardappels gepikt. En maar koken en eten.

Zaterdag 4-9-1943
Weer een groep aan het rupsen zoeken. We kwamen overbeladen thuis. Ik zelf ben vrij van arbeid vanwege mijn been, maar we hebben genoeg voor ons vijftig man. En dan geen zorgen voor morgen.

Zondag 5-9-1943
Ze bemoeien zich niet eens met ons. Ik kan pakjes halen, maar alles kapot, behalve jam, vet en havermout. Nou zijn we helemaal uit de brand, want Willem krijgt het bericht: ook een pakje.
En maar koken. We zien er al weer veel beter uit.

Maandag 6-9-1943
Twee ploegen van 30 en 20 man. Maar we weten niet waarheen. Eerst de groep van 20 man, een klein ploegje zijn we. Het afscheid van de jongens was hartroerend. Nog wat sport gedaan met van Gennep (Soldaat Jan van Gennep Kgf. 97599) en Besselaar (Soldaat Theo van den Bersselaar Kgf. 97616).
Een voetbalwedstrijd tussen de Russen en de Fransen en gewonnen door de Russen.
’s Avonds weer wat gezongen. Schat, welterusten.

Dinsdag 7-9-1943
Een Rus heeft voor mij een mooi doosje gemaakt voor een doosje sigaretten. Nog een paar schoenen gekocht voor mij en Willem. Gewoon met de hand gemaakt. De Russen kunnen alles maken. Het is vandaag warm en ik loop in een sportbroekje. En alle ogenblikken een douche en dan in de zon. Maar ik heb een lelijke zonnebrand te pakken en blijf wat binnen.

Soortgelijk sigarettendoosje, gemaakt door een Rus

Woensdag 8-9-1943
Vannacht niet geslapen vanwege de pijn op mijn schouders. De dokter heeft er wat olie opgesmeerd. We worden gekeurd in klassen arbeid en ik heb een B, licht werk dus.
We horen niks van de oorlog.

Donderdag 9-9-1943
Weer een brief geschreven en een kaart. Ik zit in spanning schat, als alles maar goed afloopt met jou. Ik wou maar dat ik maar een uurtje met je praten kon.
Twee jongens worden opgesloten wegens stelen van hout om te koken. Weer een dag voorbij.

Vrijdag 10-9-1943
De jongens zijn weer vrij.
De Posten zijn reuze goed voor ons. Ik kreeg van een soldaat 10 mark. We hebben weer heerlijk gegeten. We krijgen een overjas en beenwindsels. En de dag gaat weer voorbij met in de zon liggen, want het is prachtig weer. In het dal waait geen wind, maar ’s avonds als de zon onder gaat, is het koud.

Zaterdag 11-9-1943
Stek heeft van de Fransen een harmonica gekregen om wat te spelen. Allemaal een flesje limonade en de stemming zit erin en je vergeet de ellende. Ik moet weer naar de dokter en mijn been wordt al weer wat beter. Maar ik wou maar dat ik post kreeg van mijn vrouwtje. Maar afwachten.

Zondag 12-9-1943
Een prachtige dag. We nemen onze dekens mee om in de zon te liggen. Het is net alsof we op vakantie zijn, dan krijgsgevangen. Maar het verlangen naar huis wordt groter. We moeten ook nodig wat doen. Weer een dag voorbij met niets doen.

Maandag 13-9-1943
Weer een ploeg aan het rupsen zoeken. Ze zijn gecontroleerd [8]) en de nummers zijn opgeschreven, maar ze horen nog niks. Er is sprake van dat we weggaan naar Nillach.
Nou, we hopen het maar. De dag gaat wat in verveling om. Hoe zal het thuis zijn?

Dinsdag 14-9-1943
Klaarmaken voor transport. Inspectie en ontluisd. We kwamen in de voorste barak te liggen. Een grote bende was dat, maar het is maar voor een nacht.

Woensdag 15-9-1943
Om 05.00 uur gewekt, eten en wassen. Om 06.00 uur klaar. We krijgen kaas en brood. We reizen in een particuliere trein. We rijden onder tunnels door van 12 Km. Prachtige landschappen en bergen zien we. Ik kreeg van een soldaat een stuk brood. Ik ben zuinig geweest met tabak en kan er nog eentje opsteken. Na 8 uur sporen stoppen we in Klagenfurt. Auto’s stonden klaar en brachten ons naar een kleine barak midden in de bossen. Alles uitgepakt en we gaan slapen. We waren moe van het reizen.

[8] Waarschijnlijk zijn ze gecontroleerd op het stelen van bloemkolen of rode kolen en zijn deze ook aangetroffen. Vervolgens werden de krijgsgevangennummers genoteerd en volgde er later een straf.

6. Arbeitskommando Klagenfurt

Donderdag 16-9-1943
De Oberzahlmeister zegt tegen ons: “als jullie goed je best doen met werken, dan hebben jullie het goed bij ons”. We kregen gelijk een brood, bruinebonensoep en bloedworst. We moesten ons kamp schoonmaken, een wc maken en een waslokaal. Een modelplaatje naar buiten met steentjes, een pracht kamp was dit. We konden zelf koken en eigen koks.
Stek komt in de keuken. Onze strozakken gevuld, lakens, een mes, lepel, vork, beker en dekens, dat is prima in orde en we waren dan ook reuzeblij. Het werk was van 08.00 tot 12.00 uur en van 13.30 tot 17.00 uur. De dag is gauw omgegaan. We gaan slapen.

Vrijdag 17-9-1943
Aan het werk. Vier wagons stro met 12 man. Onze andere groep moest suiker laden.
Het is natuurlijk alles nieuw voor ons. De stad is niet mooi, allemaal oud en vervallen. Maar de mensen zijn reuze goed. Hans Latmerisons is baas, een goede kerel.
We krijgen extra rantsoen: broden en boter. Om 12.00 uur is het eten en dat is prima. Ik heb de laatste tijd thuis niet zulk goed eten gehad. Hetzelfde eten als de officieren. Het werk was gauw gedaan en ze waren best te spreken over ons. Om 17.00 uur klaar en met auto naar huis gebracht. Eten en dan gezellig zitten praten over het werk en het eten en we zijn volkomen onze ellende vergeten. We gaan slapen, want we kunnen vernemen dat we gewerkt hebben. Wens je welterusten schat.

Zaterdag 18-9-1943
In grote spanning over mijn vrouwtje die reeds misschien al bevallen is. Ik hoop dat toch alles goed gegaan is. Weer 6 wagons stro uit Winsum en over Winschoten ik heb papieren opgeborgen. Ook deze dag is gauw voorbij. Weer prima eten gehad.

Zondag 19-9-1943
Weer aan het werk en 6 wagons met 1.000.000 broden en met 4 man, want ik heb vriendschap gesloten met Rinus Vergouwe (Soldaat L.M. Vergouwe Kgf. 97477), Jo de Groot (Korporaal J.M. de Groot Kgf. 97474) en Piet Bonte (Soldaat P.G. Bonten Kgf. 97399). Wij met z’n vieren met onze leider, dat moest met auto volgeladen steeds weggebracht en we hebben nog 3 broden gehad. Om 16.00 uur klaar met werk. We hebben suiker gekregen van de jongens die suiker hebben geladen en een heerlijke borstplaat gemaakt. We hebben het prima van eten en drinken. We liggen in ons bed om uit te rusten en het een en ander nog verteld van elkaars leven. Slaap ze schat!

Maandag 20-9-1943
Er is geen werk en we kunnen thuisblijven. Nou, daar zijn we voor te vinden. Chocolade en erwten gekookt. En zo gaat de dag om. We hebben de foto’s opgehangen van onze dier-baarsten. Nog wat sport, want we zijn enigszins stijf van het werken en dat knapt weer op.

Dinsdag 21-9-1943
Aan het werk, een wagon met boter verladen. Na de middag nog 3 wagons stro, want wij werken voor een Heeres Verpflegungs Anstalt voor Soldaten en hebben het daar reuze goed bij getroffen. Als dat zo doorgaat zijn er geen pakketten nodig. Om 16.30 uur thuis. We hebben een heerlijke boterkoek gebakken. Maïs dat kunnen we ook genoeg krijgen en dit is machtig eten. We groeien als kool.

Woensdag 22-9-1943
Naar Sankt Veit in de haver. Daar waren genoeg appels te krijgen en we hebben onze buik volgegeten. En nog Engelsen gezien. Daarvan krijgen we een Player sigaret.
Om 16.00 uur thuis. We hebben wat gekaart. De was werd ingenomen, want een van onze kameraden is op een wasfabriek en die krijgt vrij van werken. En zo krijgen we onze spullen

weer schoon. Ook deze dag is weer voorbij want om 21.00 uur gaat het licht uit. De Posten en de Obergefreiter zijn zeer goed voor ons.

Donderdag 23-9-1943
Er is weer veel werk. Tien wagons stro. Maar het is plezierig werk. We staan in sportbroekje bovenop de wagons. Ze noemen ons de sterke ploeg en de andere ploeg heet de suikerploeg. Om 17.30 uur thuis. Eten, wassen, nog een brief schrijven en naar bed.

Vrijdag 24-9-1943
We kwamen van het werk terug en toen was er post voor mij. Ik had zo vreselijke heimwee naar mijn vrouwtje en de tranen liepen maar steeds over de wangen. Mijn kameraden maken een stukje muziek, want ik was niet de enige met heimwee, meer jongens hadden daar last van. Het is weer gauw vergeten. We moeten ons nou eenmaal schikken.

Zaterdag 25-9-1943
Weer aan het werk. Drie wagons met suiker verladen en ze zijn reuze best met ons Opschieten, omdat wij tonen dat we goed werken en we krijgen dan ook prima eten.
Ik weeg nu 74 Kg en zie er goed uit. Ik ben zwaarder dan in Holland. We gaan weer slapen.

Zondag 26-9-1943
Er is geen werk. We gaan baden en krijgen van boeren vele appels. Onze Obergefreiter wil vandaag eten voor ons koken. Dat was goed, want als wij niet werken moeten wij zelf koken. Anders eten we in de stad met damesbediening en dat als krijgsgevangene.
De dag gaat om in wat luieren en we gaan op tijd naar bed.

Maandag 27-9-1943 *(bedoeld is dinsdag 28-9-1943)*
Dinsdag [9]). Aan het werk. Zes wagons stro, weer uit Winsum en dan zeggen ze nog: “we halen niets uit Holland”. We zien vele zweefvliegtuigen want er is een groot vliegveld. We zien ook Hollandse jongens die daar civiel werken. Gauw brieven schrijven, we krijgen van jullie 114 mark, wat tabak, want we hebben niks meer. Piet Michel (Soldaat P.A. Michel Kgf. 106083) heeft ruzie met de Obergefreiter en is vertrouwensman af. Ab Alderen (Soldaat A. Alderden Kgf. 106557) is nu vertrouwensman. We hebben weer lekker gekookt: bloem en borstplaat.

Dinsdag 28-9-1943 *(bedoeld is Woensdag 29-9-1943)*
Woensdag. Een wagon met stro en de rest van de dag naar Sankt Veit in de haver.
We horen helemaal geen nieuws. Wel dat ze in Sicilië aan het vechten zijn. We zijn pessimistisch geworden, maar hopen dat we met de kerstdagen thuis zijn. We zijn weer aan het zwemmen geweest. Weer een zak met appels gekregen. Als ze horen dat wij Hollanders zijn, dan hebben ze wat voor ons.

Woensdag 29-9-1943 *(bedoeld is Donderdag 30-9-1943)*
Donderdag. We krijgen vandaag 75 sigaretten en daar waren we weer blij mee. We hebben een voorschot gekregen om het te betalen, want we verdienen 70 pfennig per dag. We hebben een beetje gewerkt in de magazijnen en nog een auto met meel gehaald. We hebben een paar kilo griesmeel gekregen. Dat hebben we gekookt, goed suiker erover want we hebben zat. We hebben het beslist goed. Maar nu wordt het verlangen naar huis weer sterker.
De kameraadschap is prima onder de jongens.

Donderdag 30-9-1943
(Deze datum is niet opgenomen, waarschijnlijk omdat Abel zich realiseerde dat hij een fout had gemaakt)

---

[9] De opgegeven datum klopt niet met de dag.

Vrijdag 1-10-1943
Vrijdag. Weer enige pakketten. Aan het werk en twee wagons stro. Om 12.00 uur klaar. Heerlijk gegeten. De jongens hebben brieven meegenomen. Om 13.30 uur met de auto naar het station. Brood wagons en hebben veel fruit gehad en twee broden. We hebben weer post om te schrijven. Weer wat maïs en bloem gekookt. We zien er weer best uit. Mijn haar begint al weer wat te groeien. Een van de jongens kreeg ruzie, maar Jo (de Groot) besliste de zaak gauw.
Het is weer bedtijd.

Zaterdag 2-10-1943
Zaterdag. Een halve dag gewerkt, wat opruimingswerk in koellager. Zaterdagmiddag wat de boel schoongemaakt, de kachel geplaatst, nog wat gelezen. Een ogenblik gekaart en gesport en zo loopt het al weer tegen 20.30 uur. We hebben gewonnen dat het licht mag blijven branden.
Ik bekijk de lieve foto's nog even en zeg welterusten vrouwtje. Misschien heb je reeds een jongen. Dat alles al weer achter de rug is. Ja schat, ik moest ook om jou gedacht hebben, maar dit moet zeker zo wezen en voor jou ook.

Zondag 3-10-1943
Zondag. Vrij van werk. De Obergefreiter kookt voor ons aardappels met goulash en soep. We hebben ons te barsten gegeten. 's Middags hebben we borstplaat gemaakt. We zeggen tegen mekaar "wou dat we er maar een konden oversturen". Heerlijk zijn die.
's Middags brood geroosterd en wat koffie gemaakt. Ja schat, je leert zo van alles en we kunnen niet meer lopen, zo dik zijn we. Ik heb nog een kaart en brief geschreven en hoop weer gauw post te ontvangen van jou.

Maandag 4-10-1943
Maandag. Aan het werk en vier wagons brood. Ze zijn zeer goed voor ons. We krijgen brood en suiker en hebben brood zat. In Altengrabow smachtten we er om een stukje maar dit is gauw vergeten, maar we denken er nog vaak aan terug. Het is hier bij ons alsof er geen oorlog bestaat. We hebben dan ook plezier in ons werk. Ik kreeg geweldige pijn in mijn buik en wordt per auto naar het Lazaret gebracht. Ik werd onderzocht en het bleek een aanval van blinde-darm. Het was ook weer niet erg genoeg om geopereerd te worden. Na een uur had ik er geen last meer van.

Dinsdag 5-10-1943
Dinsdag. Ik heb vrij van werk. De Post zegt: "houd je gemak maar en rust maar uit".
Ik heb ook geen last meer en knap lekker op. Om 10.30 uur ben ik uit bed gegaan en wat gaan schrijven en een boek gelezen. We hebben vele boeken gekregen van civiele werkers.
Ik heb een lekker potje gekookt. Het is zo warm, dat ik met sportbroekje buiten loop.
Ik ben blij als de jongens weer komen. We gaan om 21.30 uur naar bed. Ik verlang erg naar mijn vrouwtje en wou graag even de kleine zien. Wat zal het zijn, een jongen of een meisje?

Woensdag 6-10-1943
Woensdag. Weer naar Sankt Veit. Een prachtige dag, twee uur rijden met de auto. Een beetje zakken leeggegooid met haver. Er ligt wel 10 miljoen Kg haver. Ontzaglijk groot is dat pakhuis. Om 11.00 uur weer naar de kantine om te eten. Witte boontjes met vlees en soep, daarna pudding met pompoen met suiker. Prima eten is dat. Het is hetzelfde eten dat de officieren krijgen. We zitten wel afzonderlijk midden in het bos. We zien daar ook geen mensen en we zijn blij als we er weer uit kunnen in de zon, boven op de wagons. Het is hier heel gezond.

Donderdag 7-10-1943
Donderdag. Er is sprake van dat we in de stad komen in een bioscooptheater. Dat zal fijn zijn. We krijgen dan ook bewegingsvrijheid en dan zijn we alle leed vergeten. Maar we zeggen altijd: "eerst zien". Er is een beetje werk. Met de auto naar een molen om meel te halen en we hebben het daar goed. Griesmeel, bloem, tabak en brood gekregen. Om 17.00 uur thuis. Heb wat

gekaart en gelezen en weer naar bed. We liggen nog uren wakker en Piet vertelt van zijn reizen naar Amerika en Indië. We gaan dan slapen, het is al 02.00 uur.

Vrijdag 8-10-1943
Vrijdag. Ik heb heerlijk van je gedroomd, schat, dat ik weer thuis was. Maar het was bedrog. Ik wou maar dat ik een uurtje bij je was, dan weet ik hoe de zaken staan en dat zou jou ook weer opknappen.
We hebben een beetje gewerkt in Sankt Veit. We waren nogal snel klaar. De Post krijgt de grootste ruzie met een Fransman, omdat het verboden is met andere krijgsgevangenen te praten. Hij wordt meegenomen en krijgt in het Lager op zijn donder. Dit vonden wij niet mooi.

Zaterdag 9-10-1943
Zaterdag. Weer vier wagons met stro en we zijn om 11.00 uur klaar.
Rinus heeft nog een zak met appels gehaald bij de burgers. We eten hier veel fruit. De middag hebben we vrij. Ik heb een bad genomen, wat gekookt, geschoren en een middagdutje gedaan. Voor de rest hebben we muziek gemaakt en zijn we weer gaan slapen.

Zondag 10-10-1943
Zondag. Vrij van werk. De gehele dag heb ik wat geluierd. De Obergefreiter heeft voor ons gekookt: aardappels met goulash en bloedworst en sla na. We hebben weer in de zon gelegen, gewoon met sportbroek. Ik heb nog een brief geschreven, maar nog steeds geen post gehad. De rest wat gekaart en vroeg naar bed, want morgen moeten er weer gewerkt worden.

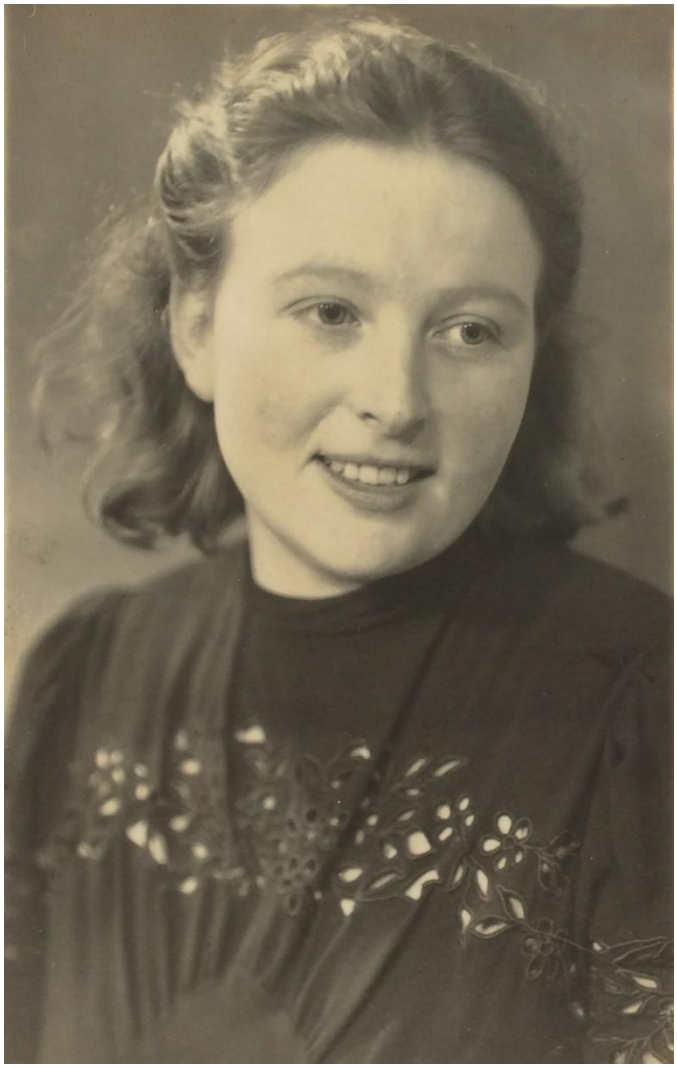

7. Arbeitskommando Unterpremstätten

<u>Maandag 11-10-1943</u>
Maandag. Om 04.00 uur gewekt. We gaan weg. We zeggen: “wat zou er loos wezen?”
We moesten in een uur klaar wezen. Alle koffers ingepakt en op de auto geladen. Om 05.15 uur gaan we naar het station. We zien duizenden soldaten op weg naar het front. We dachten een invasie. We gingen door Joegoslavië, geen bergen meer, maar zeer schoon [10]). We hadden brood en vlees en kaas voor de reis en het is in middels 12.00 uur. We gaan eerst wat eten.
We hebben een prachtig uitzicht. We naderen weer Oostenrijk, want er komen weer bergen inzicht. Om 17.00 uur stoppen we en moeten we wachten tot 19.00 uur. Om 21.00 uur in Krazauge komen we. Gaan met een andere trein weer wat verder tot Premstätten.
We wachtten op een auto, maar niks hoor. Lopen moesten we. We hadden een grote rotzooi bij ons. Om 02.30 uur in Unterpremstätten, kregen we in de nacht nog thee. Alle koffers in een aparte kamer gezet. We horen van de jongens, dat ze ons levensmiddelen afnemen. Wij alles over de tralies gegooid. Om 04.00 uur lagen we in bed, op de grond geslapen.

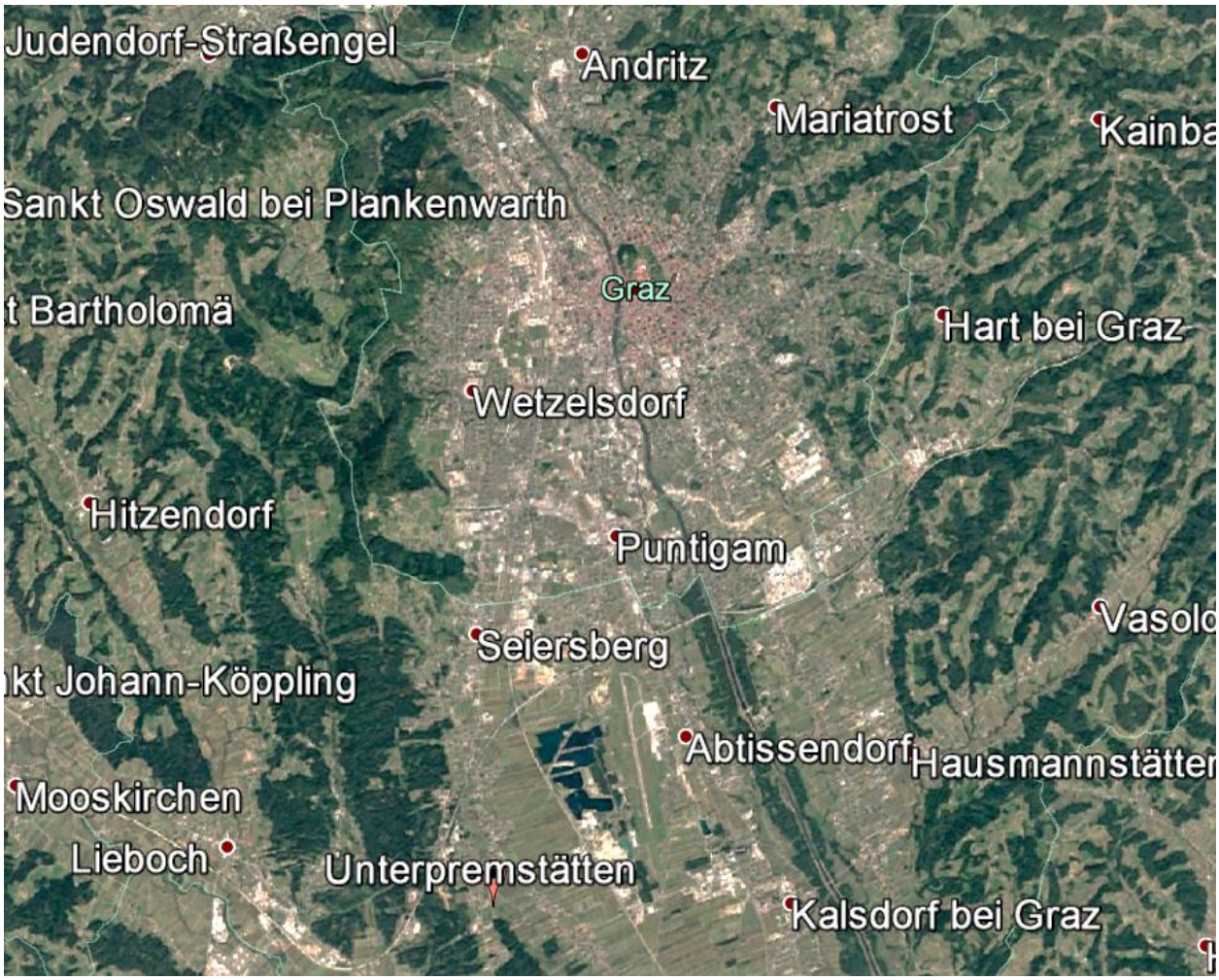

Ligging van Unterpremstätten ten opzichte van Graz (Google Earth 2016)

[10] Volgens het dagboek Jo de Groot, 28-9-1943, moesten ze om 12.30 overstappen in Maribor-Slovenië (Marburg an der Drau) en hemelsbreed een kleine 60 Km ten zuiden van Graz.

Dinsdag 12-10-1943
Dinsdag. We mochten blijven slapen tot 12.00 uur. Daarna moesten we de kamer op orde brengen. Strozakken gevuld, lakens en zo weer gekregen en we moesten 's middags prikkeldraadversperringen maken en een wc. Om 14.00 uur gegeten en dat zag er goed uit. De jongens komen om 20.00 uur thuis en weer eten in een grote kantine. Weer slapen.

Woensdag 13-10-1943
Woensdag. Ingedeeld in de grondploeg in Premstätten. Een groot kamp wordt daar gemaakt, maar dit is niks voor mij. Jo en Rinus zijn reeds naar Lager 13 [11]) en Piet en ik willen dit ook. We proberen om 16.30 uur het werk klaar te hebben en moesten 2 uur lopen. Onderweg hebben we veel fruit gegeten en we gingen moe naar bed.

Donderdag 14-10-1943
Donderdag. We hebben reeds met Ellens (Soldaat Jan Elles Kgf. 106949) en Savenije (Soldaat Petrus Savenije Kgf. 107018) geruild. We werken met zijn vieren in lager 13. We moesten een wagon met tabak laden en wagons vlees en we hebben ons tegoed gedaan. We hadden weer sigaretten. Wachten op de auto en we moesten met 43 man in de wagen. Om te stikken.
's Avonds weer brood gehad. We liggen nu met 12 man op de kamer.

Vrijdag 15-10-1943
Vrijdag. Weer met de auto naar het werk gebracht. Vier wagons met kaas in kisten en de rest van de dag chocolade verplaatst. En we hebben ons buik vol. We krijgen goed te eten. Brood hebben we voldoende. De andere jongens krijgen veel post, maar wij krijgen niks omdat we weer verplaatst zijn.

Zaterdag 16-10-943
Zaterdag. Tot 12.00 uur gewerkt in de pruimen en bombasij en dat was heerlijk drinken.
Om 14.00 uur in bad. De boel wat netjes opruimen in onze kasten, want we hebben allemaal een grote kast. We hebben bloem gekookt en maïs en onze buik is vol.

Zondag 17-10-1943
Zondag. Vrij van werk. De gehele morgen geslapen. 's Middags een brief geschreven.
's Middags heeft de Gefreiter de grootste ruzie met een burger en krijgt 4 dagen straf omdat hij die burger niet neergestoken heeft.
Verder wat gekaart en naar bed, want we moeten weer aan het werk. Nog enig nieuws gehoord, maar we zijn optimistisch.

Maandag 18-10-1943
Maandag. Aan het werk. Vier wagons met vlees verladen uit Frankrijk. 's Middags in bombasij van appelmoes en een paar grote blikken weggezet. Om 17.30 uur klaar met het werk.
Het is de hele dag aanpoten en we moeten dan ook goed eten hebben.

Dinsdag 19-10-1943
Dinsdag. Ik lig nu al vier dagen in het ziekenkwartier. Heb last van mijn blindedarm en moet rusten. Maar het is net een veearts en je kan hem bedonderen als je maar wilt. Steeds de thermometer afwrijven en je wordt bediend met eten. Een pracht leventje: beetje in je bed. Reeds zijn Rinus en Jo en Piet zogenaamd ziek en dan hebben we de grootste lol. We hebben nog voldoende te koken en dan geen zorgen voor morgen. We zijn de gehele dag bezig met kaarten en schrijven en lezen. Het wordt nu al wat kouder. Jo heeft heel wat voorrechten, omdat hij bokser is en krijgt van alles ten goede van ons. We moeten op een avond bij de dokter komen en Rinus heeft Bronchitis. Piet heeft Ischias en Jo heeft pijn in de lendenen. Ik heb pijn in mijn buik. Jo moet binnendienst verrichten. Wij blijven nog een dag. Het verveelt ons niks.

[11] Zie het dagboek van Jo de Groot, 1-10-1943. Er zit tussen de dagboeken een groot verschil in de data.

Er worden jongens opgesloten op water en brood wegens stelen. We gaan dan uit ons eigen weer aan het werk, want we zeggen tegen de dokter “hier genees ik ook niet”. Doodgelukkig die kerel. We moeten prikkeldraadversperring maken en de Gefreiter zegt: “als jullie “Fertig” zijn, kan je gaan slapen”. Om 12.00 uur zijn we klaar en daar komt die gek: “eruit arbeiden!”.
Rinus zo’n kop: “wat zeg je, du bist gek. Insperren, 5 dagen”, we zeggen gelijk “10 dagen”.
Hij wordt wild. Piet en Michel moesten erbij komen om het te sussen en het loopt nogal goed af.
’s Avonds komt hij bij ons en geeft ons een hand. Alles weer goed.
We hebben die dag heerlijk gegeten. 2 bus jachtworst en we zien er allemaal best uit.
Ik weeg nu al 73 Kg. We gaan weer slapen en ik hoop toch dat ik gauw post krijg, hoe en wat.

Woensdag 20-10-1943 tot en met Zaterdag 23-10-1943
Geen vermeldingen in het dagboek.

Zondag 24-10-1943
Zondag. We moeten werken tot 13.00 uur. Twee wagons met kunsthoning. We waren misslijk van dat spul. Rinus ziet kans voor jachtworst en de zondag is weer goed. Om 14.30 uur thuis. Weer een brief geschreven. Ik wou maar dat ik het adres had van Jan en bericht hoe en wat, ofdat alles goed is met mijn schat. Ik hoop toch dat alles goed gegaan is.
We spelen nog wat joker en zo slijten wij de dagen. Eens komt toch de tijd dat alles weer goed is en dat we dan samen gelukkig mogen leven. Ik heb soms veel heimwee. Maar als wij aan het werk zijn, vergeten we alles. Dag liefste, ik kijk nog even naar je foto en slaap weer op mijn harde bed. Wat zal dat bedje thuis en naast mijn vrouwtje, toch weer heerlijk zijn.

Maandag 25-10-1943
Maandag. Weer met 43 man in de wagen. Twee wagons met vlees en tabak. We krijgen strengere controle, want ze missen wat. Om 17.00 uur klaar en met een auto naar het Lager gebracht. Om 22.00 uur ben ik naar bed gegaan, ik was moe en slaperig.

Dinsdag 26-10-1943
Dinsdag. Een Rode Kruis trein, met tien wagons met jachtworst geladen. Onze boterham smaakt heerlijk. Er stonden kisten met munitie en geweren in. Dat noemen ze een Rode Kruistrein.
De dag ging snel om en we hebben dan ook plezier gehad. De Stomp heeft een foto gemaakt van ons vijven. We praten nog met soldaten en die zeggen dit gaat naar Athene, daar is alles vreselijk. Daar kost een pond aardappelen 10 mark en al die dingen. We zeggen dan ook “het duurt niet lang meer”.

Woensdag 27-10-1943
Woensdag. Weer een trein met veertien wagons met suiker en kaas. We vinden zo’n dag wel fijn. Dan gaat de tijd sneller. Er waren die dag zo moe van die suiker, want die zakken wegen maar eventjes 100 Kg en dit kunnen we vernemen. Ik ga dan op tijd naar bed.

Donderdag 28-10-1943
Donderdag. Niet veel werk. Wat bombasij. Voor het eerst luchtalarm. Het geschut was voor proef in werking. Eten, nog wat kaarten en weer een dag voorbij.

Vrijdag 29-10-1943
Vrijdag. Weer drie wagons kaas en we hebben weer een goede boterham. Om 16.00 uur klaar met werk. Om 18.00 uur thuis. Wat gekookt en zo scharrelen we ons. We hebben meer vlees gehad dan thuis. We gaan vroeg naar bed.

Zaterdag 30-10-1943
Zaterdag. Twee Joden gaan terug naar Markt Pongau. De Obergefreiter heeft aardig gezopen en onze kok zijn aardig dronken. Ze doen niks anders dan ouwehoeren die Moffen met die vrouwen.

We werken tot 12.00 uur. Weer een dag en dit is wel in orde. Er is een pakket van Brambergen met koekjes, waar ik in Markt Pongau om geschreven heb. De avond gaat met kaarten om. We gaan wat laat naar bed, want we hebben de zondag vrij. Je foto hangt boven me schat, maar ik wou dat ik maar eens bericht kreeg over hoe en wat.

Zondag 31-10-1943
Zondag. Weer wat brieven geschreven. Het eten en drinken was goed die dag. Maar veel vertier hebben we maar weinig en we vervelen ons. We hebben wel wat muziek, maar we hebben geen animo. De kapper heeft ons allemaal geknipt. We gaan ook op tijd naar bed, maar het is nog niet stil. De jongens beginnen met elkaar door de kribben te gooien. De Post komt erbij te pas en dan wordt het stil. Misschien zitten er nog vele andere mannen beroerder bij dan wij.

Maandag 1-11-1943
De gehele nacht haast niet geslapen en mijn gedachten waren bij jou schat. Hoe zal het met jou en de kleine wezen? Ik hoop toch dat ik gauw bericht krijg. Rinus zegt tegen me: “jongen niet prakkiseren, het komt wel in orde”.
Vier wagons met haver geladen en ik stond tot mijn middel in de haverstof, zodat ik een gasmasker op had. Ik heb gezegd dat ik daar niet tegen kan, met mijn neus. Daarop kreeg ik een ander werkje. Piet kreeg die avond bericht dat hij een zoon had van 5½ Kg.
Misschien krijg ik nu ook wel een bericht. We gaan weer om 21.00 uur naar bed, want Jo is morgen jarig [12]).

Dinsdag 2-11-1943
Dinsdag. Jo gefeliciteerd en we hebben een gezamenlijke maaltijd klaargemaakt. Het was een prachtavond. Kaas met brood, jachtworst, koekjes en al die dingen meer. Jo heeft pruimen, daar hebben we allemaal voor gezorgd. We blijven tot 24.00 uur op. We hebben die dagen niet gewerkt. We waren zogenaamd ziek. Het was dan ook een gezellige avond, alleen had dit in huislijke kring moeten zijn.

Woensdag 3-11-1943
Woensdag. Weer aan het werk, drie wagons met vlees. Ons eten was weer prima. Zo moeten wij ons scharrelen. We krijgen een waarschuwing, want Vermeulen (Soldaat Louis Vermeulen Kgf. 97404) is gepakt en krijgt een klap in zijn gezicht. Maar dit mag ons niet deren. We zijn op tijd thuis en de jachtworst vliegt over het prikkeldraad. Tot zelfs in de camilles zit jachtworst.

Donderdag 4-11-1943
Donderdag. Een blijde boodschap. Er zijn 134 pakketten en voor mij. Ik had veel liever een brief gehad. Jo en Rinus krijgen ook een pakket. We weten met de rommel geen plaats. We koken weer volop en we zien er best uit. Alleen ons haar is nog niet terug. Er zijn foto’s van ons gemaakt in het lager, want we gaan getransporteerd worden. Maar tot 19.00 uur gewerkt.

Vrijdag 5-11-1943
Vrijdag. Voel me niks lekker. Ik heb lichte Bronchitis. Dat kan ook niet anders met die open auto’s. Al gauw komen Rinus en Piet ook en we liggen met zijn drieën in het ziekenkwartier en hebben een reuze leventje. De hele dag in bed, eens weer wat uitrusten en de dokter laat ons maar liggen. We liggen al een week, we kaarten de gehele dag en we eten en drinken er goed van. Ja liefste, dit schrijf ik maar niet allemaal, dat ik ziek ben, want anders denk jij het ergste. Ik schrijf tenminste maar zo opgewekt mogelijk en ik hoop dat ik gezond en wel bij jou en de kleine mag terugkeren. Ik hoop ook dat jij voor ziekte gespaard mag blijven. We horen haast geen nieuws. Alleen is er sprake van dat we weggaan, want hier komen Russen. We hebben

[12] Zie het dagboek van Jo de Groot, Jo werd op 8-11-1916 geboren. Het dagboek van Abel loopt dus een week achter. Vermoedelijke beschrijft hij op dat moment zondag 7-11-1943. Er werd echter op de zondagen meestal niet gewerkt.

hier anders niet te klagen: 550 gram brood, boter en jam om de andere dag en daar komen we zat mee rond. Het middageten is ook goed, want de jongens nemen zakken vol aardappels mee van het Lager en hebben eigen koks. Rinus zet de was voor ons vier in de week. De boel is weer netjes schoon. Jo stopt sokken en zo doet iedereen wat voor de kost. We moeten opscharrelen he. We gaan de zaterdag aan het werk. We zijn weer zo goed genezen met pilletjes. We krijgen die dag onze 10.0000 sigaretten van Klagenfurt en geld 13,60 mark.
We zijn reuzeblij met die sigaretten, want ik had er 80 mark inzitten en krijg dat geld terug van de jongens.

Van links naar rechts: Jo de Groot, Abel van Zalen,
Piet Michel, Rinus Vergouwe

Zaterdag 6-11-1943 tot en met Vrijdag 12-11-1943
Geen vermeldingen in het dagboek. Mogelijk is Abel erachter gekomen dat het dagboek een week achterliep en heeft hij dat opgelost door een week over te slaan.

Zaterdag 13-11-1943
Zaterdag. Tot 11.00 uur gewerkt. Met wat auto's hout opgehaald in de stad. En dat is wel mooi werk, zo'n beetje door de stad reizen. Maar het is geen mooie stad. Allemaal oud en vervallen. Het gaat hier ook alles voor de oorlog.
We krijgen een bad. Er zijn weer wat pakketten en post aangekomen. Ik krijg een oude brief van 17-6-1943. Nu zal ik toch wel gauw post krijgen hoe en wat of het een jongen of een meisje is en of met jou alles goed is, schat. Nou liefste, ik wens je welterusten.

Zondag 14-11-1943
Zondag. We moeten vandaag werken. Drie wagons met kaas en jachtworst. Het was een prima zondag. Om 15.00 uur thuis. De jongens hadden gehoord dat de Hollanders naar huis zouden gaan. Grote blijdschap heerste er. We dachten dat de 11 november nog verandering zou brengen, omdat [het] die dag 25 jaar geleden [was], dat de vrede is gesloten.

We hebben die dag ook plezier, ik in bijzonder, want er is een pak van mijn hart gevallen, dat alles met vrouw en kind goed is en dat ik een jongen heb van 8 pond. Ik was zo in mijn nopjes, schat, dat kan ik je niet vertellen! Ik kreeg brief en een kaartje tegelijk en heb eventjes in stilte gehuild. De jongens waren blij dat die zorgen voor mij uit de lucht waren. Mijn liefste, de hartelijke wensen, dat je spoedig weer op de been bent en dat mijn zoontje groot mag worden. En dat het een lief kereltje wordt, schat. Ik ben je dan ook veel verschuldigd, als ik weer thuis ben. Nou liefste, heb die nacht geen uur geslapen en mijn gedachten waren bij jou en de jongen. Ik zal sterk in de toekomst zijn, maar mijn verlangens naar jou zijn dubbel geworden en dat ik mijn lief kereltje dan aanschouwen mag. We maken koffie en drinken, of proosten op mijn zoon. Ja schat, de jongens zijn reuze goed voor me.

Maandag 15-11-1943
Aan het werk en vier wagons met Wurzokoeken verladen en die smaakten best. We hebben ons zat gegeten. Zo boffen wij elke dag weer. Om 18.00 uur thuis was tof werk. Valt niet veel voor, want het is de gehele dag werken.
Ik lees mijn brief nog eens en ga weer slapen.

Dinsdag 16-11-1943
Dinsdag. Aan het werk, een Rode Kruis wagon met suiker en rijst en appelmoes. En die dag was ook weer goed. We eten ons eten en brood, dat we van het Lager krijgen, niet eens op en zodoende zijn er geen pakketten nodig. Er is sprake van dat we zondag weggaan naar Gösting in een café. Dan zijn we vroeger thuis en we kunnen dan om 07.00 uur opstaan. Een hele vooruitgang en we kunnen dan ook de stad in.

Woensdag 17-11-1943
Woensdag. Er is haast geen werk. Een beetje bombasij in appelmoes en we doen ons tegoed. Vitaminen zitten daarin en dat komt ons lichaam ten goede. Ik krijg een doos op mijn voet en krijg van de commandant twee dagen vrij van werken.
Ik kan weer wat uitrusten. De jongens maken in het kamp alles klaar voor verplaatsing.

Donderdag 18-11-1943 tot en met Zaterdag 20-11-1943
Donderdag. Ik ben op bed blijven liggen, maar zulke dagen duren lang als je alleen ben.
Ik lees nog eens de brieven en zo moet ik de tijd doden. De jongens brengen nog wat voor mij mee. Jachtworst en pruimen en dat valt er goed in. Ik kan nou mooi eens de boel wat op redderen, koffers en zo. Ik zet de was in de week, want we hebben net weer zeep gekregen. Ook weer geld inleveren voor 7 sigaretten en zo slijt ik die twee dagen.

8. Arbeitskommando Gösting

Zondag 21-11-1943
Zondag. We gaan met de gehele beweging verhuizen. Piet gaat niet mee, want die moet voor zijn beenonderzoek naar het Lazaret. Een grote rotzooi heerste er toen en het werd een nog grotere bende, toen we in het café kwamen [13]). Daar moesten maar eventjes 78 man in. We liggen twee bedden op mekaar. We vinden het eerst vreemd, maar dat went al spoedig. We liggen met vier man, want Piet Michel is nu in onze ploeg. We gaan even de boel bekijken in de buurt en we vinden al snel een bioscoop.

Gasthof “Zur Sonne”, 2017

Maandag 22-11-1943
Maandag. We gaan met de trein naar ons werk. Dat is een hele verbetering. We moesten vier wagons met erwten verladen uit Holland, uit Zwolle van Diepenveen. Om 18.00 uur thuis, wat koken en lezen en naar bed.

Dinsdag 23-11-1943
Dinsdag. Tot onze verrassing een vat melk. Daarvan was er eentje stuk, waarvan we ons tegoed hebben gedaan. Ik was er misselijk van. Ik heb nog ongeveer 40 Kg mogen opscheppen in blikken om dat te verdelen. Onze pap is heerlijk.

Woensdag 24-11-1943
Woensdag. Twee wagons met kaas geladen en weer ons best gedaan. We hebben wel plezier in ons werk, maar dit zal wel niet altijd zo zijn. We zijn vroeg thuis en pikken een bioscoopje: “zomerliefde”.

Donderdag 25-11-1943
De bioscoop is wel wat afleiding, maar dan komt je alles weer voor de geest, dat wij samen waren en dat je dan soms woorden had. Maar nu weet je pas wat je voor elkaar bent, schat. Ik wil hopen dat ik later alles weer goed mag maken.
Twee wagons tabak verladen van Amsterdam, maar welke firma weten we niet. We zijn vroeg thuis en we gaan al rap naar bed om onze slaap in te halen van gisteren.

---

[13] Bedoeld is het huidige Gasthof “Zur Sonne” in Gösting, dat destijds van de familie Brunner was.

Vrijdag 26-11-1943
Vrijdag. Twee wagons met koeken. Maar we zijn een poosje aan de loop vanwege luchtalarm. Ze zijn doodsbenauwd voor bommen. Het duurde 2 uur en we hebben mooi de tijd om wat brieven te schrijven en te lezen, want ik heb weer bericht van je gehad, dat alles met de kleine goed is. Dat doet mij een groot plezier. Ik ben dan enigszins gerustgesteld. Mijn gedachten zijn veel bij jou, schat, omdat je dit alles alleen moet doormaken. Ik moest ook aan jou gedacht hebben maar het is nou gebeurd en dit zal ik je later weer vergoeden.

Zaterdag 27-11-1943
Zaterdag. Onze stemming is wat gedaald, want we denken de komende Kerstdagen niet thuis te zijn. Dit brengt geen goede stemming, want we horen helemaal niets. We moeten tot 12.00 uur werken en zijn om 13.00 uur thuis. We krijgen geen bad. Het eten is ook wat verminderd. Er zijn weer pakketten, maar niet voor mij. Het is dan net Sint-Nicolaas: allemaal blijde gezichten.

Zondag 28-11-1943
Zondag. We moeten werken omdat we de zondag niet gewerkt hebben vanwege die verhuizing. We zijn om 15.00 uur thuis. Er was niet veel werk, een wagon kunsthoning. ’s Middags een bioscoop gepikt. We hadden burgerkleding aan. Ik wou maar dat ik die niet weggestuurd had. Om 20.00 uur eten, wat kaarten en zo slijten we die zondagavond weer. Welterusten schat.

Maandag 29-11-1943
Maandag. Ik dacht zo bij mijzelf, wat zou mijn vrouwtje uitvoeren? Ze zal wel doodgelukkig met de kleine zijn. Daar heeft ze veel afleiding aan in deze tijd.
We hebben weer een wagon melkvaten en er waren er twee stuk. Wij hebben ons reuze best gedaan. We hebben weer een grote bus vol. Weer luchtalarm, maar we horen en zien niks. We zijn vroeg thuis. We hebben slaap en gaan vroeg naar bed. De anderen nog verteld wat we verleden jaar om deze tijd gedaan hebben, want wat was dat nog goed, he liefste?

Dinsdag 30-11-1943
Dinsdag. Al weer een dag om en tevens een maand. Niet veel gedaan, wat met een paard en wagen kapotte appelmoes wegbrengen en we krijgen de man 2 borreltjes. Eigenaardig is, dat ik ze ook drink, want je slaat niets af. En het is goed voor onze longen.
Nog een maandje en mijn vrouwtje is jarig. Misschien zit ik dan wel weer thuis, er kan zoveel gebeuren in een maand. We zijn weer vol goede moed. Weer sigaretten en pakjes, maar mijn tabak is gestolen, zeep, pijp en kaken, nou liefste ik wens je welterusten.

Woensdag 1-12-1943
Woensdag. Om 06.00 uur opgestaan met de tram naar het werk. Om 08.00 uur beginnen met drie wagons tabak. We waren die dag weer vrolijk. Om 19.30 uur weer thuis. We aten bonen en aardappels. Ik heb nog een poosje zitten schrijven naar mijn vrouwtje. Toen naar bed.

Donderdag 2-12-1943
Donderdag. Een rotdag. Deze dag moesten we weer in de haver met een gasmasker voor. Het is een pestbaan. Maar het werd beloond met een brief van mijn vrouwtje. Ik heb weer een brief geschreven en nog even over dit en dat gepraat. En zo is die dag ook weer om.

Vrijdag 3-12-1943
Vrijdag. Om 18.30 uur opgestaan. Vandaag een prachtbaantje. Met een grote auto van de suikerwarenfabriek hebben we chocolade weggebracht. Daar werken vele meisjes en ze vroegen wat wij waren. Hollanders, natuurlijk en ze waren zeer goed voor ons. Zuurtjes en chocolade gegeten en lustte geen eten meer. Een plezierige dag is dat, zo beetje reizen en trekken. En we doen altijd nog wat op.
Er is wel post, maar niet voor mij. Ik was met de brief van gisteren al meer dan tevreden.

Zaterdag 4-12-1943
Zaterdag. We zijn vrij van werk en we hebben lekker uitgeslapen. Ik heb de gehele dag een beetje aan koken besteed. Jo zijn neef uit Wiener Neustadt stond voor ons [14]). Een grote blijdschap, want hij had van alles een beetje meegenomen. En zo hebben wij een plezierige dag. Nog een brief van Ab gekregen. We hebben toen de nacht met twee man in één bed geslapen.

Zondag 5-12-1943
Zondag. We zijn weer vrij van werk. We hebben een gezamenlijk potje gekookt en lekker gegeten. We zijn toen allemaal geknipt en gefotografeerd. Ik kreeg van Jan een brief, maar geen foto van jou en de kleine. Ik was dolgelukkig en dat juist op Sint-Nicolaas!
Rinus heeft nog voor Sint-Nicolaas gespeeld. We hebben die avond dan ook veel lol gehad, maar overal komt een eind aan. We gaan gauw weer slapen.

Maandag 6-12-1943
Maandag. Niet aan het werk. Ik heb geen schoenen meer. Brieven ingeleverd, sigaretten ontvangen, geklaagd over het eten, maar het zal beter worden. We zijn naar de bioscoop geweest: Marika Rökk in “Hab mich Lieb”. Een prachtfilm. Maar je hebt dan nog meer heimwee naar huis. Ik heb die nacht veel over jou geprakkiseerd, want ik kon niet slapen. Het brengt wel afleiding zo’n avond, maar je gedachten dat je hier als gevangene loopt en dat andere mensen vrij zijn. Maar enfin, ik wou niet anders.

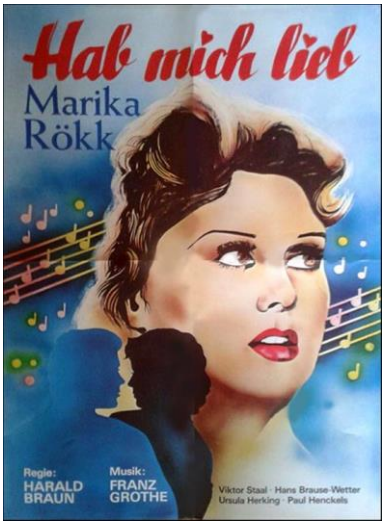

Dinsdag 7-12-1943
Dinsdag. Weer vrij. Geen schoenen want ik heb ze ingeleverd voor reparatie. Dat is wel de grootste ellende die er is. We hebben pannenkoeken en brood gebakken. De kleren zijn ook hopeloos. Ik heb nu een Russisch uniform en we staan er dan ook beestachtig op. We zijn ’s middags op blote voeten de bergen in geweest. Wel 2000 m boven de zeespiegel. Ik was die dag wel wat boos op je, dat je niet zo gedaan hebt zoals ik gezegd heb met de dokter, maar het is gebeurd. Die brief was van 13 oktober.

Woensdag 8-12-1943
Woensdag. Naar de dokter en die zegt dat ik last heb van wat benauwdheid in de longen, vanwege die stofzooi in de haver. Vandaag de grootste ruzie met de onderofficier, omdat we werk weigeren. We wilden wel werken, maar hebben geen schoenen. De Duitsers wilden de SS waarschuwen en we zeiden “jullie moeten zo doen als je geleerd is”. We krijgen een hemd en

[14] Zie het dagboek van Jo de Groot, op 4-12-1943 kwamen Jo zijn neef met zijn maat Wim op visite. Het dagboek van Abel loopt nu dus synchroon met het dagboek van Jo de Groot.

broek en handschoenen, maar het is zulk prachtig weer alle dagen. Ze vertelden ons dat er verleden jaar om deze tijd al 35 graden vorst was, maar dan is het nog niet zo koud als in Holland, wanneer het daar 5 graden vriest.
Ik heb Venema [een Nederlandse civiele arbeider] gesproken en die vertelde me dat hij de 15e met verlof ging.

Donderdag 9-12-1943
Donderdag. Ik heb geruild met schoenen en dan kan Jo ook een dag thuisblijven. We moesten kisten met chocolade wegbrengen en de dag is weer goed. Om 18.00 uur thuis en hebben we onze buik weer volgegeten. Ik wou maar dat ik je zo'n stukje kon geven, want dat is heerlijk. Maar ik verlang nog het meeste naar een heerlijk bed, dan op die strozak. Maar dat komt ook wel weer.

Vrijdag 10-12-1943
Vrijdag. Weer aan het werk in de bombasij. Ik heb nog een brief geschreven en de dag gaat vlug om. We zijn dan op tijd thuis. Nog een boksavondje van Jo en ik heb nog eventjes gebokst tegen Arie. We zijn slaperig en gaan gauw naar bed. Je foto hangt boven mijn krib, schat.

Zaterdag 11-12-1943
Zaterdag. We hebben een wagon met jenever verladen voor het front. We waren allemaal dronken en hadden de grootste plezier. We krijgen op ons donder en hebben de grootste ruzie met een soldaat. Die wou Jo een pak slaag geven, dan was hij aan het goede adres en hield gauw zijn mond. We waren die avond misselijk en we zijn gauw op bed gekropen.

Zondag 12-12-1943
Zondag. Weer een wagon met jenever, want het loopt tegen de Kerstdagen. We hebben er drie koud gemaakt. Ik heb dan de rest van de dag geslapen, want dat kan ik niet verdragen, dat goedje. We zijn die avond naar de bioscoop geweest: "Ein Zug Fährt Ab". Een mooie film. Daarna hebben we onze buik eens tegoed gedaan, want we hadden honger als een paard. Nou liefste, ik wens je welterusten.

Maandag 13-12-1943
Maandag. De week is weer goed begonnen. We gaan naar de suikerfabriek en die dag vliegt om. We krijgen die dag een toespraak van de inspecteur, want we hadden een Kapitein in burger niet voorbij willen gaan, toen hij zei "laat me erlangs, ik ben Kapitein". Je kon nog wel meer zeggen met je burgerpakje aan, we hebben gekeken totdat we bijna barstten. Die kerel is naar onze inspecteur gegaan en wou ons laten opsluiten. Dat moet hij gerust doen. We kregen een aanzegging," wie steelt krijgt de kogel", maar dat mag hem niet deren.

Dinsdag 14-12-1943 tot en met maandag 20-12-1943
Dinsdag. Die dag een ongeluk. Rinus springt mij boven op de voet. Die is licht gekneusd en ik moet een weekje het bed houden. Nou, dat vind ik wel fijn. De jongens vergeten me niet en brengen iets mee. Mijn schoenen heb ik terug, maar slecht gemaakt. De jongens houden een bidstonde en hebben aan God gesmeekt om een spoedige vrede. Ik heb weer een brief geschreven, maar geen post van jou. Ik schrijf iedere week naar jou.
Ik moet morgen weer aan het werk, want in commando valt niet veel voor. Ik ben tenminste maar blij dat de jongens weer thuis zijn. Alles weer klaargelegd voor morgen.
Ik heb nu die bruine schoenen nog, dat andere paar is totaal kapot. Ze hebben ook veel te lijden. Steeds in de koffers, geen schoensmeer. Nou liefste weer een week om.

Dinsdag 21-12-1943
Dinsdag. Ik ga weer aan het werk, maar er is niks te doen. We zorgen dat we tegen de Kerstdagen iets hebben, pruimen en zo. We hebben nog een wagon met erwten verladen uit Holland en de buit was weer goed. We krijgen nu 75 pfennig in het uur en we kunnen geld naar huis sturen. De dag gaat niet vlug. Er is haast geen werk. We lachen om de domheid van de

mensen hier. Ze kunnen niet eens behoorlijk tellen en wij weten het steeds beter. Ze vragen ons dan ook steeds “wat voor mensen zijn jullie wel?”

Woensdag 22-12-1943
Woensdag. We hebben de grootste pret, want dan ineens moeten we dit werk doen en dan dat. Dan was het in Klagenfurt beter hoor. Er is weer wat gestolen en wij krijgen de schuld.
Als ze zelf maar stelen kunnen. We hebben die avond weer lol gehad en onze buik is weer vol. Welterusten vrouw en jongen.

Donderdag 23-12-1943
Donderdag. Vrij van werk, want de leider vroeg of ik koffie kon zetten. Ik zei “natuurlijk, jawel” en dit was een prima leventje. Koffiezetten, de boel afwassen en aanvegen en voor de rest maar slapen. Schat, ik verlang toch zo naar een foto van jou en de kleine. Nog twee dagen en mijn zoon is alweer 3 maanden. Wat gaat de tijd toch vlug. We krijgen voor het eerst weer een bad. Liefste, ik ga weer slapen. Vele nachtzoentjes voor jou en de kleine, welterusten.

Vrijdag 24-12-1943
Vrijdag. Weer koffie maken, maar nu is de ellende weer geen sokken. Op blote voeten aan het werk, want de schoenen zijn ook weer kapot. Wat oude lappen om de voeten. Om 1 uur thuis. We hebben die avond gezamenlijk Kerstliederen gezongen. Ik wou toch zo graag dat ik deze dagen bij jou was. Dat zal voor jou vreugde zijn. Maar helaas het mag niet zo zijn. Maar ik hoop dan dat ik het volgend jaar weer bij jou ben. In deze dagen voor de kerstdagen wordt veel aan huis gedacht, aan hen die ons zo dierbaar zijn. Schat, welterusten.

Zaterdag 25-12-1943
Zaterdag. We hebben heerlijk uitgeslapen. We hebben het niet slecht deze dagen. Er is genoeg te eten en een borreltje en pruimen, We denken maar niet te veel aan huis, want anders nemen we zo de benen. We gaan naar de bioscoop: “Harmonica als meisje van 7 jaar”.
We gaan de verdere avond naar een café, waar een pracht stuk muziek zit en daar knap je helemaal van op. Maar je bent zo jaloers als wat op die burgers, zo met hun verloofden en vrouwtjes. En wij lopen hier als Russen rond. We hebben nog een gezellige avond onder mekaar en zo sluiten wij de eerste Kerstdag in gevangenschap. We hopen volgend jaar beter.

Zondag 26-12-1943
Zondag, Tweede kerstdag. Om 07.00 uur opstaan, maar we konden aan het werk. Er moesten twee wagons komen, maar we hebben gewacht en er kwamen geen wagons. We zijn om 09.30 uur weer weggegaan en de gehele morgen door de stad gelopen. Nog een berg beklommen en daarna naar een café gegaan. Kop koffie met koek gekocht. Toen ik thuis kwam lagen er twee brieven, een van 21-11-1943 en een van 27-11-1943. Ik was weer reuzeblij. Toch nog iets op de kerstdagen. We zijn weer naar de bioscoop geweest. Toen we thuiskwamen was de deur op slot. Geen nood, want we hebben een tweede sleutel. En zo redden wij ons. Maar de Gefreiter had appèl gehouden en wist precies wie weg waren en met zijn allen krijgen we 10 dagen.
Ook een zorg, de oorlog gaat verder, we zijn zo onverschillige als maar kan zijn.

“De Klagenfurters” in de tuin achter “Zur Sonne” te Gösting
Kerstmis 1943 (foto collectie van Zalen)

De Klagenfurter ploeg bestond uit:

A.B. Alderden	*106557*	*Herman Costerstraat 394*	*Den Haag*
L. Ammeraal	*106071*	*Puttenschestraat 2*	*Scheveningen*
J.B. Benner	*96918*	*Woelwijkstraat 10*	*Rotterdam*
Th.W. van de Bersselaar	*97616*	*Kritzingerstraat 167*	*Den Haag*
P.G. Bonten	*97399*	*Burg. Hofmanplein 5g*	*Rotterdam*
D.K. van den Bosch	*106106*	*Lange Geer 4*	*Delft*
F.A.M.. Crul	*106014*	*Haagsche Markt 13*	*Breda*
A.N. Derwort	*108085*	*Odulphusstraat 35*	*Delft*
J.C.F. van Gennep	*97599*	*Woelwijkstraat 4*	*Rotterdam*
J.M. de Groot	*97474*	*Griekschestraat 34*	*Rotterdam*
P. Heijnen	*106789*	*A. Piersonlaan 84*	*Den Haag*
H. Hotsma	*106662*	*Schimmelweg 429*	*Den Haag*
A. van der Kley	*105718*	*Gaffelstraat 61*	*Breda*
J. Knoppert	*106173*	*Delftselaan 82*	*Den Haag*
J.T.C. de Koning	*105709*	*Loosduinschekade 530*	*Den Haag*
A. Köhler	*106688*	*W. van Outhoornstraat 6*	*Den Haag*
W.A. Kwakkernaat	*106725*	*Raam 21*	*Delft*
H. Lascaris	*105708*	*Zoutkeetsplein 10*	*Amsterdam*
A.D. van Lierop	*105724*	*Escamplaan 216*	*Den Haag*
P. Luijkx	*106755*	*Veluweplein 40*	*Den Haag*
L.J. Meijer	*106179*	*Gasthuislaan 225*	*Delft*
P.A. Michel	*106083*	*Valkenboschlaan 82*	*Den Haag*
A. van Reede	*106573*	*Frederikstraat 138b*	*Rotterdam*
Th.J. van de Reijken	*106702*	*C. Trompstraat 44*	*Delft*
J.M. de Roock	*96917*	*Walenburgerweg 3a of Bergweg 207a*	*Rotterdam*
L. de Roode	*105721*	*van Egmondstraat 25*	*Den Haag*
P. de Ruiter	*106072*	*Bruinbankstraat 6*	*Scheveningen*
W. Stek	*106983*	*p/a A. Houtenbos Ewislaan 13*	*Heiloo*
L.M. Vergouwe	*97477*	*Anna Pawlownastraat 36*	*Rotterdam*
A. van Zalen	*107010*	*Binnenweg 84*	*Oude Pekela*

<u>Maandag 27-12-1943</u>
Maandag. Om 06.00 uur opgestaan. Ik ben nooit slaperig ’s morgens. Daar wen je aan.
Het eerste wat de onderofficier zei: “jullie krijgen geen straf, ik ben zelf ook gevangene geweest”. Nou, wij waren blij. We hebben niet veel gewerkt. Toen we thuiskwamen was er goed nieuws, er waren 161 pakketten aangekomen, maar niets voor mij. Het is de grootste vreugde: allemaal een pakket en weer wat rokerij en wat te koken.
Ze vertelden dat Berlijn zwaar gebombardeerd was.

<u>Dinsdag 28-12-1943</u>
Dinsdag. Weer twee wagons kunsthoning en een wagon met vaten melk, waarvan er eentje stuk was. We hebben ons tegoed gedaan. De man 3 Kg melk. We hebben weer heerlijke pap gegeten. Ik heb nog een brief geschreven en ga weer naar bed. De dagen vliegen om, totdat de tijd komt, dat we naar huis gaan.

<u>Woensdag 29-12-1943</u>
Woensdag. Drie wagons doperwten en we waren het slachtoffer. Ons eten was weer prima.
Na de middag moesten we in de wijnkelder geweest. Die ligt 40 m onder de grond en het was er erg koud. Daarna een auto vol chocolade gehaald. Om 19.00 uur thuis. Het eten was goed. Het is iets beter geworden. Ja schat, zo slecht hebben wij het nog niet.

Donderdag 30-12-1943
Donderdag. Aan het werk in de bombasij. Er is niet veel werk en we doen ons tegoed, want we eten ieder uur van de dag. We zien er best uit. Ik weeg 74 Kg. Niet slecht en we hopen dan ook in de toekomst dat we het zo goed houden. We krijgen een grote kist van een firma in Leiden en daar zit van alles voor de kerstboom in. Ook nog een grote kist met appels. Wel jammer dat het wat te laat was. Weer een dag om, schat. We naderen jouw verjaardag en ik wou dat ik maar een uurtje bij je was. Schat, welterusten.

Vrijdag 31-12-1943
Vrijdag. Ik werd wakker, liefste, en mijn gedachten gingen direct naar jou, omdat je vandaag je verjaardag viert. Je bent door mij dan ook van harte gefeliciteerd. Al zit ik nog zo ver van je weg, vergeten doe ik je niet. Ik hoop maar dat je voor die 50 mark een mooi cadeautje hebt gekocht en dat je nog vele jaren samen met je liefste man en jongen gelukkig mag leven. Ik zeg zo bij mezelf, ik zal deze dag wel vaak genoemd worden. Maar liefste, volgend jaar beter he?
We zijn deze nacht opgebleven tot 02.00 uur. Rinus had een gong en dan sloeg hij de 12 slagen mee. Het was doodstil om twaalf uur. Allemaal een gelukkig Nieuwjaar en jij in het bijzonder, liefste. We hebben twee minuten stilte gehouden om onze gedachten aan vrouw en kinderen te wijden. Samen hebben we elkaar een gelukkig Nieuwjaar gewenst in de hoop dat het volgend jaar beter zal zijn.

Zaterdag 1-1-1944
Er ontbreekt een bladzijde van het dagboek met daarop de gebeurtenissen tot 5-1-1944

Woensdag 5-1-1944
……van Rinus gekregen en zo redden wij ons. En weer naar bed. Rinus zegt: “wat slaap jij onrustig, je moet niet zoveel prakkiseren, alles komt wel weer goed”. Nee jongen, dat komt van mijn neus.

Donderdag 6-1-1944
Naar de dokter voor controle en Rinus springt voor mij in de bres. Voor onderzoek naar het Lazaret. Ik moet morgen geopereerd worden. Die dag met zes man naar een Frans kamp. We zouden wat levensmiddelen hebben. Daar ook heel wat gekregen; 120 Kg biscuits, 20 blikken vlees van 2 Kg, 40 blikjes sardines, 8 blikken jam van 10 Kg en 4 blikken vis van 5 Kg. Het is een reuze gift. We waren daar dan ook heel dankbaar voor. ’s Avonds hebben we het verdeeld en dat gaf een grote blijdschap. Rinus en Jo hebben een groot pakket klaargemaakt en zijn die nacht weggebleven [15]).

Vrijdag 7-1-1944 tot en met Zaterdag 15-1-1944
Vrijdag. Om 06.00 uur waren Jo en Rinus terug. Ze brachten een brief voor me mee van 7-12-1943. Ik was doodgelukkig.
Ernstige ontvluchtpoging, maar ik kan nu niet meer weg vanwege de operatie. Om 10.00 uur afscheid van de jongens. Met een Post op stap. Om 15.00 uur luchtalarm en in de schuilkelder gezeten. Om 16.00 uur een spuitje in de beide armen gekregen en om 16.30 uur onder behandeling. Nou, ik moet zeggen, een reuzekerel, maar geweldig veel pijn. De dokter vraagt: “wie heeft daar in rondgehakt?” Om 18.00 uur was ik klaar en hebben zusters mij weggebracht naar het krijgsgevangen Lazaret. Ik werd er direct in een goed bed gestopt. Ik had koorts 39,5° maar ik was blij dat het gebeurd was. Ik heb niet best geslapen en ’s morgens om 07.00 uur naar de dokter. Die heeft mijn verband uitgehaald, wat ook nog veel pijn deed. De zuster nam mijn koorts op en die bleek iets gezakt. Ik mocht mijn bed niet meer uit, maar mijn neus was prima. Ik kreeg er weer proppen in en voel me dan ook geweldig slap.
Dankzij het goede eten knap ik dan al snel weer een beetje op. Ik kreeg weer brieven van mijn vrouwtje en was dolgelukkig. Als ze zou weten dat ik hier lag en als ze kon komen, dan was ze er zeker gekomen. Het ergste is voorbij en ik heb nu een reuze leventje.

[15] Rinus en Jo waren die nacht van plan om te vluchten, maar hebben dat uiteindelijk toch niet gedaan.

Ik ga brieven schrijven. Ik voel me veel beter dan een paar dagen geleden. Ik krijg 45 sigaretten, 40 van het Franse Rode Kruis. Onze vertrouwensman brengt pakketten van het Internationale Rode Kruis en een pakje van jou. Alles in goede staat.
We hebben luchtalarm, maar we blijven liggen. Hier is veel te koop van de Italianen, die verkopen van alles wat ze hebben, want die krijgen haast niks. Een Engelsman bij me om 4 uur en hij vraagt gelijk "wat moet je ervoor hebben?" en hij kwam met 2 paar prima sokken. Ik was er geweldig blij mee.
Mijn gedachten, schat, liggen steeds bij jou. Ik wou zo graag dat je maar een uurtje bij me was. Maar ik heb nu eenmaal dit gekozen en moet het lot dragen. Ik heb maar weer een brief naar jou en een naar Ali geschreven. Ik kreeg een brief van jou, waarin stond, dat ik bij Jan aan het werk kon komen.
Er is weer uitdeling van de Fransen en ik heb nu voldoende sigaretten. Ik koop een pracht hemd voor 3 doosjes en 1 pakje jam, want Venema had voor mij ook zo van alles meegenomen. Dat was heerlijk. De koek heb ik hier opgegeten en die was heerlijk. Ik was doodgelukkig met die mooie schoenen. Daar heb jij veel werk voor gedaan, he? Nou liefste, mijn hartelijke dank!
Ik moet nu om de andere dag naar de dokter. Die smeert er dan wat zalf in.
's Avonds spelen we een internationaal knikkerspel en Holland is favoriet. Ik heb hier een goede Engelse kameraad. Ik krijg Player sigaretten, eten en chocolade van hem.
Ik kreeg weer een brief van 8-1-1944 en was reuzeblij, dat ik misschien bij Jan kan werken.
Ik heb direct teruggeschreven en maar afwachten, hoe en wat.
's Avonds een film van de Engelsen en zo hebben we veel afleiding.

Zondag 16-1-1944
Ik voel met nu veel beter, deze zondag van 16-1-1944 en heb vele brieven geschreven naar jou, vader, Renso, opa en opoe, E. Delger, S. Broekma.

Maandag 17-1-1944 tot en met zaterdag 5-2-1944
Vandaag weer naar de dokter. Ik heb een trui gekocht van een Duitser.
's Middags een spel mens erger je niet en vanouds weer knikkerspel. Ik heb nog een bord ossenstaartsoep gemaakt en dat was heerlijk. En zo vliegen de dagen om.
Weer een brief van 17-1-1944 en ik was in mijn nopjes dat het zo goed gaat met de post.
Ik heb direct weer teruggeschreven. 's Middags weer handel met Italianen. Een Rus wast al mijn kleren uit voor 10 sigaretten en beslaat mijn schoenen. En zo komt de boel voor mekaar.
Ik kreeg een mooi boek *(schrift)* van een SS-man en moet nu alle dagen schrijven, want ik schijf alles over. Het potlood kan je haast niet meer lezen en daarom wou ik graag een pen hebben. Mijn pen was namelijk kapot [16]).
Weer een brief gekregen van 20-1-1944 en direct eentje teruggeschreven. Liefste, mijn enige wens is, dat je zoveel post krijgt als maar mogelijk is.
We hebben vandaag weer heerlijk gegeten. We hebben het hier reuze goed. Ik hoorde van de jongens dat we naar Puntigam gaan, dus nog dichter bij het werk.
We gaan 's middags met een auto van het Lazaret wat spullen wegbrengen naar de Lazareten. Zodra ze horen dat we Hollanders zijn krijgen we vele appels en 3 potjes bier.
's Avonds veel met Engelsen een knikkerspel gespeeld. Ik heb het goed bij hen en krijg een pracht onderbroek, een paar sokken, een hemd, een lekker tablet chocolade en een doosje sigaretten. We praten wat over de politiek.
Naast ons lag een Italiaan die de laatste sacramenten kreeg van een priester. Die haalde het niet. Zo beleef je van alles. De een bleek ziek met een mes in de borst, de ander hangt zich op, want als je lang weg bent krijg je dat. Tot de dag aankwam dat we weer aan het werk moesten. De koffers gecontroleerd en al doende en meer grote blijdschap toen ik bij mijn kameraden terug was. Alles netjes ingepakt en ik zal proberen om een mooi pakje met kleren naar huis te sturen. Ik ben nu een hele maand in het Lazaret, van 7-1-1944 tot 5-2-1944.

---

[16] Hieruit kan worden afgeleid dat het dagboek tot deze datum is overgeschreven en dat het originele potloodhandschrift verloren is gegaan.

Morgen begin ik weer met frisse moed. Ik ga weer netjes jouw foto van de kleine ophangen, maar als je eens wist wat een heimwee ik soms heb naar mijn schat. Dat is niet te beschrijven. Ik hoop toch op een spoedig weerzien. Ik heb nu ook mijn bril.

Zaterdag 5-2-1944
Zaterdag. Gisteravond naar de bioscoop geweest. Marika Rökk in “Eine Nacht im Mai”.
Een prachtfilm schat, dan vergeet je alles. Vanmiddag weer aan het werk in de brouwerij. Een wagon met jenever geladen. Het was een prima dag, dan vergeet je alles. Om 13.00 uur met de trein naar huis. Ons geschoren en gewassen en daarna naar de jongens van de PTT [17]).
Daar een leuke avond gehad met een lekker dineetje. Om 22.30 uur thuis en toen waren we de sigaar. Ik tippelde er doorheen, maar 2 jongens zijn die nacht daar gebleven en nu hebben we controle gehad en er zijn weer 8 blikken vlees gevonden. We moesten de burgerkleding inleveren. Nou liefste, we zullen maar afwachten hoe en wat. We gaan slapen.
Welterusten schat, we hopen dat het nog goed afloopt.

Zondag 6-2-1944
Heerlijk uitgeslapen, geschoren en gewassen. Voor straf moesten vijftien van ons de volgende week naar het hooilager, een rotdag was het. Weer vier brieven geschreven en voor de rest wat slapen en kaarten. Schat, ik wou zo graag, dat ik een uurtje bij je was.

Maandag 7-2-1944
Aan het werk en twee wagons met boter gelost. Dit was tenminste een reuze dag. Toch zijn er 2 blikken vlees van 2½ Kg en boter vermist. ’s Avonds controle, maar niks gevonden. Wel 4 andere conserven en dat was mis. We komen nog eens allemaal in het straflager terecht.
Het is ook te gek. Niet veel eten vandaag want we hebben haast niks meer.
Nou schat, die dag is in vreugde en verdriet omgegaan.

Dinsdag 8-2-1944
De gehele dag in de aardappelen, een rot baan is dat, want anders werken we op het lager van Reininghaus. Naar het mij dunkt is dat voor straf, dat we daar nou in werken en dan wil zo’n dag niet om, schat. Dan zijn mijn gedachten bij jou. Hoe lang ben ik nog van je gescheiden, want dan zie je de toekomst zwaar in. Deze dag is voorbij gekropen. Maar schat, ik zal volhouden tot de dag weer komt, dat we weer samen zijn. Liefste, ik wens je welterusten.

Woensdag 9-2-1944
De gehele morgen door de stad gewandeld. Ik moest mijn bril halen bij de Optiker. Daarna twee uurtjes in het Lazaret met mijn Australische kameraad. Ik heb van hem gekregen een bus leverpastei, een bus vis, een doos pruimen twee dozen ovoline, een zakje zuurtjes. Een reuze vent is dat. Ik heb toen om 14.00 uur mijn bril gekregen en ik kan er heel best door zien.
Om 14.30 uur aan het werk in de aardappelen, tot 18.00 uur. Om 19.30 uur thuis. Een paar sokken en 5 zakdoekjes uitgewassen en ik ben op tijd naar bed gegaan, want ik was moe.

Donderdag 10-2-1944
De gehele morgen in de aardappelkelder. Een rotbaan en het stinkt daar zo. Al gauw was het licht kapot, door het aardappel gooien. Verder gekaart met 4 man. Het was een fijne morgen.
Ik heb lekker koffie gemaakt.
Om 14.00 uur moesten we werken in de suiker. We konden zoveel eten als we wilden. Er liggen daar ongeveer 4000 zakken van 100 Kg. Ik was misselijk van het suiker eten. Ik wou dat mijn schat maar een paar Kg had voor de kleine.
We hebben weer heerlijke pap gegeten, suiker genoeg. Om 22.00 uur naar bed en zo vliegen de dagen om, totdat we naar huis gaan. Dag schat.

[17] Dit betroffen Nederlandse civiele arbeiders die te werk gesteld waren vanuit de Arbeitseinsatz.

Vrijdag 11-2-1944
Eerst een paar uur in de aardappelkelder, daarna een wagon met wijn gelost. Tot 13.30 uur gewerkt en we hebben dan een uur rust. Om 14.30 uur een wagon met suiker gelost. Dit was een mooie dag voor ons. We krijgen van onze juffrouw vele broodjes omdat dit zwaar werk is, suikerbalen van 100 Kg. Dat valt goed. Om 17.00 uur twee wagons met wijn en om 18.30 klaar met werk. Onze suiker ophalen en naar huis. Eten en drinken en weer naar bed.
En zo is er weer een week om. Dag liefste.

Zaterdag 12-2-1944
De gehele morgen hebben die kerels aan het zeuren geweest, want we moesten vier wagons verladen en we hadden geen auto. Om 13.30 uur kwam de auto. We hebben die dag tot 19.30 uur gewerkt en dat op zaterdag. Het was werkelijk een slechte dag. We hadden honger als wat. We kwamen 's avonds in de tram en we kregen van een Duitse soldaat een fles Vermout.
Die hebben we koud gemaakt. We kregen wat broodbonnen en vlug naar bed. Dag schat.

Zondag 13-2-1944
Ook vandaag aan het werk, een wagon suiker met 125 balen en een wagon vlees. Dit was een mooie morgen. In de wc een paar koud gemaakt. Ik ben naar de jongens van de PTT geweest met 5 stuks *(vlees)* in de tas. Heerlijk gegeten. Om 18.00 uur waren Rinus en Jo er. Er is nog wat post gekomen, maar ik vind het vreemd dat er niets voor mij bij is. Mijn laatste post was van 22-1-1944. Er is wel een brief van Ali van 7-2-1944. Om 21.00 uur zijn we thuis, We zijn gauw naar bed gegaan. Het is hier koud, het heeft flink gesneeuwd en er staat nu een koude wind.
En zo hebben wij de zondag afgesloten. Welterusten schat.

Maandag 14-2-1944
De gehele dag in de aardappelkelder, een pestbaan is dat. Ik ben flink verkouden en kan tenminste niet praten. De jongens zeggen "je gaat naar de dokter morgen". Schat, dan duren de uren zo lang als je met 2 man in de kelder staat, van 08.00 uur 's morgens tot 12.30 uur en van 14.30 tot 18.30 uur. Om 20.00 uur thuis. Ik ben direct in bed gekropen. Dag schat.

Dinsdag 15-2-1944
Vanmorgen naar de dokter en ik moet 2 dagen het bed houden. Weer een brief schrijven voor jou. Spreken kan ik niet, maar wel schrijven. Wat dat verder met mijn keel is, dat is niet in orde. De dokter zegt "goed zweten".
Ik heb nu mooi de tijd om de boel in orde te maken. Vanavond naar de bioscoop "Weiberregim" en het is wel een mooie film. We kunnen al best Duits verstaan. Om 20.00 uur thuis. Nog wat pap en avondeten gegeten en weer naar bed. Welterusten schat.

Woensdag 16-2-1944
Toen we vanmorgen wakker werden waren de eerste woorden: "er moeten 10 man de bak in, onder andere Rinus. Ook vier dagen op water en brood, wegens het stelen van zuurtjes en jenever. Nu moet Jo alleen aan het werk.
Er valt niet veel voor deze dag. Ik heb pap gekookt voor ons beiden en zo is die dag ook weer om. Dag schat.

Donderdag 17-2-1944
Jo heeft een vrije dag en we zouden samen naar de Steinbergstrasse gaan.
Ik moest eerst naar de dokter. Het is nog niets beter en ik moet weer 2 dagen in bed, maar dat doe ik niet. We gaan dan om 10.30 uur weg. Daar aangekomen bleek dat Jaap (*civiele arbeider Jaap van Wijk*) bonen in de week had gezet. Wij gaan aardappels schillen en een bus vlees gehaald want Jaap is eerste. We hadden een reuze maaltijd, zoals we in geen tijd gegeten hebben.
Om 16.00 uur thuis. Daarna is Jo naar de bioscoop geweest. Ik heb toen wat geslapen en daarna weer pap gekookt. Weer naar bed. Welterusten schat.

Vrijdag 18-2-1944
Heerlijk uitgeslapen en het een en ander ingepakt om naar huis te sturen: wat ondergoed. Deze dag gaat wat in stilte om, totdat de jongens thuiskomen. Er is weer feest want er zijn weer pakketten van het Rode Kruis. Maar we hebben pech: peen en wortels en uien. Dat mochten ze ook wel houden. Nou schat, weer een verrassing: Jaap komt en die vertelt dat hij verlof heeft. Ik heb tot diep in de nacht een brief geschreven voor jou schat. Ook nog het een en ander voor jou aan Jaap meegegeven en dan ga ik naar bed.

Zaterdag 19-2-1944
Ik ga weer naar de dokter en moet weer 2 dagen in bed blijven. Ik kan geen woord praten, alleen wat fluisteren. Heb al eens gedacht, als ik eens werd afgekeurd, maar dat is niet te hopen. De jongens komen om 16.00 uur thuis. De gehele middag heb ik wat zitten schrijven en lezen. 's Avonds maar de film: "Liebescommedie". Een prachtfilm met Theo Lingen en Magda Sneider. Maar schat, waarom zijn wij niet even een uurtje bij elkaar he? Dan was je toch de gelukkigste mens ter wereld. Nou liefste, ik hoop tot spoedig. Dag schat.

Zondag 20-2-1944
Ik heb weer heerlijk uitgeslapen. Daarna brieven geschreven voor jou, voor Renzo en voor mijn ouders. Om 10.30 uur waren de jongens uit de nor terug. Ze hadden het zeer slecht gehad. Vooral Rinus zag er mager en bleek uit. Ze gaan eerst in bad. Bord havermout gekookt in de middag en dat was ook goed. Zo knapte hij al weer gauw op. 's Middags naar de bioscoop, naar dezelfde film. Daarna zijn Jo en Rinus nog naar de jongens van de PTT geweest. Om 20.30 uur waren ze terug. Ik heb een boterham gegeten en we zijn weer gaan slapen. Morgen is het weer vroeg dag.

Maandag 21-2-1944
Ik ben weer naar de dokter en moet weer 2 dagen in bed blijven. Ik ga 's middags naar het Lazaret, naar mijn kameraad en krijg daar een doosje sigaretten van hem en een lekker bakje koffie met koekjes. Om 18.00 uur ben ik weer thuis en heb ik pap gekookt. En zo krijgen we onze buik weer vol. Rinus heeft weer 4 pond (*havermout*) meegenomen. Daarna naar de schoenmaker geweest, want Rinus zijn schoenen moesten beslagen worden. Om 20.30 uur waren we weer thuis. Rinus was blij dat hij weer wat sigaretten had. We hebben nog een glaasje bier gehaald en zo was het weer 22.00 uur om naar bed te gaan.

Dinsdag 22-2-1944
Ik heb weer uitgeslapen en heb me gewassen en geschoren. Ineens is er luchtalarm. Om 12.00 uur is het veilig. Nog geen kwartier later is er weer luchtalarm. Dat hebben we in geen jaar gehoord. Er was de laatste 14 dagen geen nieuws. Ik heb weer pap gekookt.
Vandaag veel luchtalarm en er werd hevig geschoten. Maar voor de rest gebeurt er niets.
Dag schat.

Woensdag 23-2-1944
Vanmorgen ga ik weer naar de dokter. Ik kan nog niets spreken. Wat dat met mijn keel is, dat weet ik niet en dan spoelen er allerlei gedachten door je hoofd. Wat zal het wezen?
Er is weer luchtalarm, maar er gebeurt verder niets. Vanavond naar de bioscoop geweest: "Eerristrike" een Steierische film, wel aardig hoor. We hebben heerlijk eieren gebakken en we hebben ons zat gegeten, totdat we ploften. De man 10 stuks, een heerlijk maal.
Ik ben op tijd naar bed gegaan, om aan slaap te komen. Dag schat.

Donderdag 24-2-1944
Naar de specialist geweest in een groot ziekenhuis. De dokter zegt "Influenza, gaat wel weer over". Gelukkig, dan is die zorg ook weer uit de lucht. Ik ben de gehele dag thuis en er valt niet veel voor. Wat handel en ik heb een pen gekocht voor 22 mark. Ook wat aardappels geschild en gekookt, totdat het weer tijd is om naar bed te gaan. Dag schat.

Vrijdag 25-2-1944
Weer naar de dokter en gelijk weer in de schuilkelder Er wordt weer hevig geschoten, maar er zijn wat bommen gevallen op het vliegveld buiten de stad. Er zijn 30 mensen bij gedood. Twee Duitse vliegtuigen kapot. 's Middags naar de film van "Ster van Rio" een prachtfilm. Dan vergeet je alles schat. Om 20.00 uur weer thuis, eet heerlijke pan met rijst, gewoonweg moorddadig is dat. Dat hebben jullie in Holland niet meer. Ik wou maar dat de kleine van mij maar zo'n portie had. Nou, ik ga weer naar bed en wens je welterusten.

Zaterdag 26-2-1944
Naar de dokter en weer luchtalarm tot 14.00 uur. De dokter zegt dat ik maandag moet terugkomen. Het gaat al weer iets beter met spreken. 's Middags weer een pan havermout gegeten. 's Avonds weer naar de bioscoop. En zo is die zaterdag gauw weer voorbijgegaan. We gaan op tijd naar bed, want Jo moet werken en Cor de Roo (Korporaal Jacobus (Cor) de Roo Kgf. 106019) en ik zullen de zondag besteden om naar het Lazaret te gaan. Dag schat.

Zondag 27-2-1944
Tot 09.00 uur geslapen. Daarna me gewassen en geschoren. Met de tram naar Puntigam, naar het Lazaret. Grote blijdschap voor Tom, ik had voor hem een fles wijn meegenomen en aardappels en krijg weer van alles terug, chocolade, 40 sigaretten, 1 pak rozijnen, pruimen, en heb bij hem gegeten. Wel een mooie dag was het, niet koud. Ik was om 16.00 uur weer thuis. Daarna weer gegeten en een stevige wandeling gemaakt met ons drieën en daar nu naar Wetzelsdorf. Gelukkig een brief van mijn schat ontvangen. Ik was in mijn nopjes, hoor. Direct weer geschreven en op de bus gegooid. Dag schat.

Maandag 28-2-1944
Ik ben gaan lopen. Een stevige wandeling naar de dokter, maar ik had toch niets anders te doen. De dokter zei tegen me: "vrijdag terugkomen", dus een paar dagen vrij. Ik heb alle kleren ingepakt en weggestuurd. Daarna zijn Rinus en ik naar de bioscoop geweest: "Ster van Rio". Een pracht film was het en daarom wilden we hem voor de tweede keer nog eens zien.
Een glaasje bier gekocht en Rinus is toen naar het postkantoor geweest en kwam terug met een pakje. We hebben die avond heerlijk gegeten, we tolden gewoon weg.

Dinsdag 29-2-1944
Vanmorgen met zijn tweeën uitgeslapen, want Rinus is ook ziek. Zo nemen wij deze dag er wat op ons dooie gemak vandaag. Alweer 14 dagen dat ik thuis ben. Dit zal ik je later wel uitleggen schat. 's Middags met zijn tweeën naar de stad en daarna naar Wetzelsdorf. Om 17.30 uur naar de bioscoop: "Königswalzer", een prachtfilm.
En zo scharrelen wij ons. Vanavond weer heerlijk gegeten, aardappels met boontjes, vet en vlees. Daarna nog een stuk gebak. Er worden pakketten uitgedeeld en er is er een voor mij van Gebr. Schuitema. Het is een mooi pakket. Wel liefste, we hebben hier nog niks te klagen hoor. Nou schat, we gaan weer slapen.

Woensdag 1-3-1944
Weer heerlijk tot 11.00 uur op bed gelegen. Daarna aardappels geschild en haver gekookt. Rinus is ook ziek. Met mijn keel gaat het weer een stuk beter. De gehele dag wat geschreven en gelezen.´s Middags nog wat sneeuwballen gegooid, want er is veel sneeuw gevallen.
Ik dacht zo bij mezelf, wou maar dat ik mijn vrouw eens kon inwrijven. ´s Avonds heerlijk gegeten, een stuk vlees en we waren goed voldaan. Toen wij naar bed gingen heb ik nog even naar je lieve foto gekeken schat. Daarna ben ik gaan slapen.

Donderdag 2-3-1944
Weer net als gister. De gehele dag niks doen, want we kunnen ons drukken. Werken kunnen we nog lang genoeg, schat. Vanmiddag hadden we goed te eten. Vanavond weer een liefdesgave gekregen. We kregen met zijn drieën een bus havermout, een pak koeken en een

bus tomatenpuree. Die dag gebeurt er verder niet veel. Ik heb nog een brief geschreven voor Rinus. Nog wat vis gevangen en gebakken, dat is vlakbij ons. Schat, welterusten.

Vrijdag 3-3-1944
Ik moest weer naar de dokter en werd door hem genezen verklaard. Mijn oude kameraden waren er ook. Ik ben met hen naar het Lazaret gegaan. Daar tik ik 100 sigaretten op de kop en nog brood met kaas en beste boter gegeten Een dag vol emoties is het.
Om 16.00 uur thuis en kon Rinus weer blij maken. Jo komt thuis. Heerlijk gegeten. Ineens was daar een auto met Jaap van Wijk, Jo zijn kameraad. Jaap was net terug van verlof en ik heb hem het een en andere gevraagd. Een glaasje bier gekocht en 's avonds nog een lekkernijtje, dat Jo zijn vrouw in de koffie had gestopt. We zijn laat naar bed gegaan.

Zaterdag 4-3-1944
Moest aan het werk, maar had geen zin en dan kan je voor een paar sigaretten heel wat doen. De gehele boel heb ik gezwabberd. Daarna hebben Rinus en ik sneeuw geruimd en een sneeuwpop gemaakt. Ik kreeg nog een pakje tabak en wat gebak van de mannen. Jo kwam om 16.00 uur thuis. We hebben ons klaargemaakt voor de bioscoop. Een prachtfilm was het. Schat, twee gelukkige mensen waarom wij, niet he? Maar het komt wel weer goed.
Ik ben ook nog naar het Lazaret geweest en weer 40 sigaretten op de kop getikt en een doos poederchocolade. Dit was een echte dag, schat. Zo'n dag is niks.
Om 20.30 uur thuis, daarna gegeten en weer naar bed. Ik was echt voldaan over die fijne film.

Zondag 5-3-1944
Om 09.00 uur opgestaan. Ik was vrij van werken. Ik heb mijn fijne burgerpakje aangetrokken, een pofbroek met mooie witte sokken, zo echt sportief. Ik wou maar, dat mijn schat me even kon zien, dan zou je erg blij zijn schat. Heb hier een reuze kans om met een meid uit te gaan, want om iedere vinger kan ik er wel één krijgen. Het stond me zo prachtig schat, maar laten ze de pest maar krijgen hoor. Ik heb een vrouwtje en die heb ik lief met heel mijn hart en ziel.
's Middags naar Jaap en daar was diens kostjuffrouw. We hebben een heerlijke maaltijd gehad, vlees met bonen en aardappels, meelspijs, wijn en bier, totdat we ploften. Een reuze middag.
Om 18.00 uur thuis en een boterham gegeten. Daarna heb ik heel wat post geschreven voor jou, vader, Nanno, opa, Hendrik, Albert, Dirk en mijn dagboek heb ik bijgewerkt.
Het loopt tegen 21.00 uur en het wordt zo zachtjes aan tijd om naar bed te gaan. Ik moet om 05.00 uur op want we gaan dan met een auto naar de Joegoslavische grens om twee wagons met aardappels te laden. Dag liefste, ik hou ermee op. Dag schat.

Maandag 6-3-1944
We dachten dat we naar Leibnitz zouden gaan, maar dat ging niet door. Ik moest naar Puntigam, in de brouwerij, de gehele dag in de aardappelkelder. Het was vandaag koud, schat. Dit is een pestbaan. Als ze niks te doen hebben, moeten we daar in werken. Maar we maken zo nu en dan een praatje, want werken wordt er niet gedaan en dat konden ze van ons ook niet verlangen. Het eten was slecht vandaag. Als wij er niks bij hadden, dan hadden we honger gehad. Maar gelukkig valt er nog wat voor ons te pakken. Vanavond een bord met havermout en genoeg suiker erover. En zo ging het weer voor.
Er zijn 77 pakketten en 75 sigaretten. Ik sta op de lijst voor een pakket. Liefste welterusten.

Dinsdag 7-3-1944
Weer naar Puntigam in de aardappels. 400 zakken gevuld van 50 Kg en die zakken op de wagen geladen. Zo'n dag is wel snel voorbij, maar het is een pestbaan en dat stinkt ook nog zo. Weer een brief geschreven voor jou. Jo heeft er ook een geschreven en ik voor Jo zijn vrouw. We hadden vanavond een heerlijke maal, zo'n halve varkenskop met erwtensoep. Dit was goed eten. We hebben nog wat sneeuwballen gegooid en we hebben ons dan ook echt vermaakt. Nog een stukje muziek en de avond is zo om, schat. De tijd gaat maar nutteloos voorbij.
Nou schat, ik ga slapen. Welterusten.

Woensdag 8-3-1944
Weer in de aardappelkelder en weer zakken in zakken doen. Maar daar vliegt de tijd wel mee om. Ik heb nog een drupje gehad, want er staat ook wijn. Nog twee wagons met jachtvlees.
Om 18.30 uur thuis en weer lekker gegeten. Een brief van Ali ontvangen. Maar zo'n brief van jou, schat, die had ik toch nog zeer graag gehad. Maar afwachten. Nog een sigaret gerookt op bed en intussen een mooi stukje muziek van vriend Stek. Jo en Leen (Soldaat Leen Ammeraal Kgf. 106071) nog gebokst. Dat is voor ons een traktatie en zo vliegen de uren om. Ik ben nu al zoveel woensdagen weg. Ik kan niet begrijpen waar de tijd blijft. Nou schat weer een dag dichter bij jou. Dag schat.

Donderdag 9-3-1944
Weer in de aardappelkelder. We hebben vier wagons geladen en zo is die morgen dan gauw om. Toen we naar huis gingen was er een groot gevecht met sneeuwballen gooien. Dat is echt was voor mij, schat, dat weet je wel, he? Ik zal vandaag de brief van Ali beantwoorden. Daarna nog een briefkaart geschreven en voor jou een brief. Vanmiddag hebben we aardappelsoep gegeten. Om 20.00 uur thuis, weer gegeten, daarna wat gelezen. Ik wou maar dat er post was. Nog wat geld gedeeld, 13 mark en zo is het dan weer bedtijd.

Vrijdag 10-3-1944
Weer in de aardappels, maar de dag gaat nogal vlug om. Weer wagons geladen en zo is het weer middag. Ik heb een brief geschreven naar Ali. De middag duurde wel wat lang, maar als je een beetje werkt gaat het nog wel. Vanavond is er een grote verkiezing. Piet Michel gaat naar het Stammlager. Van der Maarel (Sergeant Arnoldus (Nol) van der Maarel Kgf. 106230) is nou vertrouwensman. Ik sta op de lijst voor een pakket, ik weet niet of dat van jou is, schat.
Nog drie ronden tegen Jo gebokst. Dit is een mooie avond en verscheidene jongens boksen ook. Jo is echter een bokser eerste klas. Het is weer op orde. Om 22.00 uur naar bed gegaan. Dus schat, welterusten.

Zaterdag 11-3-1944
Tot 12.00 uur gewerkt. Het is prachtig weer. Er is een grote oefening van Duitse vliegtuigen. We hebben die morgen haast niets gedaan, behalve in de zon koesteren. De Voorarbeiter zegt dan ook "ik kan van jullie niet verlangen dat jullie zwaar werk doen". En zo hebben wij een prachtleventje.
Jo en ik zijn naar het Lazaret geweest. We hebben daar aan de onderofficier gevraagd of Jo een boksdemonstratie mag geven. We moesten terugkomen als de Stabsarzt er weer was. We zijn toen stiekem op een van de ziekenkamers gegaan, naar een van mijn oude kameraden. Maar de onderofficier zag dat en we werden eruit geschopt. Dat was pech.
We hebben nog wel zaken gedaan een fles geruild voor koeken en rozijnen.
Om 15.30 uur thuis en me toen gewassen en geschoren. Om 17.30 uur naar de bioscoop: "Wen die Götter Lieben". Het is een film over het leven van Mozart, een prachtfilm was het.
Om 20.30 uur thuis. Nog wat gelezen en gegeten en we kunnen heerlijk uitslapen.
En toen zei Jo ineens: "Waar is mijn trouwring?" Hij had hem afgelegd bij het boksen en nu was hij verdwenen. Alles werd overhoopgehaald, maar de ring bleef weg.

Zondag 12-3-1944
De gehele morgen hebben we nog verder gezocht naar de ring van Jo.
We hebben voor het café een parade gezien vanwege Heldengedenkdag. Ze hebben kransen gelegd. Pakje klaargemaakt voor ons drieën. Volgende keer krijg jij wat, schat.
We hebben hier ons burgerpakje aangetrokken om naar de bokswedstrijden te gaan, een prachtmiddag was het. Jo wou nog proberen om te boksen, maar het ging niet door.
We moesten een bewijs van toestemming van Berlijn hebben. We hebben echt genoten van deze middag. Daarna een fijn diner van de jongens van de wagonfabriek. We hebben het pakje meegegeven wat voor ons drieën was. Daarna hebben we nog een glas bier gekocht en zo was het weer 21.00 uur, want we hebben nu vrij tot 21.00 uur.
Ik zag er zojuist toch uit schat, een pofbroek aan, witte sokken zo'n mooi sportjasje van Jo.

Dat was een dag schat, die vergeet ik niet gauw. Dan denk ik alleen dat ik nog gelukkiger zou zijn als mijn liefste er bij was. Nou liefste, nog aardappels met bonen gegeten en dan naar bed. Dag schat.

Maandag 13-3-1944
De gehele morgen in de suiker. Omzakken van kapotte zakken, We kunnen net zoveel eten als we willen. Wij gooien er maar om, terwijl mijn schat het hard nodig heeft. Voor de jongens hier liggen wel een miljoen kilo. Weer een zakje meegenomen, want wij hebben suiker genoeg. Eerstdaags krijg je ook wat schat. Weer de gehele middag in de suiker nog 1 Kg voor mij en nu thuis eten en drinken en dan nog horen wat ze zoal hebben te vertellen. Jo had nog een paar rondjes gebokst tegen de sportlui uit Graz.
Ik heb een pakje gehad van de familie 4B [18]) en Rinus en Jo hadden er ook een.
Van de Kerkenraad kregen we brood met een heerlijke pot stroop.
Alles opbergen en het is weer bedtijd. Ik wens je welterusten, schat en kleine.

Dinsdag 14-3-1944
Weer de gehele dag in de suiker. We hebben dan ook genoeg gegeten en nog wat meegenomen. We hebben ook deze dag weer lol gehad. Een vrouw is onze baas, het is een goede vrouw om mee te werken, want er wordt door ons niet veel gedaan.
Allemaal zakken suiker van 100 Kg omzakken in nieuwe zakken. Die suiker komt uit Wonnizi Rusland. Tot 17.30 uur gewerkt. Daarna moesten we een uur wachten op de Sonderfahrt, een aparte tram. We hebben grote lol als de burgers willen instappen. “Nur für Engelse Wehrmacht”.

Sonderfahrt met een gerestaureerde tram van het trammuseum Graz

Maar overal waar we komen kijken ze ons met bewondering aan, ten eerste dat wij zo goed Duits spreken en dan vragen “wat zijn jullie voor lui?” “Hollanders” zeggen wij. Hoe dat mogelijk is, dat kunnen ze niet begrijpen. Op het ogenblik wordt er weer hard gevochten in Italië en in Rusland. Maar schat, iedereen verlangt hier naar de vrede. Wij worden soms ook als beesten behandeld, want een van onze jongens wou niet meer werken en de Oberzahlmeister schoot

[18] Familie 4B is afdeling IV-b van het Nederlandse Rode Kruis, gevestigd aan het Vreeburg in Utrecht.

met zijn pistool in de lucht. Nee, zei hij en toen schoot hij weer, maar wat er nog gebeurt moeten we afwachten.

Zes van onze jongens zijn naar het Stalag vertrokken:
Onze vertrouwensman Piet Michel (Soldaat Petrus Michel Kgf. 106083),
Giesekamp (Soldaat Jacobus Giesekam Kgf. 106075),
Lisse (Korporaal Abraham Lisser Kgf. 96979),
LaBella (Soldaat Sally De la Bella Kgf. 96921),
Wolf (Sergeant Henk Wolf Kgf. 97114),
Timmerman (Soldaat Hendrikus Adrianus Timmerman Kgf. 96778).

Piet Michel wou proberen om kleding en schoenen en pakketten voor ons te krijgen. Dat is ook maar weer afwachten. Vanmorgen met het opstaan was er eentje ziek. Als de dokter hem Dienst fähig (DF) gaf, dan zou hij vier dagen bunker krijgen. Zoals ze hier zeggen: “Laten ze nou gauw de pest krijgen”. Vanmiddag hadden we weer “Steckrüben” (koolraap). Het is wel te eten, maar lekker is het niet. Dan hebben we ‘s avonds beter eten. Vandaag heb ik tussentijds een lange brief voor jou geschreven schat, en een voor Rinus zijn vrouw. Ook een kaart voor mijn ouders. Ik hoop nou liefste, dat er post voor mij is, anders ben ik bang dat er wat gaande is. Ik hoop maar van niet. Nou schat, ik ga weer slapen en het is morgen al weer vroeg dag.

Woensdag 15-3-1944
Eerst tot 09.30 uur in de suiker. We konden dan ook genoeg eten. En van onze ploeg is De Roo (Korporaal Jacobos (Co) de Roo Kgf. 106019) gesnapt met suiker meenemen, rond de 2 Kg. Daarna in de aardappels 3 auto’s met 130 zakken van 50 Kg afladen en met 6 man steeds op de nek nemen. We hadden de eerste klaar om 11.30 uur en we gaan schaften, anders moesten we tot 12.30 uur werken. Dat is fijn, 2 uur vrij.
Een brief geschreven voor jou en voor mijn ouders en A. Zoutman. Ineens ging de sirene voor luchtalarm. Dat duurde ongeveer een half uur. Om 14.00 uur weer vooralarm, dit duurde maar 20 minuten. Om 17.00 uur weer alarm, maar tot werkelijk alarm komt het nog niet. Om 17.30 uur klaar. We moesten naar de kelder, maar we deden niets meer. Om 20.00 uur thuis en daar aardappelsoep. Er was genoeg. Nog een sigaretje roken en we waren nog even bezig om de boel op te ruimen, toen een van de jongens binnenstapte met een prachtpak. Doodgelukkig waren we. Maar toen ik die brief gelezen had, was ik wel een beetje boos. Ik vond, je schreef zo raar, allemaal vraagtekens. Schat, ik weet niet wat je daarmee bedoelt.
Nou het is ongeveer 22.00 uur en ga naar bed. Welterusten schat en jongen!

Donderdag 16-3-1944
Nog eens de brief gelezen op de wc, dat mogen wij zo graag even doen. Een stop om gemak en we drukken ons gelijk een klein half uurtje. Weer in de suiker, nog een beetje meegenomen. Het is weer koffietijd, we doen halfuurtje schaft, beslist een lekker kopje koffie. We zijn om 12.00 uur klaar. Ik ga handen wassen en je brief beantwoorden, maar het is geen liefdesbrief dat zal je al wel vernemen. Dit moest mij van hart schat, kon er niks aan doen, want gehele dag speelde me dat door het hoofd wat is er gaande? Niet dat ik slechte gedachten heb, o nee hoor. Ik schrijf je toch zoveel mogelijk. Op allerlei manieren, want het gaat niet zo gemakkelijk. Hier moet je uitkijken en heb jij toch tijd genoeg om te schrijven.
’s Middags rode bieten met aardappelen gegeten, smaakte beslist goed. Daarna brood met stroop, want brood hebben we genoeg. Ik heb me geschoren. En dacht ik wil mijn dagboek even bijhouden. De schaft is weer voorbij. In de suikerloods de boel aanvegen en de spullen opgeruimd. Ik voel me in dit werk geheel thuis. Dat mocht ik graag bij ons in het pakhuis doen. Om 16.30 uur klaar en nog even gewacht want anders moeten we tot 18.00 uur naar de aardappelkelder. Om 17.00 uur boven in ons schaftlokaal gewassen en heb mijn boek zowat uitgelezen. Om 19.15 uur met de tram naar huis. Dan is het eten en naar bed.
Ik gier op het ogenblik naar een sigaret, maar dit komt ook wel weer. We hebben heerlijke meelspijs gehad net als gebak bij ons. Schat, ik wens je welterusten.

Vrijdag 17-3-1944
In een holletje naar de tram, dit gaat om een plaatsje, maar mocht niet lukken. Om 08.00 uur op het werk in de aardappels. Ik was anders in de suiker, maar er zijn geen zakken. Die dag duurt wel zo lang. Allerlei onderwerpen worden aangehaald, over de politiek en de ene zegt als de oorlog voorbij is, dat we misschien wel naar Siberië gaan en de andere zegt dat.
Maar ik geloof voor mij er niet aan, want anders heb je geen mooi vooruitzicht. Het beste maar hopen schat. Het is 12.00 uur en het houdt op, want de sirenes gaan loeien. In de schuilkelder. Lekker warm was het daar. Maar juist in onze tijd boek meegenomen en maar wachten wat er komt. Er gebeurt niks, maar goed ook, he. Om 12.45 uur veilig. Gegeten een sigaretje gerookt, want Marel, een Fransman uit het Lazaret, die ik goed ken, drukte mij een stelletje sigaretten in de handen. Weer in de aardappelkelder en de middag gaat tergend langzaam voorbij.
Het is gelukkig inmiddels al weer 20.00 uur geworden. Gegeten aardappels met jus en bonen bijgekookt. Dus we hadden weer een volle maag. Met mijn voeten in het water gezeten, want heb er drie nagels te ver afgeknipt en het begint te zweren. Verder is er geen nieuws schat en ik ga weer slapen. Hoe lang nog he, maar moed houden.

Zaterdag 18-3-1944
Niet veel gedaan vanmorgen. Drie wagons met aardappels met 30 zakken afgeladen en een wagen met 30 kruikjes jenever. Om 11.30 uur klaar. Ik heb een poosje gepit tot 13.30 uur.
We zijn met de Sonderführer naar huis gegaan. Daar nog gewassen en geschoren, gegeten en we zijn naar de bioscoop gegaan: “Alle vrouwen zijn geen engelen”, een mooie film en dat doet ons goed schat. Ik had de 19e rij. Maar was een oudere officier die had rij 2 en zijn verloofde zat naast mij. Toen heb ik maar geruild. Hij was zo blij dat ik 2 sigaretten van hem gekregen heb. Dit had mij ook zo gegaan he. Om 20.00 uur thuis. Een brief van Dora van 19-2-1944 ze had vergeten Graz er bij te zetten en brief van moeder een van A. Broersma en van R. Riemel en nog een kaart van mijn ouders. Allemaal van 1 maart, vlug deze keer. Ik ga naar bed, want ik heb wat buikpijn, Moest de wind erin houden in de bioscoop, maar ik lag een half uurtje en het was weer over. Nou schat, welterusten.

Zondag 19-3-1944
Om 06.00 uur opgestaan, want ik moet aan het werk. We zij nu in partijen ingedeeld en nou hoeven we maar eens in de drie weken te werken. Maar dit was wel een dag om nooit te vergeten. We hadden dat gedroomd vanmorgen waren we thuisgebleven.
Om 08.00 uur op het werk tot 10.00 uur op de wagons wachten. Een brief voor jou, Dora, vader en moeder geschreven. Eerst een wagon boter, wat gegeten zo uit het vat. Daarna een wagon zout, twee wagons suiker, toen we ineens luchtalarm kregen.
dus schat we waren aan de dood ontsnapt. Direct drie vrouwen uit het puin gehaald. De Duitsers stonden te trillen op hun benen. Engelsen, Fransen en Hollanders deden het werk. Ik heb een vrouw een steen van haar hoofd gehaald van circa 4 Kg. Een vreselijk gezicht schat. Een vrouw haar hoofd was plat. Er waren drie doden en 11 gewonden te betreuren. Wat eigenaardig he, schat. De ene vijand gooit bommen en de andere vijand haalt de mensen uit de puinhopen. Het is toch wat verschrikkelijk zowat. Ik had mijn vingers nog bezeerd, maar we zijn er goed afgekomen ook. Toch singelier [19]) he, juist die vrouwen weer maar dat doen ze erom. Ze weten wel dat dit gebombardeerd wordt.
Ze hebben verder het Ostbahnhof gebombardeerd en de Industriehalle. Daar zaten ook allemaal levensmiddelen en munitie en al zo meer in. Dus ze konden het wel raken, he.
Ze schoten als gekken, maar ze konden er niet aan tippen. Een Duitse jager hebben ze nog neergeschoten. Toen alles voorbij was stegen er 23 jagers van de Duitsers omhoog, toen het veilig was. Een dag schat, om nooit te vergeten. Wat staat ons nog te wachten?
Maar ik denk maar, als de bommen voor ons bestemd zijn, dan kan je er toch niet voor weglopen. We mogen dan ook blij zijn, dat we in Gösting zijn. In de brouwerij hebben we goede schuilkelders, want eerstdaags komen ze [de bommenwerpers] weer terug. Ik hoop schat, dat ik

[19] Gronings voor “heel bijzonder, of toevallig”.

je dit later mag vertellen in levende lijve. Het beste maar hopen. Om 16.30 uur thuis gegeten. Een brief voor jou, vader en moeder afmaken en ik ga naar bed want ik ben moe, schat. Eerst de gehele morgen gewerkt, daarna die mensen en het puin weggehaald, dus schat, ik ga maar slapen en wens je welterusten. Ik hoop niet, dat jij dit beleeft, want zoiets is verschrikkelijk. Dat kan je wel aan mij zien, 1400 doden. Dag Schat, tot morgen.

Maandag 20-3-1944
Aan het werk. Lekker gewassen en dan ben je geheel fit. Ik voel me tenminste nooit slap. 's Morgens gegeten en daarna met de tram naar Graz. Halverwege moesten we lopen want een paar bommen waren nog niet ontploft. Geen nood, want het gaat niet in onze tijd. Om 08.30 uur waren we op de brouwerij. Daarna naar de kelder met aardappels. Een wagon met 60 zakken geladen en daarna brood met koffie, lekker. Ik heb in het zonnetje gestaan, daarna weer aan het werk samen om 1200 aardappels een meter verder te gooien met een schop. Een pestbaan niet. We praten nog over van gisteren en het is zo 12.00 uur. Gegeten, brief afgemaakt, daarna in de suiker met een vrouw. We hebben haar de pest ingejaagd. Ze ergert zich aan de Hollanders vanwege dat voortdurende geouwehoer. Wij zeggen op ons beurt, als je maar goed werkt hé, dan ben je een brave kerel. Daarom kunnen ze van ons niets verlangen. We zijn geen civiele arbeiders, anders hadden wij een zwaar leven. Nog een 1 ½ pond suiker meegenomen, daarna me geschoren, gewassen, want mijn haar was een boel stof. Met de Sonderführer naar huis. Morgen kan ik uitslapen, want dan heb ik een vrije dag.
Een pakketje van jou ontvangen schat, alles in orde. Die muiltjes waren goed en met de spiegel was ik ook zeer blij. Bonen in de week gezet en aardappels geschild en zo hebben we deze morgen een best potje met eten. Nou liefste, welterusten.

Dinsdag 21-3-1944
Tot 08.30 uur uitgeslapen. Ik heb me gewassen en ben naar de kapper geweest. Maar daar is mijn geduld erg op prijs gesteld. Om 12.30 uur klaar. Me weer lekker gewassen en geknipt dat was hard nodig. Als ik thuis kom, hebben Jo en Rinus mijn spullen al klaar in de kom gezet. Ik kon niet meer op schat. Dan kan je pas voelen dat je wat in je maag krijgt. Om 13.30 uur met de Roo naar de stad geweest. Schoensmeer, ansichtkaarten en schrijfpapier gekocht. Er is echter niet veel te koop. Verder nog wat in de stad gelopen, maat er was niet veel te beleven en om 17.15 uur was ik bij de bioscoop. Daar zouden Rinus en Jo bij me komen, maar geen van tweeën gezien. Een prachtfilm "Vision a.d. Zee", met een meisje dat verlamd was en een ander meisje sprint van een rots in het water en daar maakt hij een beeld van, want hij is een meester beeldhouwer. En dan komt het uit waar hij op verliefd is verlamd is en gaat met die ander mee, En dan vergeeft zich dat eerste meisje en komt over 3 jaar terug van Budapest en dan ziet hij dat het meisje in het water springt omkomt. Maar komt boven en is dat meisje weer gezond. Nou de rest weet je wel he.
Om 20.00 uur thuis gegeten en de spullen klaargemaakt, want ik moet morgen naar Leibnitz. Rinus had een pond boter opgedaan. Nou schat, zo is die dag ook weer om. Nou wel weken wachten. Brief voor mijn ouders, dag schat, welterusten.

Woensdag 22-3-1944
Om 05.00 uur opgestaan gewassen en gegeten, bed opmaken en om 06.00 uur was ik buiten. Ik had mazzel, ik kan bij de chauffeur voorin zitten tot Puntigam. Daarna moest ik op de wagen. Dat was koud, schat en zo vroeg, he, een koude wind en dan op die open vrachtwagen.
Om 08.00 uur in Leibnitz een wagon met aardappels geladen. Het is inmiddels prachtig weer geworden, zo lekker in het zonnetje. Een groot kamp met Franse officieren is daar ook.
Om 14.30 uur naar Wilden ook een wagon met aardappels. Het ging nogal vlug.
Om 18.00 uur afvaart. Met de auto naar de Griesplatz gebracht, een 30 Km rijden was dit. Het was knap koud. Met de tram naar huis en om 18.45 uur thuis. Ook me gewassen, gegeten en wou net naar bed gaan toen er luchtalarm was. Maar wij hoefden niet in de schuilkelder. Een 20 Km van Graz is het, maar er gebeurt niets. Ik ben dan ook om even over 20.00 uur naar bed gegaan, want morgen moeten we weer naar Wilden. We kunnen wel vernemen dat er gewerkt is vandaag. Schat ik wens je goede nacht.

Donderdag 23-3-1944
Weer om 05.00 uur op. Voorin bij de chauffeur gezeten tot Wilden. Dit is gelukkig niet zo koud als op de auto, maar we hadden een pracht leven vanmorgen. Twee wagons geladen. Voor de rest wat in het zonnetje gelopen. Er was nog luchtalarm in Graz en ik zag 13 Engelse vliegtuigen. We konden alleen de condensstreepjes zien. Om 12.00 uur gegeten, daarna nog in een Gasthof een glas bier gekocht. Om 16.00 uur afreizen, de auto met de lege zakken afgeladen met de auto naar de Griesplatz gebracht.

De Griesplatz in Graz, Franziszeischem Kataster, Landesarchiv Steiermark

Met de tram verder en om 17.30 uur thuis. Rinus was naar Wetzelsdorf om post te halen en er was gelukkig post voor mij, met een prachtige foto van de kleine en jou erin.
Ik was er dolgelukkig mee, hoor. Ik ben op tijd naar bed gegaan, want we hebben deze dag genoeg koude geleden. Schat ik wens je welterusten.

Vrijdag 24-3-1944
Vanmorgen is het een half jaar geleden, dat mijn lieve schat een jongen ter wereld bracht. Wat vliegt de tijd toch. Ik heb resoluut weer een brief voor jou geschreven. We hebben de gehele dag in de aardappels gewerkt. Twee wagons geladen, maar we mogen niet klagen over dat werk. Miljoenen hebben het slechter. Koud is het niet en zo zwaar is het werk ook niet. Om 20.00 uur thuis. Heerlijk gegeten want Rinus heeft aardappelen met bonen gekookt. Ik ben dan ook slaperig schat, want ik heb gisternacht niks anders gedaan dan hoesten.
Ik kruip in mijn bedje, warm en je vergeet alles. Dag schat.

Zaterdag 25-3-1944
Weer de gehele morgen in de aardappels, tot 12.00 uur. Zo'n morgen is gauw om. We moeten op de tram wachten tot 13.30 uur. Daarna in bad en om 17.00 uur werden we gehaald door de jongens van de Murfeld, want Jo zou daar boksen. Serven, een Slowaak en Leen de Roode (Soldaat Leen de Roode Kgf. 105712) tegen een Serf. De eerste partij was voor Jo. In de tweede ronde gaf hij al op, want Jo sloeg die vent de blubber gewoonweg. Leen had de tweede partij, hij bokste 3 ronden prachtig en de partij is onbeslist. Er waren ongeveer 800 man in een grote kantine. Het was een prachtige avond voor ons. Om 20.00 uur gingen we weg, drie

kwartier gelopen om in Liebenau te komen. We zongen allerlei liedjes. Om 22.00 uur waren we thuis en we hadden er nog eentje verdiend. Lekker gegeten en naar bed schat.

Zondag 26-3-1944
Ik ben naar het Lazaret geweest, maar werd niet toegelaten. Dat was een strop schat, want ik had nog 80 sigaretten te goed. Ik ben toen met Jo en Rinus een wandeling gaan maken.
’s Middags hebben we lekker gegeten, bieten met aardappelen, vlees en macaroni. ’s Avonds met ons drieën naar een café en daar een glaasje bier gekocht, een stukje muziek en zo is deze dag voor ons voorbij gegaan.

Maandag 27-3-1944
Ik ben naar de dokter geweest voor mijn neus en moest naar het Lazaret voor onderzoek.
De gehele dag wat geslapen. Met Groeneweg (Soldaat Jacobus Groeneweg Kgf. 107442) naar de bios: “Der grosse Schatten”, een mooie film was het. Gegeten en nog een stukje muziek van vriend Stek en zo is het weer bedtijd. Daag schat en kleine.

Dinsdag 28-3-1944
Naar het Lazaret. Er werd een priem in mijn neus gestoken en ik kreeg een spoeling en moest met de priem een half uur rondlopen. Ammeraal (Soldaat Leen Ammeraal Kgf. 106071) moest aan zijn oor geopereerd worden, want die was zwaar ziek. De gehele morgen gewacht daar, want Dirk Bos (Soldaat Dirk van de Bosch Kgf. 106106) moest nog geholpen worden.
Om 14.00 uur thuis en ik moest morgen weer naar de dokter. Daarna gegeten en een poosje geslapen. Om 17.00 uur met Toon Uitert (Soldaat Toon van Uitert Kgf. 107643) naar de bios: “Jugend”, een mooie film. We hadden hem samen al een keer gezien schat. Om 20.00 uur thuis, gegeten en een stukje muziek. Het is bijna altijd hetzelfde schat. Weer post van Ab en brief van jou liefste. Een brief die me echt gelukkig maakte, want dat is een poos geleden dat ik een mooie brief van jou gehad heb. Direct heb ik weer een mooie brief naar jou terug geschreven en een voor Ab. Liefste ik ga nu slapen, welterusten schat.

Woensdag 29-3-1944
Naar de dokter en ik moest elke middag voor de bestraling en ik had meteen weer een weekje vrij. Jo had een vrije dag en toen zijn we samen naar de directeur geweest om de boel om te spitten. Daar hebben we het goed gehad. Ik ben met de tram naar de jongens in Wetzelsdorf geweest om post te halen. Er was geen post voor mij. Daarna naar de dokter.
Om 17.00 uur thuis. Weer met de tram naar Puntigam, maar mijn kameraard is vertrokken naar Wolfsberg.
Ik kreeg 5 Engelse sigaretten. Om 19.00 uur thuis. Jo en Rinus waren al naar de bioscoop en om tienen waren ze thuis. Daarna hebben we gegeten. Ik ben vroeg naar bed gegaan, want ik was moe van het lopen en reizen. Weer een dag dichter bij jou. Welterusten.

Donderdag 30-3-1944
Eerst lekker uitgeslapen en daarna een poosje houtgehakt voor vrouw Brunner. Om 11.00 uur een bak lekkere koffie. Honing gehaald en lekker op brood gesmeerd. Rinus had een drukke was voor 10 man. Het is op het ogenblik best hier. Met Piet Michel naar de bios geweest, want die is een paar dagen teruggekomen en heeft wat schoenen, kleren en post meegenomen.
In de bios draaide weer dezelfde film “Jugend”. Om 20.00 uur thuis en post uitdelen. Er waren 3 kaarten voor mij van mijn ouders, Renzo en Bakker Greson. Daarna een toespraak van Piet wat we allemaal zouden krijgen van verschillende Rode Kruizen. Een dag van spanning was het. Allemaal uitdelen van goederen, want we willen het liefst allemaal wat fatsoenlijke kleren hebben. Ik werd toen bij de Obergefreiter geroepen en die zei “je hebt nog niet veel pakketten ontvangen” en ik kreeg een goed pakketje. Nou schat, ik wens je welterusten.

Vrijdag 31-3-1944

Lekker uitgeslapen en daarna weer hout gekapt voor Frau Brunner. Daarmee een broodje verdiend. 's Middags naar Wetzelsdorf maar er was geen post. We hadden het wasgoed in de soda gezet en met ons beide de was gedaan. En zo is ook deze dag weer voorbijgegaan. Nog naar de bios geweest, de film "Jugend", een prachtfilm, daarna gegeten en naar bed. Dag schat.

Zaterdag 1-4-1944 *(tot en met 18 april vermeldt het dagboek de maand maart)*
Naar de dokter voor bestraling en gelijk een lekker bad genomen, want dat was weer eens hard nodig. Jo kwam thuis met 5 Kg suiker. We hebben bonen en aardappels gegeten en zijn daarna naar de bios geweest. Weer naar "Jugend". 's Avonds wat muziek gemaakt en naar bed, want deze dag is snel voorbijgegaan, maar er is niet veel bijzonders gebeurd. Weer pakketten van het Rode Kruis onderweg.

Zondag 2-4-1944
Met Toon van Uitert (kgf. 107643) naar Wetzelsdorf geweest. We kwamen bij zessen thuis en er was luchtalarm en we gaan naar de jongens van de PTT in de Simonstrasse: 2 uur duurde dat grapje. Nog 18 toestellen gezien. Er zijn in de buurt bommen gevallen. Om 12.00 uur is alles veilig. Met de tram naar Wetzelsdorf, post van Johannes en Nanno, maar niets van jou schat. 's Middags weer met Jo naar Wetzelsdorf maar nog geen post. Daarop zijn we de stad ingelopen en zo is het weer 18.00 uur en etenstijd: aardappels, vlees, bieten en macaroni. Het zag er goed uit. Daarna hebben we wat gekaart en brieven geschreven voor de familie; 11 kaarten en een brief voor jou schat. Het is weer bedtijd. Ik wens je welterusten.

Maandag 3-4-1944
Met Jansen op pad om mijn bril op te halen. Die was nog niet klaar. Een brief voor jou geschreven en voor Johannes en Nanno. Kaartjes gehaald voor morgenavond. Prachtweer is het vanavond geweest. Om 19.30 uur is het pas donker. Ik ben nog naar de dokter geweest voor de bestraling en daar wordt het nog beter door. Jo kwam thuis met 6 eieren, lekker gebakken en groene erwten, aardappels en soep gegeten. Brief van Rinus met foto's. Schat, weer een dag om.

Dinsdag 4-4-1944
Naar de dokter. Mijn bril was klaar en dat kostte 4,30 mark. Nog wat schrijfpapier en inkt gekocht. De dokter zegt als de oorlog afgelopen is, moet je je nog eens laten opereren in Holland, want ik heb een vergroeiing van bonkjes in mijn hoofd, maar niks gevaarlijks zegt hij. Het is dan ook aan stuk beter geworden.
Met Nol van der Maarel en Meijer (Soldaat Leonardus Johannes Meijer Kgf. 106179) lopen naar huis. Het is prachtig weer geworden en je geniet lekker van de zon. Een boterham en soep gegeten en ik zou met Rinus een vat wijn gaan halen voor Brunner. Ik moet morgen weer werken, dus vroeg naar bed. Het was een weekje van niksdoen, als je het krijgen moet je het nemen, he. Dag schat.

Woensdag 5-4-1944
Weer aan het werk. Ik moest nu op Lager 7 werken. Anders was ik op 7A, maar onze voorwerker is daar naar overgeplaatst. De hele dag moesten we accoordwerken van de boel om 7 grote borden aangeven en aangeharkt. Prachtweer was het schat. De dag is nogal gauw om. Om 18.30 met de tram naar huis. Er is post voor mij van Nanno, Dirk, Albert en mijn ouders en een brief. Geen post van jou schat. Na het eten was er nog een brief van Ali en daarna naar bed. Welterusten schat.

Donderdag 6-4-1944
Hetzelfde werk als gisteren. Weer warm weer en in sportbroekje gelopen. Om 16.00 uur luchtalarm tot 17.30 uur. Er gebeurt niets. Er vliegen 104 toestellen over. Nadat we thuis gekomen waren, was er heuglijk nieuws; er waren pakketten van het Rode Kruis. Het was een

prima pakket. Er heerst gewoon een feeststemming. Nog 8 pond suiker, dat kan je mooi doorsturen, voor ieders wat. Dag schat.

Vrijdag 7-4-1944
Naar Kalsdorf, een prachtbaantje. Een wagon met boontjes geladen. Om 09.30 begonnen. Een auto geladen en tot 12.00 uur gewerkt. Weer 2 uur schaft. Prachtweer is het schat. Tweetal doosjes met boontjes meegenomen. Om 16.00 uur heeft de auto ons gebracht naar Puntigam, daarna met de tram verder. Om 19.00 uur gegeten. Nog wat muziek en zo is het weer bedtijd.

Zaterdag 8-4-1944
De hele morgen wat oud ijzer en glas opgeruimd en daar is zo'n morgen zo mee om.
Om 14.00 uur thuis, daarna met Jo en Rinus naar de stad om foto's te laten maken. Daar bleek dat alles voor een week was volgeboekt. Om 17.30 uur naar de bios: de "dappere Marianne", een leuke film, die om 19.30 uur was afgelopen. Daarna gegeten en gedronken. Mooi stukje muziek en zo is het weer 22.00 uur. Daarna bij Frau Brunner, waar Stek op de harmonica aan het spelen was en daar dan is het feest voor ons, schat. Ik heb mijn foto laten zien. Maar iedereen schat, die jou foto ziet, zegt "dat is een vrouw met karakter en lief".
Ook mijn lieve jongen vonden ze prachtig.
Het is 23.30 uur schat, naar bed, 2 dagen vrij van werk.

Zondag 9-4-1944
Lekker uitgeslapen. Brieven geschreven voor Minkema, Ab van Zalen, Oom Jo, Kas, Nanno, Broeksma en Dick in Dessau. Ik ga dadelijk naar Wetzelsdorf kijken of er post is schat. Heerlijk gegeten vanmiddag: macaroni, aardappels en vlees, jus en rooie bieten. Het eten gaat best schat. Het is nou 13.00 uur en schei er maar mee uit. Eerst wassen en om post te halen. Kwam terug toen trof ik Jaap en vrouw. Een eind met hun gewandeld, want Jo en Rinus waren op visite bij een Hollandse juffrouw, die getrouwd was met een Obergefreiter hier.
Een glas bier gekocht met Jaap. Ik betaal met 10 mark en krijg nog fooi op de koop toe.
Met Jaap en vrouw Rinus en Jo die waren na ons gekomen, naar zijn kostjuffrouw. Heerlijke meelspijs gegeten. Om 21.00 uur naar huis en nog even naar een cafeetje geweest en stukje muziek erbij dat een lust. Nou je had voor vandaag genoeg. Dag schat.

Maandag 10-4-1944
Heerlijk uitgeslapen. Ik heb er de pest in schat, want er was geen post. De gehele morgen kaarten geschreven en daarna in zonnetje. Van vriend Stek een stukje muziek. Een vrolijke morgen was dit. Na de middag met Jo en Rinus naar Jaap zijn kostjuffrouw. Eerst een kopje thee met jenever en meelspijs gegeten. Om 14.30 uur naar Schlossberg. Een pracht gezicht is dat, schat. We hebben daar een paar uur geweest en we hebben nog een flinke wandeling gemaakt. Om 19.30 uur naar ons cafeetje. Stek maakte een stukje muziek en om 21.00 uur zijn we met z'n tweeën weggegaan. Om 22.00 uur kwam Willem de Zwijger, dat is onze Gefreiter, die Post voor ons is. Ga naar huis en lag op bed met haverkoek. Nog een brief en was dolgelukkig en heb die nacht heerlijk van jou gedroomd.

Dinsdag 11-4-1944
Begonnen met de dag de brief eerst te lezen. Dan in schafttijd een brief geschreven voor jou en daar zal je wel blij mee geweest zijn. De gehele dag wat suiker omgezakt en je kan net zoveel eten als je wou. Nog alarm 1 ½ uur zowat, maar gebeurt niks, naar Wenen gevlogen. Op tijd naar huis maar ik had slaap en ben vroeg naar bed gegaan. Wat nieuws, niet veel bijzonders.

Woensdag 12-4-1944
Weer gehele morgen in de suiker. Weer alarm van 1 ½ uur. En dan jou nog een brief schrijven. Na de middag met een auto naar Kalsdorf, waar hard gewerkt is daar. Twee wagons en met 400 kisten en met 145 zakken suiker. Maar mijn hard werken is beloond door een brief van jou, en wel 8 kantjes, en die van Tinus. Was er wat blij mee hoor schatten. Moe en ga naar bed

Donderdag 13-4-1944
Voor controle naar de dokter maar ben niet gegaan. Onze vriend Ammeraal ligt in het hospitaal en die heb ik een bezoek gebracht. Mijn haar laten knippen en gelijk toen ik klaar was alarm, maar was bijna in Gosting. Ik denk in kelder, dat ga ik niet. Ik loop door en zie niemand. En ze zeggen er ook niks van tegen ons. Om 12.30 uur veilig. Gegeten klaar gemaakt, want we wouden pasfoto's en andere laten maken. Bij zo'n fotograaf gekomen en vroeg om Ausweis. We lieten onze verlofschijn zien en het was in orde. Op 21 april zouden ze klaar zijn. 4 stuks voor 4 mark. Daarna door de stad gelopen. Kopje koffie gekocht en brood, wouden bon krijgen en nog van een jongen van de PTT nog 15 honderd gram brood. Voorlopig zo en voor uit he. Om 17.45 uur naar de bios. We moesten even in de kamer komen, nog over grafzaken, over de Krieg en al die dingen meer. We hadden nog ansichtkaarten gekocht schat. Die lieten we zien. Vroeg hem om een rolfilm, en krijg er een van hem.
Een prachtfilm: "Der Mustergatte" als modelechtgenoot van Heinz Rühmann. Een film schat om je dood te lachen. Heb in een tijd niet zo gelachen. Om 20.00 uur thuis. Gegeten, nog even gelezen en de jongens zwaar aan het donderen over een toneelstuk en over schaken en damclub. Want er zullen wedstrijden georganiseerd worden, daar moet ik niks van hebben, want de meesten kunnen het toch niet en ik houd me eigen maar stil. Deze dag is gauw omgegaan en nergens om gedachtm want ik wil die zorgen wat aan de kant laten.
Ik wens je deze nacht een welterusten toe, slaap lekker jij en jongen.

Vrijdag 14-4-1944
Om 06.00 uur opgestaan. Pracht weer is het. Om 08.00 uur op het werk. Eerst een 50 zakken haver overgepakt en neergelegd. Daarna heb ik een oude stapel met papier in de brand gestoken. Vervolgens suiker en havermout overgepakt en gegeten. Dat is heerlijk eten, havermout met suiker. Het eten was goed. Vandaag lekker een half uurtje in de zon gezeten, die is al warm hier. Ik wil deze zomer heerlijk bruin worden.
's Middags eerste een uurtje in de suiker en daarna alvast een vrachtauto vol meel geladen, want morgen zou er een levensmiddelentrein komen met 7 wagons en dan duurt het te lang. Het was vandaag warm weer en ik heb ten minste in mijn sportbroekje gelopen. Zo'n dag vliegt om schat.
Om 19.00 uur met de tram naar huis. Gegeten en gedronken en ben op tijd naar bed gegaan. Nou schat, pijn in de maag wegens winden. Rinus heeft mijn schoenen prima gemaakt. Welterusten schat en slaap lekker.

Zaterdag 15-4-1944
Aan het werk. Eerst 5 zakken suiker omgepakt, daarna een wagon met meel.
Gegeten met een heerlijk kopje koffie, sigaretten gerookt. In het zonnetje en om 10.00 uur weer begonnen. Nog 2 wagons meel, 2 wagons boter en 2 wagons suiker. Zoiets komt altijd op zaterdag he.
We dachten dat we vrij waren, we moesten nog een rupsbaan maken en nog een auto met brandhout afladen. O schat, als dat uitgekomen was, wat ik die moffen heb toegewenst, dan was het voor hun niet best. En elke mof zegt "Kan niets maken".
Om 19.00 uur thuis. Mijn bioscoopkaartje verlopen. Lekker gewassen want we zouden een bad gehad hebben, maar voor vandaag weer niet doorgegaan door dat lange werken.
Schat het is weer bedtijd. Morgen vrij en ik kan gelukkig uitslapen. Dag schat en kleine.

Zondag 16-4-1944
Om 09.00 uur opgestaan, mijn voeten en benen gewassen en mijn lichaam. De hele morgen bezig geweest om mijn vrouwtje een pakket te sturen. Die koekjes kan beter mijn lieve jongen opeten dan ik schat. En met die suiker zal je ook we blij zijn. Om 13.30 uur gegeten. Het is zondags prima: macaroni, aardappels met rode bieten. Daarna met nog 4 man een wandeling. Heerlijk in de zon liggen braden. Daarna met de jongens naar het café waar Stek altijd speelt. De mensen hier staan soms meer dan verwonderd naar ons te kijken. Daarna met ons drieën en wandeling gemaakt in de koele avond en zo is die dag ook voorbij. Nog geen post van jou, schat. Dag liefste.

Maandag 17-4-1944
Vanmorgen naar Kalsdorf. Drie wagons met Knäckebröd, We hebben deze morgen hard gewerkt. Twee wagons met elk 461 dozen. Dan moet er gewerkt worden schat. Maar ze zeggen "als jullie klaar zijn, kunnen jullie naar huis gaan met de trein". Om 12.00 uur klaar, daarna 2 uur in de zon met alleen een sportbroekje aan. Heerlijk warm schat.
Om 16.00 uur klaar met werk. We moesten op de trein wachten van 17.45 uur. Als krijgs-gevangene zit je nou in de trein. Dat hadden we ons toch nooit voorgesteld. Om 19.00 uur thuis. Een mooi treinreisje was het. Dit was een drukke dag schat. Was ook moe en ben maar naar bed gegaan.

Dinsdag 18-4-1944
Eerste een beste wandeling naar de dokter. Anders hebben we er een vrije dag voor, maar nu zijn we verplicht om naar het werk te gaan. Een best mens was het, maar het lag aan mezelf. Kon natuurlijk ook met de tram gaan, maar het was prachtig weer. Eerst toen in de suiker omzakken, maar die lui hebben de pest aan ons, want zaterdag hadden we hun Sogar uitgescholden en die mensen zijn hier zo stom.
Ze willen niks inzien, maar daarom praten wij al niet meer met die lui, want ze zijn stom ervoor. 's Middags een wagon met suiker en nog wat omgezakt, maar de dag gaat hard genoeg.
Om 20.00 uur thuis gegeten, want Rinus heeft bruine bonen gekookt. We hebben ons dan ook lekker vol gegeten. Het is al weer bedtijd. Schat, ik wens je welterusten.

Woensdag 19-4-1944
We zijn de dag goed begonnen en met muziek naar het werk van Stek en van Randeraat.
De mensen maar kijken. De stemming zit er goed in schat. Elke morgen kopen we een krant. Of er nog nieuws in staat, is het eerste wat we vragen. Weer 3 plaatsen veroverd, de Rus gaat hard. En nu vertellen ze, dat de Engelsen in Griekenland zijn en dat is weer hoop. Of zijn het ook smoesjes? Allebei hebben we wat werk gedaan, een wagon moest van alles in. De morgen is gauw voorbij. 's Middags havermout omgelegd, net als bij ons vroeger voor de natheid.
Het is dan eerder weer 18.30 uur voordat je er aan denkt. Met muziek voorop naar de tram.
De mensen maar kijken. Overal al vlaggetjes, omdat morgen Hitler jarig is.
Deze avond waren we vroeg. Maar het is al gauw 22.00 uur en naar bed zei duimelot.
Dag schat.

Donderdag 20-4-1944
Overal vlaggetjes schat. De mensen zijn maar wat gek met die kerel. Een hele toespraak hebben ze gehouden. We hebben wat havermout omgelegd en daarna 770 zakken haver van 50 Kg in een andere barak gebracht. Toen we thuis kwamen hebben we een hele toespraak gehad, want de Zweedse delegatie is geweest. Er zullen nog meer verbeteringen komen, zoals uniformen, pakketten, bad- en wasgelegenheid, enz. We hebben vijf Posten bij ons gekregen, die moeten toekijken dat we niks stelen. Nou, dat wordt toch wel gedaan. Ik moet vroeg op, schat, want morgen naar Kalsdorf met de trein. Ik heb een pakje van jou ontvangen, maar er zat geen rokerij in en daar verlang ik juist naar, want ik heb niks meer. Voor mij is het bedtijd. Nog brief afmaken, morgen weer op de post, want jij moet van mij zoveel post hebben als maar kan.
Dag schat.

Vrijdag 21-4-1944
Om 04.30 uur op en met de tram naar het hoofdstation, daarna met de trein weg.
De brief voor jou afgemaakt. Zal me benieuwen hoe de foto's uitgevallen zijn.
Twee wagons met suiker omgezakt en twee wagons met bonen ingeladen. En zo is de dag voorbij schat. Om 17.45 uur naar huis. Het is prachtweer. Eens weer iets anders, een treinreis.
Ik ben vanavond vroeg naar bed gegaan, schat, want morgen is het weer vroeg dag.
Dag liefste.

Zaterdag 22-4-1944
Weer naar Kalsdorf. De brief voor jou afgemaakt, want de foto's komen vanavond.
Een wagon met erwten geladen en ben vroeg klaar. We reisden toen meteen door naar Gösting en om 12.30 uur thuis. Een heerlijk bad in de Herman Kazerne. Om 17.30 uur naar de bioscoop, mooie film. Rinus en Jo waren anders uit en gelijk foto's gehaald. Nog een glaasje bier gedronken en naar bed. Ik had slaap. Toen de jongens thuiskwamen, heb ik niets gehoord. Dag schat.

Zondag 23-4-1944
Aan het werk en een wagon zout in een uur leeg. Eerst koffiegedronken. Dan nog een wagon meel en naar de brouwerij, waar een wagon met gedistilleerd water. Dat was gauw gebeurd. Als het in ons eigen belang is, dan kan het wel snel. Om 13.00 uur thuis met de keukenwagen. We waren net goed en wel thuis toen er luchtalarm gegeven werd. Puntigam gebombardeerd. Heerlijk gegeten, daarna in de tuin en schrijfbehoeften meegenomen om heerlijk in de zon te liggen schrijven naar jou. Schat, was je op dat moment bij me he, net als vroeger de Wedderweg achteruit.
Ik was vandaag alleen. Rinus en Jo zijn naar de bios. Ik had geen zin en ik heb ook geen burgerkleding. Om 19.00 uur naar onze barak gegaan. Daar brood gegeten en nog een wandeling gemaakt. In een café een glas bier gekocht, want een van onze jongens, de Roo, zat te spelen achter de piano. Een echt gezellige avond was het. Om 22.00 uur naar huis. Ik heb nog gevraagd naar post, maar er was niks. Voor vandaag wens ik je welterusten schat.
Ik hoop dat je deze dag ook wat plezier hebt gehad.

Maandag 24-4-1944
Aan het werk. Drie wagons, die we gisteren hebben uitgeladen, weer inladen. Wat zijn ze toch dom, he. Twee wagons met geroosterd brood. 's Middags naar Kalsdorf met de keukenwagen. Heerlijk weer is het. Een wagon met aardappels. Om 17.00 uur klaar en met de trein naar huis. Nog wat Hirsch gekookt en zo is die dag weer om. Morgen vroeg op, weer naar Kalsdorf. Schat welterusten.

Dinsdag 25-4-1944
Om 07.00 in Kalsdorf met de trein. Een wagon met kunsthoning. Een prachtdag is het.
Ik zag nog het luchtdoelgeschut in actie tegen een jager, maar verder gebeurde er niks.
De wagon is snel uitgeladen. Van 12.00 tot 16.00 uur rust. Er is geen keukenwagen. Mooie gelegenheid om te schrijven. Om 18.30 uur thuis. Ik ben toen 's avonds naar de bios geweest, Marika Rökk in de film "Karussell". Een mooie film was het wel. Om 22.00 uur thuis en gauw gegeten en naar bed.

Woensdag 26-4-1944
Weer naar Kalsdorf. Wagon met aardappelen. Een mooi baantje en heel gemakkelijk, zo'n zakje op de rupsbaan leggen. Zo'n dag vliegt daar weer om. 's Middags weer tot 15.00 uur geschaft. Prachtweer is het. We lopen hier allemaal met een sportbroekje. 's Middags wat zakken omgezakt en zo is het weer 17.00 uur. Om 18.30 uur thuis. Vragen naar post, maar er is niks, ook geen pakketten. Morgen ben ik vrij schat. Heerlijk uitslapen. Slaap lekker.

Donderdag 27-4-1944
Heerlijk uitgeslapen. Later macaroni gekookt. Heerlijk eten is dat. Nog wat in de zon gezeten buiten. En zo is het weer middag. Een pakje voor Jo weggebracht, daarna met de Vos (Soldaat de Vos Kgf. 107617 of 96795) en Vermeulen (Soldaat Louis Vermeulen Kgf. 97404) de stad in naar de bioscoop. In een prachtbioscoop, eerst rij, 1 mark 40 maar geld genoeg, "Drei Tolle Mädchen", een film waar je echt om kan lachen.
Om 18.00 uur ben ik naar Wetzelsdorf gegaan, maar er was geen post. De jongens waren er niet. Daarna eten naar Jaap van Wijk zijn kostjuffrouw gebracht en die maakt het klaar voor ons voor de zondag. En zo is het weer 21.00 uur en dan ga je maar weer naar bed.

Vrijdag 28-4-1944
De hele dag havermout omgezakt, dat al broeide. Havermout met suiker schat, is lekker. We moeten zo'n aantal zakken en klaar zijn we. We doen gemakkelijk 60 zakken in het uur, en na een uur hebben we 20 minuten rust, dus gaat best. Het is dan al weer gauw 18.30 uur voordat je eraan denkt. Piet Michel is terug. Amerikaanse pakketten krijgen we. Grote blijdschap heerste er onder ons. Nog een brief van Dora, maar over J. Ruben, dus liefste een mooi adres weer er bij. Heb haar 's avonds een beste brief teruggeschreven over allerlei dingen. En zo is het weer tijd om naar bed te gaan.

Zaterdag 29-4-1944
Naar de brouwerij. Zo'n aantal zakken moeten we daar met suiker. Gaat best, maar tegen 11.30 uur moeten we nog de kisten afladen en dan zijn we klaar. Op het laatste moment komen ze altijd met die dingen. Ze zijn uitgeslapen die moffen. Ik was haast de lul met die suiker beweging. Om 14.00 uur naar de Herman Kazerne om een lekker bad te nemen, fris je helemaal van op schat. Om 17.00 uur naar de bioscoop: "Die Kleine Grensrechter" van Willy Fritsch. Gegeten en keek onder mijn deken, een brief van mijn schat van 19-4-1944, maar ik kon er niet veel uit wijs worden wat er aan de hand is. Direct weer een mooie brief met foto erin geschreven en die zal Ruben dan meenemen. Ik hoop maar, dat dit een goede verbinding zal zijn. Liefste welterusten.

Zondag 30-4-1944
Heerlijk geslapen tot 10.00 uur, tot we ineens gewekt werden. We moesten aan het werk. Vijf wagons met suiker omzakken. De vlag hebben we in de kamer, want onze prinses is jarig. Het werk ging nogal gauw. Om 12.30 uur klaar. Gegeten en ik heb zitten schrijven en wat lezen. We mogen er niet uit, waarom weten wij ook niet. Maar de dag gaat nogal gauw om met schrijven en lezen. 's Avonds een stuk muziek en zo is de dag weer om. Weer naar bed gaan. Dag schat.

Maandag 1-5-1944
Tot 07.00 uur geslapen. We moeten weer werken. Drie wagons met wijn en een wagon met zuurkool. Dit ging nogal gauw, maar die andere ging niet zo snel. Eerst op de auto en daarna op de lift en zo op de zolder: 600 Kisten en 120 vaten. Om 16.00 uur thuisgebracht met de auto. Nog wat geschreven en we zijn naar een cafeetje gegaan, want Stek zat daar te spelen. Vele jongens moeten naar de wc. We hebben bedorven vlees gehad. Wat een feest was dat. Een wc, overal buiten op de rij. 's Nachts zitten we onze boodschap te doen. Ik ben ook op tijd naar bed gegaan, want ik voel me ook niks lekker. Liefste, wens je welterusten.

Dinsdag 2-5-1944
Naar de dokter en krijg twee dagen bedrust. Maar een halve dag is zo om als je naar de dokter bent geweest. 's Middags een brief voor jou geschreven met die liedjes van Altengrabow erin. 's Avonds naar de bioscoop, "Lauter Liebe", prachtfilm. Een prachtige avond is het. We hebben dan een wandeling gemaakt. Eerst met van Maarle en daarna met Rinus. Het is al bij elven als we thuis komen. Gelukkig wordt de deur niet meer gesloten schat. Ik hoop eerstdaags post van Jan te krijgen. Dag schat en jongen.

Woensdag 3-5-1944
Met Rinus aan het werk. Het was hard werken. We hakten (hout) voor een vrouw. 12 uur, het is prachtig weer. Twee bomen moesten in stukken gezaagd worden en daarna in kleine stukken. Om 10.30 uur koffie drinken met heerlijk wittebrood. Tot de middag met Rinus meegeholpen, want na de middag ben ik aan kappen gegaan. Dit is zwaar werk, maar we krijgen er lekker eten voor: eieren, vlees, aardappels, fijne sla. Dit smaakte best. Ik heb zes uur gewerkt. Klaar gemaakt en weer naar huis. Maar als ik thuis kom vraag ik aan de Gefreiter of ik morgen nog thuis mocht blijven, want het werk is nog niet klaar. Dat is goed zegt hij. Een bofje schat. Ik ga dan naar mijn bed, want ik ben moe van het werk.

Donderdag 4-5-1944
Om 10.00 uur begonnen met werken. Het is fijn weer. 's Middags was ik klaar. Heerlijk gegeten. Om 14.30 uur pakketten uitdelen van het Amerikaanse Rode Kruis. Een prima pakket schat. We kunnen nu pronken met onze Amerikaanse sigaretten. Daarna zijn Rinus en ik gaan lopen. Maar we waren nog geen 100 meter ver, toen ik koud en misselijk werd. Direct naar huis gegaan en op bed liggen. Na een half uur is alles er al weer uit. Die nacht heb ik toch zo rot geslapen. Geen oog dichtgedaan. Nog een brief van Renzo van 20-4-1944 gekregen.

Vrijdag 5-5-1944
Naar de dokter en krijg van hem een dag bedrust. Zaterdag moet ik terugkomen, naar als je niet lekker bent schat, verlang je wel naar bed. Ik heb deze dag niks anders gedaan dan slapen. Ik mag twee dagen niet eten. Ik geloof dat ik teveel van het goede heb gehad.
Twee brieven gekregen van Jan en Dirk, alles in orde met de pakjes. Maar nu komt dit adres weer van pas. Jo en Rinus zijn naar de bioscoop geweest, "Das Grosse Spiel", een voetbalfilm om het kampioenschap van Duitsland. Ik ga morgenmiddag. Het is bij twaalven schat, de jongens waren ook blij dat alles goed is overgekomen. Schat, welterusten.

Zaterdag 6-5-1944
Naar de dokter, maar werd weer "Dienst Fähig" verklaard. Maar ik hoef toch niet meer aan het werk. De dag wat omgebracht met luieren en 's avonds naar de bioscoop, "Das Grosse Spiel", een voetbalfilm en net iets voor mij. Ik heb ook eens even genoten. Om 22.00 uur thuis. Nou moet je indenken, als krijgsgevangene om 22.00 uur op de straat. Eten, schat en naar bed.
Er valt niet veel voor deze dag. Welterusten schat en jongen.

Zondag 7-5-1944
Uitgeslapen, want het regent. Zo'n dag hebben we nog niet eerder gehad. De hele dag regent het pijpenstelen. De dag wordt doorgebracht met slapen, eten en drinken. Brief voor jou en mijn ouders en voor Ruben. 's Avonds nog even naar een café maar alles is al uitverkocht. Morgen weer vrij schat. Pakje klaarmaken nog een poosje over politiek bezig, want we zijn weer optimistisch geworden. In de krant staat aan de vooravond van beslissing.
Welterusten schat en peuter.

Maandag 8-5-1944
De hele dag nog regen. Pakje klaargemaakt en met De Roo naar het postkantoor gebracht. Geld verstuurd voor Rinus. Naar de bioscoop, "Wenn die Sonne wieder Scheint", een mooie film. Ik heb werkelijk een traan laten vallen, zo spannend was de film. Met de Sonderfahrt naar huis. Vroeg naar bed, want morgen moeten we weer werken, sinds een week. Dag schat.

Dinsdag 9-5-1944
Ik ben weer ingedeeld in de brouwerij. Naar de aardappelkelder, een pestbaantje is dat. Auto's volgeladen, maar de dag vliegt nogal snel om. Thuis gekomen en er was goed nieuws: twee pakketten in de maand van het Amerikaanse Rode Kruis. Daarna met Rinus een wandeling. Heb nog met een vrouw gesproken, die was ook in Holland geweest. Om 22.00 uur thuis.
Ik moet morgen naar de tandarts om twee kiezen te laten trekken. Om 16.00 uur moet ik er zijn. Voor vandaag genoeg. Dag schat.

Woensdag 10-5-1944
Vandaag 4 jaar geleden, schat toen stond ik er ook zo voor als gevangene. Op deze dag zijn er heel wat gesneuveld en het was gedaan met ons geliefde vaderland.
Naar de aardappelkelder geweest om vuile aardappels uit te dragen op een mesthoop. Om 10.50 uur luchtalarm tot 12.00 uur. Fijn in de zon gelegen en wat gelezen. Brief afgemaakt en gepost. Me geschoren, daarna eten. Jo en ik gaan naar de tandarts. Om 16.00 uur bij de tandarts een kies laten vullen. Om 17.45 uur naar de bioscoop, "een uur van onschuldigheid", wel een leuke film. 's Avonds een toespraak ter herinnering van 4 jaar geleden, van de kameraden die gevallen zijn. Nog een brief geschreven voor jou, want ik ontving een brief van

28-4-1944 en die van Rinus. Was er weer heel blij mee. Mijn nieuws is op en ik ga naar bed. Welterusten schat en jongen.

Donderdag 11-5-1944
Nog een velletje geschreven en samen met Jo, Roos, Rinus en Roo gepost. Ik hoop dat je hem gauw ontvangen zal. Om 09.00 uur aan het werk. Vier wagons gedestilleerd water. Als we klaar zijn mochten we naar huis. Dan werd er even gewerkt. We hadden bonen in de week gezet, die hebben we gekookt op het werk en lekker opgegeten. Om 16.30 uur klaar en op de tram naar huis. Thuisgekomen en weer een verrassing: de sigaretten van burgers die in Argentinië zitten. Leuk he? En twee Amerikaanse pakketten. Vandaag spinazie en avonds was het ook goed eten. Weer een dag. Welterusten.

Vrijdag 12-5-1944
Vijf wagons, maar als ze klaar zijn mochten we naar huis. Drie wagons in versneld tempo, in 2½ uur want de wagons waren er om 09.30 uur. Maar dat is hard werken als we kunnen, voor onszelf natuurlijk het beste. Om 16.00 uur klaar en we mochten direct weg.
Verdeling van het Franse Rode Kruis (pakket): 1½ Kg sweats, 40 pruimen, 450 gr vlees, 25 sigaretten en 50 gr tabak, 1 stukje toiletzeep van voor de oorlog van de firma Dekker Wormerveer. Dus schat, niks te klagen. Om 20.00 uur naar de bioscoop, “Liebe, Leid und Leidenschaft”, een mooie film. Maar die film hebben we reeds al gezien. Eten schat en naar bed. Welterusten.

Zaterdag 13-5-1944
Een wagon met jenever en twee wagons met suiker. Weer een dagwerkje. Maar er is wat voor ons bij. De pest hadden wij erin. Om 17.30 uur thuis. Lekker gewassen, maar ben om 20.00 uur naar bed gegaan. Niks geen zin ergens in. Welterusten.

Zondag 14-5-1944
Tot 10.00 uur geslapen. Heb best geslapen. Brief voor jou en je ouders en Minkema geschreven.
(er ontbreekt een stuk)…. aardappelkelder. ’s Middags met ons tweeën iets opgehaald en bracht 50 mark op. Daarna wat in het zonnetje gezeten en om 20.00 uur naar de bios. We hadden geen kaarten, maar plaatsen zijn er altijd voor ons. Deze dag hebben we lekker gegeten. Bus corned beaf, havermout en dan heb je je gedachten ook niet zo bij thuis.
Het is 23.30 uur en ik ga naar bed. Welterusten.

Maandag 15-5-1944
Een half uur eerder opgestaan, want we gaan nu gelijk met de Italianen met een tram, want we hebben er over geklaagd dat we ’s avonds altijd zo laat werken. We houden een uur eerder op. Eerst de suikerloods opgeruimd van zaterdag, nog daarna een wagon gedestilleerd water en ’s middags in de aardappelkelder ook die opruimen. Om 17.45 uur met de tram naar huis. Pakketten uitdeling van het Amerikaanse Rode Kruis, 40 sigaretten, 1 pond suiker, 1 pond pruimen, 2 stuks zeep, 1 pak kaken, 1 bus boter, 1 bus vlees, 1 bus melkpoeder, 1 bus leverpastei, 2 ons kaas, 1 bus koffie, weer een prachtpakket.
He, het is weer bedtijd. Welterusten schat.

Dinsdag 16-5-1944
Twee wagons aardappelen. We hebben deze dag nogal een makkie. Het is mooi weer en dan werk je met plezier. Eten, rokerij genoeg, dan ken je geen verdriet. Tussen de middag een kaart geschreven. De dag is gauw om. Elke dag zijn we nieuwsgierig naar de krant, of er wat bijzonders in staat en of Turkije al in oorlog is, want ze hebben alles met Duitsland verbroken. ’s Avonds een blok chocolade opgegeten. Dat kan ik je wensen hoor schat, dat je deze dag het pakje ontvangen mag. Het is weer bedtijd, tot morgen.

Woensdag 17-5-1944
Vanmorgen naar de oogarts. Het rechterglas van mijn bril is niet zo goed, maar de dokter wou van dat alles niks weten en zei “Heraus”. Om 13.30 uur thuis gegeten en om 14.30 uur een knokpartijtje met Jeen. Die vent zegt altijd als ik praat “ben tolk en zo”. Stangen, he. Ik heb hem al eens gewaarschuwd maar vandaag zeg ik: ”pas maar op, als je heel bij je vrouw en kind terug wil komen”. Toen schat, kookte mijn bloed en heb hem een pak slaag gegeven. Hij verlangt niet naar een tweede.
Om 16.00 uur naar de tandarts, Een tand voor in de mond gevuld. Wat een ijselijk gevoel is dat, he. Daarna naar Wetzelsdorf, maar geen post. Om 19.45 uur naar het kino, maar geen mooie film. Cultuurfilm over Tibet. Dat speelt zich af in Azië. Nog meelspijs gegeten en naar bed. Welterusten.

Donderdag 18-5-1944
Een auto met 24 zakken aardappelen geladen, daarna een wagon met 24 man(den) gedestilleerd water. ’s Middags goed eten. Nog een wagon met gedestilleerd water en een met appelsap. Een makkie vandaag. Het is prachtweer. Mijn kort broekje heb ik aan en ik lijk net een jongen van 14 jaar. We zijn nou mooi op tijd thuis. Dan heb je tenminste wat aan de avond. Niks geen nieuws. Wel in Italië, daar zijn ze hard aan het knokken. Maar je verwacht als het ware een goede dag, want omtrent de oorlog. Conserven uitdelen en naar bed. Het is weer tijd om te slapen.

Vrijdag 19-5-1944
In de aardappelkelder, maar de dag is omgevlogen. ’s Middags goed eten. Om 17.00 uur klaar. Op de tram hebben we een lol gehad, want we kennen geen “verdrietgeld uitkering” 29,80 en 1 mark. Naar huis. Ik wou naar de bioscoop, maar kon niet weg omdat Piet Michel onze namen niet het eerst opnoemde. Ik ben nog wat aan wandelen gegaan. Er was een stel jongens aan het voetballen, maar wij hebben een mooi spel handbal gespeeld. En zo is die dag ook weer voorbij. Toen ik thuiskwam, was er een pakje van jou en wat van Renzo erin. Maar schat, we hebben plenty. Roode (Soldaat Leendert de Rooden Kgf.105721) is ook weer terug van het Stalag. Een van onze jongens is gepakt omdat hij omgang had met een vrouw. Het loopt misschien nogal goed af. Schat, ik wens je welterusten.

Zaterdag 20-5-1944
Monte Cassino is gevallen en ze noemden dan weer andere plaatsen.
Vanmorgen tot 12.00 uur in de aardappelenkelder. Het is prachtweer. De morgen is zo om. Goed eten en vanmiddag zijn nog 9 flessen wijn gesneuveld. Maar 2 hebben ze er gevonden. Maar afwachten wat dat wordt. ’s Middags een heerlijk bad. Daarna wat gehandbald en zo is die dag ook weer voorbij. Nog op post gerekend, maar niks. Welterusten schat.

Zondag 21-5-1944
Aan het werk. Drie wagons gedestilleerd water. Het ging nog vlug. Om 10.30 uur klaar.
Een boek gelezen,“meisjeshart”. Schitterend was dat. ’s Middags met Jo en Rinus de bergen in. We hebben dan ook plezier gehad. Daarna ben ik nog twee uurtjes aan het handballen gegaan. Lekker gewassen en gegeten en naar de bioscoop. Een mooie film, “Die Schwedische Nachtigall” van Ilse Werner. Die hebben wij samen ook gezien, schat. Om 22.00 uur thuis.
Nog koffie met een boterham en naar bed. Maar ik kon de slaap niet te pakken krijgen, want ik heb ’s morgens mijn hand bezeerd en die is nou helemaal opgezet. Enfin, morgen maar naar de dokter. Schat, dit is de laatste bladzijde. Ik hoop dat ik je dit later alles mag vertellen wat hierin staat. Dit boek is mij lief geworden en wil het bewaren zolang als ik leef.
Schat, ik hoop op een spoedig weerzien. Je liefhebbende man, dag.

9. Arbeitskommando Belgiër Kazerne

Maandag 22-5-1944 tot en met zaterdag 5-8-1944
Het tweede deel van het dagboek is niet bewaard gebleven. In dit deel beschreef Abel de verhuizing van Gösting naar de Belgier Kazerne aan de Straßgangerstrasse 171 in Wetzelsdorf op 28 en 29-6-1944.

De Belgiër kazerne, na een bombardement

De Belgiër kazerne op een luchtfoto van Google Earth 2016

De kazerne in Wetzelsdorf is nog steeds als kazerne in gebruik bij het Oostenrijkse leger en niet zondermeer toegankelijk.

10. Arbeitskommando Gymnasium aan de Tummelplatz

Zaterdag 5-8-1944
Verhuizing van de Belgiër Kazerne naar het Gymnasium aan de Tummelplatz en Bürgergasse in Graz.

Graz 2017

Zondag 6-8-1944
’s Morgens kwam Rinus mij halen, want ik moest aan het werk bij de Commando Führer. Die wou een rapport van mij maken, waar ik die nacht geweest ben. Ik had bij Dr. Brunner geslapen. Ik was ’s avonds aan de deur geweest, maar die was gesloten en toen ben ik weggegaan. Op het werk aangekomen en om 13.00 uur was ik vrij, want ik had nog een vrije middag tegoed. Voor de rest van de dag gesport en een brief geschreven. Nog lekker gegeten en zo weer een zondag vol emoties.

Maandag 7-8-1944
Aan het werk naar C-kelder. Wat wijn nagekeken of er ook flessen kapot waren en dan gaat de tijd nogal snel. Om 09.30 uur luchtalarm, een half uur duurt het. Daarna drie wagons met boter á 1000 kartons. Het was zeer warm in de wagons net of ze er lijken in vervoerd hebben.

Om 12.00 uur toen we net aan het zwemmen waren, was er luchtalarm. Er gebeurt niets. Thuisgekomen want ’s middags hetzelfde werk. Zegt de Obergefreiter “morgen naar de compie een pakket van het Amerikaanse Rode Kruis”. Ik was moe, schat van het werken. Nog geen post. Welterusten.

Dinsdag 8-8-1944
Lekker geslapen. De boel opruimen, want we waren zaterdag verhuisd van Wetzelsdorf naar een school en al de rommel stond er nog net zo. Om 10.00 uur naar de kapitein, maar die was er niet. Ik moest weer aan het werk. Op mijn dooie gemak gelopen. ’s Middags wat *(dozen)* boter *(bijeen)* gebonden en ik had gelijk een pak erbij om 17.00 uur, want we hadden zoveel dozen gebonden. Om 17.00 uur thuis. Niks geen bijzonders gebeurd, wel een pakje van 4B (*het Nederlandse Rode Kruis)*. De tabak is helaas eruit gestolen. Daar heb ik altijd pech mee. Ik wacht nog steeds op post van jou, schat.

Woensdag 9-8-1944 tot en met Zondag 13-8-1944
Weer naar de kapitein en een onderofficier gaan tegen mij tekeer van heb je jou daar. Ik kom bij de Hauptmann en krijg 5 dagen op water en brood. ‘s Middags eerst goed gegeten. Kom daar in Liebenau *(in de gevangenis)* en namen ze me de boter af. Voor de rest had ik alles nog. Vijf dagen slaap. Ik sliep al vast, toen zeven Engelsen er bij inkwamen; een feest. Plenty (genoeg) sigaretten en voor de rest nog geen verdriet. Het brood is niet te eten. Ik heb twee dagen dan ook niet gegeten. We vervelen ons niks. Alleen de taal is soms moeilijk voor mij. Om 21.00 uur krijgen we twee dekens en ’s morgens om 07.00 uur worden die dekens weer afgehaald. Het was daar warm schat. En dan denk je veel meer dan anders wanneer je gewoon op het werk ben. ’s Zaterdagse de boel wat schoon gemaakt. Dan was ik er daar een paar uurtjes uit.
De soldaten waren reuze goed. Zaterdagavond komen ze zeggen, je gaat er morgen uit.
Ik denk dat klopt niet, maar zoveel te beter. Nog even gelucht. ’s Morgens om 10.45 uur kwam Snoekie om mij te halen en mocht ik gaan. We hadden elke morgen een heerlijk bad. We gaan een glas bier kopen en die lui *(in het café)* zijn doodsbenauwd, want ze mogen niets aan krijgsgevangenen verkopen.
Thuis goed gegeten. Om 14.30 uur naar Gösting en de jongens waren blij dat ze me weer zagen. Foto’s genomen. Daar gegeten en nog wat gesport. Morgen ben ik vrij. En zo vliegt de tijd. Ik dacht, als ik thuis zou komen dat ik een brief of zo zou vinden, maar er was niks.

Gasthaus zur Sonne, Gösting, 2017

Maandag 14-8-1944
Goed geslapen. Het is tenminste beter dan op de planken, maar het went ook wel.
Rinus gefeliciteerd *(met zijn verjaardag),* we hebben nog voor hem gezongen.
Een lekker bad genomen en om 11.30 uur naar Gösting, naar Hansi. Ik had mijn kleren meegenomen, want ze wou voor mij wassen. Mijn overhemd had ze gemaakt en weer een kussensloopje. Lekker gegeten, nudels met soep. Ik heb nog even geholpen met wat hooi naar boven te brengen. Thuis een pakket uit Argentinië met spek, havermout, jam van Denemarken, grote blijdschap. Rinus vertelt nog wat over zijn militaire dienst.
Piet Michel had kleding en die dingen aangevraagd. De jongens van Goestijn (Gösting) hebben hun kleren al en zo is het weer bedtijd. Welterusten.

Dinsdag 15-8-1944
Kisten met appelwijn gebonden en de morgen gaat gauw voorbij. Nog een paar schoenen gekocht voor 70 sigaretten. 's Middags hetzelfde werk. Het is koud in de kelder en dan ben je blij dat je weer boven bent. Ik heb 1 pakketje met vier tabletten weggestuurd en ben voor Rinus en mij avondbrandwacht. Ik heb twee brieven geschreven en dan is de avond gauw om.
We horen dat de Engelsen weer in Zuid-Frankrijk een invasie begonnen zijn.
Het is niet zo warm en dan kan je beter slapen. Ik ben dan ook op tijd naar bed gegaan.

Woensdag 16-8-1944
Mooi werk, 60 kisten Vermouth naar het station gebracht. Ik heb de gehele morgen paarden gemend en dan is de morgen zo om. Om 12.00 uur gewassen en geschoren. Dan naar de tandarts. We horen nog weinig nieuws omtrent de invasie van gisteren. Ik ben om 13.30 uur naar de tandarts gegaan, waar ik om 16.00 uur moest zijn. Ik had eerst naar de bioscoop willen gaan, maar ik had pech want er was geen voorstelling. Om 17.00 klaar en daarna nog naar Hansi gegaan. Die had weer heel wat gewassen voor mij en netjes gestreken. Kopje koffie gedronken en zo is het al weer 19.00 uur. Nogal gauw met de tram naar huis gegaan en de boel weer opbergen. Meelspijs gegeten, en zo is het weer bedtijd. Rinus en Merki (Soldaat Alexander Merki Kgf. 96791) hebben nog verhaaltjes verteld, maar ik sliep al gauw. Ik heb mijn slaap hard nodig, veel meer dan vorige week om deze tijd in de nor.
Goede berichten gehoord omtrent de invasie in Zuid-Frankrijk.

Donderdag 17-8-1944
Morgen een wagon boter en dat is mooi werk. Prachtige weer en zo is de morgen gauw om.
's Middags goed eten, daarna 60 staven ijs geladen in de wagon en klaar waren. We waren om 15.00 uur thuis. Een lekkere douche genomen en met Koos naar de bioscoop, "Karin und der Fremde", aardige film was het en dan vergeet je alles. 's Avonds een vrolijk stuk muziek. Er is bericht gekomen, dat we niet meer mogen wandelen. Het mag alleen nog met soldaten erbij. Dat zal wel niet zo hard lopen. Nou schat, voor vandaag weer genoeg.

Vrijdag 18-8-1944
De hele morgen bezig geweest met kisten binden. We waren om 11.00 uur klaar. Ik had geen zin om te zwemmen. Ik dacht, ik schrijf je even een brief. 's Middags hetzelfde en om 16.00 uur klaar. Een lekker bad genomen thuis en een poosje geslapen. 's Avonds horen we nog enig nieuws en dat geeft ons steeds moed. Nog geen post van jou, schat.

Zaterdag 19-8-1944
Tot 11.30 uur in de kelder gewerkt, wat aan schrobben en een wagon met melk geladen.
's Middags met Toon Uitert en Jo en Rinus naar de bioscoop, nu met "de Kaiser" van Marika Rökk. Die hebben wij in Winschoten al gezien. 's Middags en nog een gedeelte van de avond met Toon de bergen in. Wat appels geplukt en ons lekker tegoed gedaan. Uitgaan was verboden, maar we zijn gewoon weggegaan of we van de prins geen kwaad weten. Wij hebben beslist in alle dingen een groot voorrecht ten opzichte van de anderen. Als alles in bed ligt, gaat Rinus verder met zijn levensloopbaan van burgerleven en als soldaat en dan lach je je ziek als je dat allemaal hoort. Dag schat en jongen.

Zondag 20-8-1944
Tot 09.30 uur geslapen, daarna gegeten, gewassen en om 10.00 uur naar Gösting. Daar gegeten en ’s middags ben ik de bergen ingegaan. Lekker in de zon liggen baden en aan die goeie tijd denken, die wij vroeger zo samen doorgebracht hebben. Nog een berg van 400 meter beklommen, pracht werk is dat. Nog een brief geschreven. Een leuke vertelling van Rinus en zo is de zondag weer om. Het is een van de vele dagen die zo voorbij gaat.

Maandag 21-8-1944
’s Nachts nog alarm gehad. Overdag twee wagons met rogge. Dat is weel een pestbaan. Geweldig veel stof is daar. Tot ’s avonds doorgewerkt want het moest klaar. 400 zakken volscheppen en wegen. Morgen opstapelen. Nog vrijwillig brandwacht overgenomen van De Roo. Een heerlijk bad bij een kraan van de brandspuit en daarna naar bed. Het was net 22.00 uur en er was weer luchtalarm. En zo wordt je ’s nachts gestoord uit de slaap, die je hard nodig hebt.

Dinsdag 22-8-1944
De hele dag bezig om de zakken over te brengen. In de suikerloods was er nog luchtalarm.
Ik ben om 16.00 uur weggegaan, want ik dacht dat ik brandwacht had. Maar niks hoor, Adolf kwam thuis en die had een brief voor mij van 13-8-1944, waar ik reuze blij mee was. Ik begrijp niet wat jullie bedoelen met dat jullie weer opgeknapt zijn en dat het mijn schuld was. Maar dat komt later wel. Nog een brief voor jou geschreven.

Woensdag 23-8-1944
Drie wagons met boter en als dat klaar is, naar huis. Dan pakken we even aan om 11.30 en nog zowat 100 dozen en dan is het luchtalarm en zijn er circa 1000 vliegtuigen overgegaan.
Naar de tandarts en nog even bij Hansi geweest. Koffie gedronken en zo is het weer tijd. Geen nieuws van de fronten wel dat de Amerikanen pamfletten hebben uitgegooid. Het gaat goed.

Donderdag 24-8-1944
Ik heb er de pest in, want we zouden geen accoordwerk meer krijgen. We deden ons werk dus op ons dooie gemakkie. Nog luchtalarm tot 13.30 uur. Nog gaan zwemmen, want de lui hadden Gas Prüfung. Om 17.30 uur naar brandwacht. Bed klaargemaakt en in fietshok geslapen, want in de barak is het veel te warm. Gegeten en ik heb me nog gewogen en was 70 Kg. Ik ben wel iets afgevallen. Om 20.00 uur lag ik in mijn strozak. Dag schat.

Vrijdag 25-8-1944
Er horen dat Roemenië gecapituleerd heeft, dus weer een stap dichter bij huis. Er is geen luchtalarm geweest. Ik ben met la Bella (Soldaat Sally de la Bella Kgf. 96921) naar huis gegaan, zogenaamd een vrije dag, maar ze hebben ons bij het been, want er zijn jongend die het verpest hebben. Dus toen maar naar de dokter en weer werken. Ik heb nog met een Italiaan staan praten. Die krijgen niets te eten, omdat ze niet als civiel willen werken. Er was nog een uur luchtalarm. Daarna met nog twee man naar Lager 7. Een biertje gekocht. De jongens waren al weg, want Oberzahlmeister Weindal had gezegd “accoordwerk dan doen ze meer”.
En wij moesten werken, maar wij hebben voor de rest liggen slapen.

Zaterdag 26-8-1944
De hele morgen wat lege kisten weggebracht, tot 12.00 uur. Daarna gezwommen. Thuis nog wat geslapen en ben toen nog even naar Gösting geweest. Nog twee witte broden omgeruild. Thuis nog een stukje muziek, maar dan ga ik nogal vroeg naar bed. Ik moet morgen werken.

Zondag 27-8-1944
Een wagon boter en om 10.00 uur al klaar, maar we mochten niet weg. De hele middag wat gevoetbald en gezwommen en dan vliegt de dag nogal gauw om. We hebben gelukkig geen wagons meer. Lekker eten vandaag. Een prachtdag zo, wat sporten en baden.

Maandag 28-8-1944
Een vrije dag. Wat lang geslapen. Ik ben daarna naar het zwembad gegaan. Nog luchtalarm gehad. ’s Middags met Toon naar de bioscoop, “Liebestragödie”, een prachtfilm.
Een pakket van het Nederlandse Rode Kruis en zo is de avond weer om. Dag schat.

Dinsdag 29-8-1944
Drie wagons met gedestilleerd water. Om 11.00 uur klaar. De hele dag verder doorgebracht in het zwembad. Er was nog luchtalarm maar er gebeurde niks. We zijn in grote spanning over de handeling van de Engelsen, want ze hebben onze kust steeds gebombardeerd. Welterusten.

Zwemmen in Puntigam, foto uit dagboek van Jo de Groot

Woensdag 30-8-1944
Weer vier wagons met appelsap. Dat is twee dagen meer dan 2000 kisten verladen. Om 12.00 uur klaar, maar ik had pech, want ik had brandwacht vanaf 15.00 uur. De hele middag met een stoel lekker in de zon liggen baden. Om 20.00 uur naar bed gegaan en in het fietshok geslapen. Lekker koel daar. Dag schat.

Donderdag 31-8-1944
Accoordwerk en om 12.00 uur klaar. ’s Middags met Toon naar de bioscoop, mooie film. Ik heb in geen tijd zo gelachen. ’s Avonds is er feest vanwege Koninginnedag. Nog jam en spek verloot, maar zelf geen geluk. Nog met de roulette gespeeld en won scheermesjes. Opbrengst van de roulette was 350 mark, dat komt ten bate van vrouw of ouders van gestorven krijgsgevangenen. Een leuke avond was het. We hopen dat deze dag volgend jaar beter is. Nog een brief geschreven.

Vrijdag 1-9-1944
De brief voor jou afgemaakt. Tot 11.00 uur gewerkt. Twee uur lekker in de zon liggen slapen. Er was niet veel werk. Een wagon appelsap. Zes lekkere appels gekregen. ’s Middags goed eten. Om 15.00 uur hebben we een oefening, voor als er brand is of zoiets. Dat gaat nogal vlot en om 17.00 uur thuis. Ik ben nog geen ogenblik thuis of er breekt een noodweer los. Verschrikkelijk. Het stroomt over de wegen heen. Overal knappen de bomen als lucifershoutjes. Het licht is kapot, slapen is het beste. Maar ondertussen worden er nog pakketten uitgedeeld.

Zaterdag 2-9-1944
We zouden eerst naar Lager 7 gaan, om zakken meel te stapelen die nat geworden waren. Daar aangekomen een twee uurtjes gewerkt en toen kwam het bericht van een wagon met appelsap, 160 kisten en dat is gauw gebeurd. ’s Middags hebben we de grootste lol, want Knoppert (Soldaat Johan Knoppert Kgf. 106173) moest voorgoed naar Lager 7. We hebben afscheid genomen, het was een lawaai van je welste. Ook de vrouwen gingen omhoog, onder andere vrouw Joost met haar biervat in haar lichaam. Dat mens is zo dik als wat. Ik heb me klaargemaakt en ben naar Gösting gegaan. Ik had een mooie meelzak meegenomen en daar maakt Hansi voor mij een mooie sportbroek van. Meelspijs gegeten en zo is die middag ook weer om. Morgen brandwacht.

Zondag 3-9-1944
We hebben veel werk. Vier wagons met meel, rogge, gedroogde aardappelen en rijst uitladen. Het is slecht weer. De hele dag regent het. Om 14.00 uur zijn we klaar met werken. Goed eten vanmiddag. Ik ben direct naar bed gegaan en heb tot 19.00 uur geslapen. Dan eten en nog even over de oorlog aan het ouwehoeren, want Finland heeft gecapituleerd. Een weddenschap afgesloten met Kwakkernaat om een heel Amerikaans Rode Kruis pakket, dat de oorlog voor, of op 31 december 1944 afgelopen is. Om 20.00 uur weer in bed. Nergens beter rust en warmte, wat jij schat? Ik hoop dat mijn gezegde uitkomen zal.

Maandag 4-9-1944
Een wagon met boter uitgeladen tot 12.00 uur. Als we daarmee klaar zijn, is er nog een wagon gedestilleerd water om in te laden. Mijn voet zweerde wat en ik ben naar het Lager gegaan. Om 17.30 uur met Toon en Rinus naar de bioscoop, een mooie film. In stagnatie nog 54 paar nieuwe schoenen aangekomen. Prachtschoenen en zo is het weer tijd schat.

Dinsdag 5-9-1944
Een wagon met vaten wijn en twee wagons appelsap en daar hebben we 4 uur aan gewerkt. We horen dat Breda al in Engelse handen is. Dat gaat in een snel tempo. Post gehaald en een kaart van Helmer van 1-9-1944. Ik was moe, schat en ben dan ook gelijk naar bed gegaan en heb best geslapen. Weer een dag dichter bij jou.

Woensdag 6-9-1944
De wagons die we gisteren hebben ingeladen, moesten vandaag weer worden uitgeladen. \
Ik heb maar tot de middag gewerkt. Ik moest zogenaamd naar de tandarts. Hansi had een paar schoenen gekocht voor mij en mijn overhemd gewassen. Om 17.30 uur naar de bioscoop, “Endstation”. Ik heb een paar vrolijke uurtjes voorgebracht. Maar als je weer buiten staat, valt het je tegen. Vanavond meelspijs gegeten. Stek speelt vrolijke nummers, omdat het zo goed gaat en ons landje is spoedig bevrijd.

Donderdag 7-9-1944
Vier wagons met 80 zakken rogge uitgeladen, Daarna naar Reinhard om boter te stapelen. Vier eieren en 1½ pond boter gekregen. ’s Middags hetzelfde. Om 15.30 uur klaar met werk. Er zijn nieuwe schoenen aangekomen en die werden verloot. Ik had geen geluk daarmee. Nog wat muziek en zo is de avond weer om. Dag schat.

Vrijdag 8-9-1944
Ik had aan de Lagerhalte gemeld dat ik graag naar het strolager in Andritz wilde. Morgen ga ik daar heen. Om 15.00 uur klaar met werken. Mijn wasgoed weggebracht en zo vliegen de dagen voorbij. Het was koud weer vandaag. Nog een briefkaart van Helmer en ik was weer gerustgesteld.

11. Arbeitskommando Strolager St Andritz

Zaterdag 9-9-1944
Eerst 131 kisten appelsap van de C-kelder naar de A-kelder verplaatst. Ik mocht een uur eerder weg. Mijn spulletjes ingepakt. Daarna met Toon en Rinus naar de bioscoop. “Karneval der Liebe”, mooie film. Toen met de jongens naar het Strolager in St Andritz. Wel een kleine beweging daar, maar dat went wel. Bed in orde gemaakt en het is weer slapen geblazen.

Zondag 10-9-1944
Vijf wagons met hooi, maar het is waar werk. Na 2 uur is er luchtalarm. In de middag nog foto’s gemaakt en dan weer aan het werk tot ‘s avonds 22.00 uur. Ik was moe schat en ben dan direct naar bed gegaan.

Maandag 11-9-1944
Wat geslapen in de hooiberg. Nog een uurtje gewerkt en ’s middags naar de tandarts.
’s Avonds naar de bioscoop, “Baron von Münchhausen” en heb dan ook smakelijk gelachen.
Om 23.00 uur naar bed.

Dinsdag 12-9-1944
Een vrije dag vandaag. Ik moest er vroeg uit omdat de barak ontgast werd. De ruïne nog beklommen. Prachtig weer vandaag. ’s Avonds naar de bioscoop, “Seine Tochter ist der Peter”. Het is een prachtfilm, schat, maar de ontgoocheling is zwaar als je buiten staat. Nog even bij Hansi geweest, kopje koffie gedronken en stukje rookspek gekregen. Nog een kaart geschreven en dan naar bed. De oorlog gaat goed.

Woensdag 13-9-1944
Zeven wagons en dat is hard werken. ’s Morgens is het koud, schat, maar overdag warm weer. Weer een uur luchtalarm. Het is goed eten vandaag. Ik ontvang een brief van mijn schat en ben dolgelukkig. De foto’s vond ik prachtig en ik ben met een zalig gevoel gaan slapen. Er zijn nog levensmiddelen aangekomen en die worden verloot.

Donderdag 14-9-1944
Eerst de kamer aangeveegd, daarna lopend naar de dokter. Ik heb steeds pijn in mijn hoofd. Zes wagons hadden de jongens. Twee witte broden geruild voor sigaretten. Je brief nog even gelezen. Ik kreeg van de dokter een Schein om morgen naar het Lazaret te gaan voor onderzoeking. ’s Middags vrij van werken, maar ik moest toch werken van 18.30 tot 22.30 uur. Twee wagons met hooi persen.

Vrijdag 15-9-1944
Met een Post naar het Lazaret en ik krijg stofvrij werk. Maandag moet ik terugkomen. Doet wel even pijn, maar dat moet je er voor over hebben. ’s Avonds naar de bioscoop, “Falsche Geliebte”, wel aardig, maar goed volgen kan je hem niet. We horen dat ze de Duitse grens over zijn. Nou liefste, het is te hopen dat het spoedig gebeurd is.

Zaterdag 16-9-1944
De hele dag gewerkt. Eerst een wagon met lege kisten. Het is mooi weer en we staan in ons sportbroekje te werken. ’s Middags weer aan het hooi persen. ’s Avonds brieven geschreven, één naar Jan. Ik hoop dat hij spoedig overkomt en zo is het weer zachtjes aan 22.00 uur en tijd om naar bed te gaan.

Zondag 17-9-1944
Tot 08.30 uur geslapen en ben voor de hele dag naar Hansi gegaan. Lekker eten en drinken. Ze heeft voor mij gekookt, want ze had een konijn geslacht en dat was prima. Hansi is een reuze beste vrouw voor mij. Mijn goed had ze weer gewassen en gestreken. Een plezierige dag gehad met kaartspelen. En zo was het weer 20.00 uur om naar de barak te gaan. Twintig

minuten gelopen en ik was blij dat ik een zaklantaarn heb meegenomen, want het was goed donker. Ik ben om 22.00 uur naar bed gegaan. Nog even over de vroegere diensttijd gehad en zo is het weer slapen geblazen.

Maandag 18-9-1944
Naar het Lazaret en daar kreeg ik twee pinnen in mijn neus. Dat deed wel even pijn. Nog een half uur bestraling. Dat is heel goed voor mijn neus. Daar gegeten. 's Middags nog even bij Hansi geweest. Toen naar de tandarts waar een kies gevuld is. Om 18.00 uur thuis gewerkt tot 21.30 uur.

Dinsdag 19-9-1944
De hele dag balen hooi geslicht. De dag gaat zeer vlug om. 's Avonds naar de bioscoop in Gösting, een film over Holland gezien. Maar dan krijg je zo'n heimwee daarna. Nog een leuke film "1A de Ober Boerin". Weer een dag voorbij.

Woensdag 20-9-1944
's Morgens hetzelfde werk als gisteren. 's Middags naar de Sanitäter voor bestraling. Om 17.30 uur weer binnen. 's Avonds een mooi stuk muziek en nog gedanst. In Nijmegen en Arnhem wordt geknokt. We blijven wel met de berichten op de hoogte en luisteren steeds naar de radio.

Donderdag 21-9-1944
Acht wagons hooi en dat is aanpakken. Maar ik had met Piet Bonte (Soldaat P.G. Bonten Kgf 97399) een mazzel. We moesten een machine schoonmaken en hooi opstapelen. Op die manier vliegt de dag weer om. 's Morgens en 's avonds is het koud. Voor de rest van de dag gaat het wel. Nog gekanker dat er zo lang gewerkt moet worden, want er waren jongens bij die tot 01.30 uur gewerkt hebben en die werden 's morgens met het geweer uit bed gehaald.

Vrijdag 22-9-1944
Naar het Lazaret en hetzelfde als maandag.
's Middags nog even bij Hansi aan geweest. Nog jam, peren en pruimen meegekregen. Daarna weer naar de Sanitäter. 's Avonds weer gewerkt tot 23.30 uur, want steeds moeten de wagons leeg zijn.

De hooi- en stro-swingers, foto uit het dagboek van Alexander Merki

De hooi- en stro-swingers voor het lager, foto uit het dagboek van Alexander Merki

De hooi- en stro-swingers voor het lager, foto uit het dagboek van Alexander Merki

Zaterdag 23-9-1944
Weer balen hooi geslicht. Drie keer luchtalarm, maar er gebeurt niets.
Na de middag acht wagons stro en tot 20.30 uur gewerkt.
Twee brieven geschreven, want had van jou de brief van 15-9-1944 ontvangen, die op 18-9-1944 gepost was. Daar was ik reuze blij mee.

Zondag 24-9-1944
Ik ben 's morgens naar Hansi gegaan. Daar eerst gegeten, mijn wasgoed was al weer schoon. Dit is net een echte soldatenmoeder, zoals we die ook in Emmercompas hadden.
Beslist een goede vrouw. Voor mij is dit een hele tijdsverpozing. 's Middags de ruïne bezichtigd, want het was prachtig weer en dan trekt zoiets veel bekijks. Een reuze mooie dag was het.
Ik bedenk me voor het slapen gaan, dat morgen mijn jongen één jaar wordt. Wat een tijd al, he schat. Vader kon wel eens gelijk krijgen van 2 jaar. Het beste maar hopen anders. Er wordt in

Holland zwaar geknokt, want ik lees in de krant dat Arnhem al 5 dagen brandt. Het is te hopen dat ze gauw bevrijd mogen worden. Nou schat, weer een zondag dichter bij jou.

Maandag 25-9-1944
Om de dag te beginnen wil ik mijn beide schatjes van harte feliciteren. Ik hoop dat de jongen nog vele jaren mag worden, maar dan samen, he schat.
Ik moest naar het Lazaret en het is slecht weer. Niks dan stromen regen. Ik heb mezelf goed ingepakt, een oude hoed op. Ik heb toen die grote stap weer gewaagd. Om eerlijk te zijn schat, ik zie er geweldig tegenop, want ben nog steeds bang voor een operatie. Dat wou ik pas doen als ik weer thuis was. Dan kan jij me bezoeken.
Ik was al gauw klaar daar en moest naar de Hermann kazerne voor bestraling. Heb potjes zalf meegekregen. ’s Middags naar tandarts Holzer, er moest nog een kies gevuld worden. Vandaag goed eten. Ik heb voor mezelf aardappelen opgebakken en dat smaakte best. En zo is deze dag ook weer om. Weer een zogenaamde vrije dag.

Dinsdag 26-9-1944
Twee wagons hooi en de hele dag verder balen hooi opstapelen. Het is koud vandaag, maar als je werkt vergeet je dat en de dag is zo om. We horen steeds de nieuwste berichten.

Woensdag 27-9-1944
Vijf wagons, daar heb je dan de hele dag werk aan. Goed eten en drinken. Het weer is vandaag wat beter. Weer goed nieuws. In ons landje wordt hard geknokt. Vooral Arnhem en Nijmegen. We hopen maar het beste ervan.

Donderdag 28-9-1944
’s Morgens tien wagons en ’s middags nog zeven wagons. Onze ploeg krijgt zeven wagons en we waren precies om 19.00 uur klaar. ’s Avonds dan gewassen en met Hansi naar de bioscoop, “Der Verlorene Sohn”. Hansi kon voor mij nog een overhemd kopen. Om 23.00 uur thuis en gauw naar bed.

Vrijdag 29-9-1944
Ik moest weer naar het Lazaret en kreeg twee proppen in mijn neus. Ik moest tien minuten zitten blijven en was toen klaar. Een flinke wandeling gemaakt. Om 12.30 uur in het Lager.
’s Middags weer balen opgestapeld. En zo is deze dag ook weer voorbij.

Zaterdag 30-9-1944
Ik heb de hele morgen de barak schoongemaakt. Daarna een bad genomen, geschoren en eten. ’s Middags van drie wagons de dekkleden eraf gehaald.
’s Morgens waren er 100 Hongaarse soldaten een put aan het graven voor bluswater. We hebben wat gelachen om die kerels, want ze moesten om de 5 minuten naar de wc. Baarden en kleding dat die kerels hadden, verschrikkelijk!
Om 17.00 uur waren we klaar en heb ik de rest van de dag doorgebracht bij Hansi. Gegeten. En zo vliegt de tijd voorbij. Een pakket van het Amerikaanse Rode Kruis gekregen.

Zondag 1-10-1944
Ik moest weer naar het Lazaret en kreeg weer proppen in mijn neus. Dat brengt voor een poosje opluchting. Om 11.00 uur thuis. Omgekleed en nog 2½ wagon hooi in balen omgezet met de persmachine. Nog even een middagdutje en dan naar Hansi. Wat gekaart, lekker gegeten. Hansi had voor mij een bruin overhemd gekocht, voor 10 sigaretten.
De dag vliegt voorbij als ik daar ben, dan is het of je geen gevangene bent. Hansi is dan ook reuze goed voor mij. Net mijn tweede moeder. Het was slecht weer en met een oude hoed op waag ik de tocht. Wel wat nat geworden, maar dat droogt wel weer.
Ik weet niet, schat, waar die uren, dagen, weken, maanden blijven. Het gaat zo snel voor mij en dat is maar goed ook. Eenmaal zal er toch wel een eind aan komen. Ik hoop dat voor jou die dag ook wat aangenaam voorbij is gegaan.

Maandag 2-10-1944
Weer naar het Lazaret en weer proppen in mijn neus. Om 11.45 klaar. ’s Middags weer naar de tandarts Holzer en de bovenste kies rechts gevuld. Dat deed nog wel even pijn. Mijn gebit komt toch ook in orde. Bovendien was ik vrij van werken. Nog een uurtje balen hooi opgestapeld en zo is deze dag ook voorbij. ’s Avonds op zoek naar Bruninger want ik had een uitnodig gekregen. Een fijne boel was dat, netjes. Die man was in Holland geweest en dan hebben wij als Hollander het altijd goed. Nog een zak met appels en peren meegekregen en zo is die avond ook weer voorbij.

Dinsdag 3-10-1944
Een vrije dag en heb mij heerlijk gewassen, gegeten en was om 12.00 uur bij Hansi.
’s Middags gegeten en hout gehakt. Het was koud weer en ik heb de kachel aangemaakt. Dat is weer echt een huiselijk verkeer. Nog een paar kousen en een goede pofbroek gekregen om in te werken, want een lange broek heb ik niet. En zo is die dag weer als echt vrij man omgegaan.

Woensdag 4-10-1944
Weer naar het Lazaret voor behandeling. Om 12.30 uur klaar. ’s Middags balen hooi gestapeld. Om 18.30 uur klaar. ’s Avonds op bezoek bij Bruninger. Een broek geruild tegen zeep, koffie en 20 sigaretten. Een echt genoeglijke avond. Wijn, koffie en een borreltje gedronken.
En zo is deze avond ook weer voorbij.

Donderdag 5-10-1944
Om 07.00 uur begonnen met werken tot 19.00 uur ’s avonds. Acht wagons hooi en dan moet er hard gewerkt worden. We moesten ons geld inleveren voor gewoon geld. Ze hebben het erover dat wij civiele werkers worden, maar dat willen wij niet. Nog vliegtuigen gezien, maar geen luchtalarm. Ze zijn weer een groot offensief begonnen.

Vrijdag 6-10-1944
Vijf wagons hooi. De gehele dag onder de balen gelopen en dan vliegt de dag nogal gauw voorbij. ’s Avonds worden de jongens thuis gebracht door de politie en SS. Er zijn overal controles en de jongens waren in de bioscoop. Dat zal wel gemeld worden en zo gaat dat, als je de gehele dag hard werkt, dat je ‘s avonds nog niet eens weg mag. Eten, slapen, werken, dat hebben ze het liefst, maar een bioscoopje mogen we nog niet eens. Ja schat, zo is het gevangenenleven.

Zaterdag 7-10-1944
De kamer schoongemaakt en met de Post naar het Lazaret. Weer proppen in mijn neus en een half uur bestraling. Om 12.30 uur klaar. Twintig minuten luchtalarm en zowat 2½ uur vooralarm.
’s Middags een wagon hooi. We gaan langzaam, want steeds sloeg de machine af.
’s Avonds drie brieven geschreven, daarna een boek uitgelezen “In de schaduw van de guillotine”. En zo was het weer bedtijd.

Zondag 8-10-1944
Heerlijk uitgeslapen en om 11.00 uur naar Bruninger gegaan. Daar gegeten, prima was dat. Een hele zak met appels gekregen. Sokken en een overhemd geruild voor wat anders.
Om 17.00 uur naar Hansi, daar avondeten gehad en zo heb ik de zondag doorgebracht. Dan gaat het snel zo’n dag.

Maandag 9-10-1944
Balen hooi gestapeld en als er dan geen wagons zijn hebben we een reuze gijn.
’s Middags naar de tandarts en de Sanitäter. Ik ben voor de laatste keer geholpen. Mijn gebit is nu weer helemaal in orde. Ik had twee zweren in mijn nek en mijn voeten waren vanachter kapot. Om 18.00 uur thuis en daarna nog even naar Hansi geweest. Koppie koffie gedronken en zo is weer een dag voorbij. De oorlog schiet anders niet snel op. We hebben civiel geld gekregen. Eerstdaags zijn we gelijk als civiel, maar dat willen wij niet.

Dinsdag 10-10-1944
De kamer aangeveegd, daarna een wagon met balen geladen. Om 11.45 uur is er pauze, tot 14.00 uur. Dat gaat wel he. ’s Middags balen van de persmachine opgestapeld en om 17.30 uur klaar. Bonen en erwten uitgezocht bij Hansi. Ik moet er ook wel een beetje werk tegenover stellen, want ze doet voor mij de was en nog zo meer. Om 21.15 uur naar huis en gelijk naar bed. Geen nieuws meer de laatste dagen. Alleen dat onze koningin gesproken heeft en hoopte dat de strijd in Holland gauw beslist mocht zijn. Welterusten.

Woensdag 11-10-1944
Eerst de grootste ruzie met de Lagerhalte. Ik moest om 10.00 uur bij de dokter zijn. Die had geschreven 11.10, 24.10 uur en toen meende hij van 24.10 namiddag. Maar ik mocht toch weg en hij zou wel telefoneren. Ik kreeg weer proppen in mijn neus.
Op de Jakominiplatz luchtalarm. Ik ga niet in de schuilkelder en ben rustig naar Andritz gelopen. Er gebeurt niets.

Jakominiplatz Graz rond 1941

’s Middags wat gewerkt, balen stapelen. En zo is de dag weer voorbij. Nog even bij Bruninger geweest. Appels gekregen en wat pudding gegeten.

Donderdag 12-10-1944
Weer balen gestapeld en om 10.00 uur luchtalarm. De Flak (Flieger Abwehr Kanone) schiet hevig, maar er gebeurt niets. ’s Middags weer alarm. Naar de Sanitäter, want ik heb weer hevig last van steenpuisten. Nog een uurtje gewerkt en daarna naar Hansi. Mijn wasgoed was weer prima gewassen, dat is voor mij een hele uitkomst.

Vrijdag 13-10-1944
De hele dag in spanning of ze ook gaan bombarderen en ja hoor, het Hauptbahnhof en nog ergens een fabriek. Ze schatten zowat 400 doden. We stonden buiten en daar kwamen 14 vliegtuigen aan boven ons en na een paar seconden: “bom, bom”.
Onze barak trilde ervan. Het is maar goed dat we nogal veraf zitten [20]). Ik geloof wel dat ze in de toekomst nog meer gaan bombarderen. Nog wat balen gestapeld en zo is de dag vol emoties voorbijgegaan.

Zaterdag 14-10-1944
De hele morgen het Lager aangeveegd. We werden twee keer gestoord door luchtalarm, maar er gebeurde niets. ’s Middags naar de Sanitäter en daar wat vitaminen gekregen. Ik denk dat

[20] Andritz ligt hemelsbreed ongeveer 4,5 Km van het Hauptbahnhof in Graz.

het daaraan ligt, geen vitaminen genoeg. Om 16.00 uur naar Hansi gegaan. Daar lekker gegeten. Ze had zelfs wittebrood gebakken, prima. Dat kunnen ze hier goed. Op tijd naar de barak, want we hebben een nieuwe Post en die houdt controle. Weer een week voorbij.

Zondag 15-10-1944
Naar de dokter en ben zowat klaar. De 25ste terugkomen. Nog even in de school *(aan de Tummelplatz in Graz)* geweest bij de andere jongens. Maar die hebben ook niet veel nieuws.
‘s Middags op bezoek geweest bij Preininger en daar een aangename middag doorgebracht. Nog een overhemd geruild voor wat anders. Weer appels meegekregen en zo is die zondag ook voorbij.

Maandag 16-10-1944
Eerst wat balen gestapeld. Toen was er luchtalarm en de Duitsers schieten drie bommenwerpers naar beneden, maar dat komt ze duur te staan. Er vallen bommen in de Wienerstrasse. De bedoeling was het station te treffen. Er vallen 24 doden en in de kazerne 104 doden. Er zijn pamfletten uitgestrooid waarin aangekondigd wordt dat zondag een zware dag zal zijn.
’s Middags naar de Sanitäter, want ik heb weer last van zweerderij. Nog even bij Hansi geweest. Ze was niet thuis. Zo is de dag weer voorbij.

Dinsdag 17-10-1944
Tot 14.30 uur luchtalarm. Ik gelukkig wel mijn slaap inhalen, want we hebben gisteravond tot 24.00 uur gewerkt. Dat hebben we aan de Engelsen te danken, geen stroom. Er gebeurt niets. Er zijn geen wagons en dan is het wat luieren, spoorrails schoonmaken en zo.
Even naar Hansi geweest. Die was ook erg geschrokken van de bommen. Toen ik thuis kwam lag er een pakket van het Nederlandse Rode Kruis. Dat komt ook goed van pas, vooral wat op de boterham en aanvulling op het brood.

Woensdag 18-10-1944
Weer een wagon en de hele dag met wat klooien doorgebracht. Geen alarm.
Twee boeken uitgelezen, “Prinses uit New York”en “Mannen van Staal”. Op tijd naar bed, totdat Heintje Lascaris (Soldaat Hendricus Lascaris Kgf 105708) kwam met een brief van jou voor mij van 6-10-1944. Schat, daar was is reuze blij mee, wat een boffertje was dit.
Maar ik was niet in een goede stemming, omdat mijn ouders er niet bij zijn geweest bij mijn zoontje’s eerste verjaardag. Maar ik ben ook met een gerust hart gaan slapen, omdat ik weet dat 12 dagen geleden alles goed was.

Donderdag 19-10-1944
De hele morgen balen gestapeld en daar hebben we altijd de grootste lol mee.
Allemaal bakken *(moppen)* vertellen. ’s Middags naar de Sanitäter. Nog even bij Hansi geweest en de nieuwsberichten gehoord. Om 18.30 uur thuis. Een brief aan jou geschreven, schat en het dagboek bijgevuld. Daarna naar bed.

Vrijdag 20-10-1944
De hele morgen turfmot gegraven. Een auto met balen geladen en dan is de dag gauw voorbij. Wat sigaretten, vloeitjes en lucifers gekregen. ’s Middags naar Greinitz, waar gebombardeerd was. Daar lag heel wat in de prak. Om 18.00 uur thuis en nog even naar Hansi en zo is deze dag ook weer voorbij.

Zaterdag 21-10-1944
Weer naar Greinitz. Zakken rogge geladen en we kregen nog wat geld van de boeren, die dat verbrande rogge weghalen. Om 12.30 uur thuis. Wat geslapen en de avond doorgebracht bij Hansi. Niet veel nieuws. Er is sprake van dat enige jongens worden ingezet voor de aardappelcampagne en daar ben ik ook bij.

Zondag 22-10-1944
Tot 10.00 uur geslapen. Nog even een wandeling gemaakt door de bergen en was om 12.30 uur bij Hansi. Daar gegeten, gekaart en schaak gespeeld en zo heb ik deze dag gezellig doorgebracht in zo'n echt huislijk gedoe. Om 19.30 uur thuis en nog even wat nieuwsberichten verteld. Zo is het gauw 21.30 uur en tijd om naar bed te gaan. Morgen is het weer vroeg dag.

Maandag 23-10-1944
Zes wagons met hooi en dan is de dag gauw om. Ik was dan ook moe van het werken.
's Avonds naar Preininger, wat wijn, appels en een handdoek gekregen.
En zo is de dag weer om.

Dinsdag 24-10-1944
Geen wagons, We persen balen uit de berg met hooi en dat is wel zo'n stofzooi. Dit is wel geen prima werk, maar die vrijheid die je daar hebt, is goed. Om 19.00 uur bij Hansi en daar soep gegeten. Ik had mijn broek meegenomen, die wou ze wat verstellen. Nog wat nieuws gehoord en dan vergeet je je zorgen en zonder dat je eraan denkt gaan de dagen, weken en maanden voorbij.

Woensdag 25-10-1944
Weer geen wagons en ik heb vandaag nogal een makkelijk baantje, balen hooi stapelen in de hooiberg. Daar heb ik oude sokken omgeruild voor nieuwe. We hebben deze dag met bakken *(moppen)* vertellen doorgebracht. De één vertelt dit, de ander dat en zo is de dag gauw om.
De laatste dagen is er geen luchtalarm meer. Als de vliegtuigen er al boven zijn, en dat is wel zo gevaarlijk, want als je bij de machine staat, kan je niks horen, zoals vandaag ook.
De Flak schiet al en we vlogen de schuilkelder in. 's Avonds nog even een biertje gekocht en het is weer slapen geblazen.

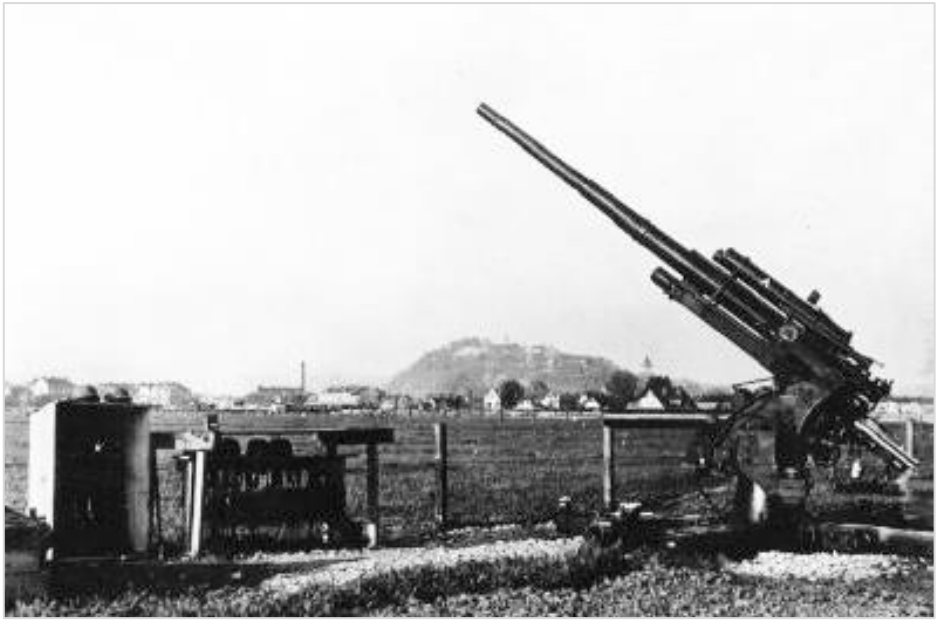
Flieger Abwehr Kanone (Flak) op het terrein van Reininghaus,1941
Foto: Bild- und Tonarchiv

Donderdag 26-10-1944
Geen wagons vandaag en weer bij de persmachine wat hooi op de machine gegooid. Dit is wel het rotste werk. 's Middags aan het boksen geweest en ik kreeg een dreun boven mijn oog en ben naar de Sanitäter geweest. Er is bericht gekomen dat we morgen weggaan naar Puntigam. Het gebeurt nog weer vrij onverwachts. Ik had het er anders best naar mijn zin, maar het is niet anders. Ik ben nog even naar Hansi geweest en kreeg 8 Kg appels en pudding.

12. Arbeitskommando Puntigam

Vrijdag 27-10-1944
Om 06.30 uur gepakt en gezakt en maar wachten. Er zou een auto komen om 09.00 uur, maar niks. Met de tram naar Puntigam. Voor de rest van de dag zakken aardappels van de wagen geladen. Thuis de hele boel in orde maken waar ik slapen moet. Ik lag al om 20.30 uur op bed. Dag schat.

Brouwerij Puntigam, 2017

Zaterdag 28-10-1944
Weer de hele dag in de aardappelen. Extra en goed eten, zolang er aardappels zijn en wagons. Krijg 18.30 uur thuis brief van Dirk en heb hem direct teruggeschreven. Ook een brief voor jou geschreven. En zo is deze aardappelcampagne; hard werken, geen vrijheid.

Zondag 29-10-1944
De hele dag in de C-kelder. Dat is nogal een gemakkelijk baantje. Zestien wagens afgeladen en zowat drie wagons. Dat is dan ook hard werken. Goed eten en drinken. Nog een brief geschreven en daarna naar de bioscoop geweest, “Karneval der Liebe”, een aardige film. Om 20.00 uur thuis. Nog een brief naar Rhede en zo is deze zondag ook weer voorbij. Welterusten.

Maandag 30-10-1944
Weer in de C-kelder gewerkt, maar niet veel gedaan. Een auto lag in de berm en dat geeft veel oponthoud. Er is sprake van dat er 5300 sigaretten voor ons zijn afgestuurd, dus de man 530 stuks. Dat is weer een hele uitkomst. Ze worden in 10 dagen verstuurd, steeds honderd sigaretten. Verder geen bijzonderheden.

Dinsdag 31-10-1944
Vijf wagons en drie wagons aardappels en jenever uitgeladen en dan schiet de dag vlug op. Ik was om 17.30 uur thuis. Pudding gemaakt en ik lag al om 20.00 uur in bed. Ik moest hoesten van jewelste. Je vat daags heel wat kou.

Woensdag 1-11-1944
Ik had anders goed geslapen. Naar Premstätten, vijf wagons voeder voor paarden. Om 10.00 uur bier gehaald en hoor daar dat er luchtalarm was. Een half uur later kwamen er zowat 125 vliegtuigen over ons heen. We hoorden dat er verscheidene bommen gevallen zijn. We moesten ook nog een keer dekken, want een bom gierde en wij met de neus in de grond. Verder gebeurde er niets. 3½ uur alarm om 17.00 uur klaar. Een auto zou ons ophalen, maar die bleef steken. Met man en macht geprobeerd en het lukte. We moesten nog een eind lopen. Overal lagen de huizen in elkaar. Thuis waren alle ramen kapot. Er was geen eten en geen water. Ons Lager waar gekookt werd lag ook in de prak. Ze schoten op de Duitsers, geen Auslanders. Ik was moe en probeerde maar wat te slapen. We geloven dat ze in de nacht terugkomen. Nou schat, als we alles maar na kunnen vertellen.

Donderdag 2-11-1944
Weer geen eten en dan niet aan het werk. We hebben de mensen geholpen om wat kleding uit het puin te halen en zo meer. Om 10.30 uur moesten we aan het werk voor de middag. Vier wagons opgeladen. Van 11.30 uur tot 15.00 uur schaft. Om 17.00 uur klaar en naar de bioscoop, “Haar Melodie”, en dan vergeet je je zorgen. Wanneer we thuis zijn is er weer alarm en een vliegtuig gooide weer bommen. Zo iets is verschrikkelijk, zo gelaten je dood afwachten. Schat, alles het beste maar hopen. Een pakket van het Rode Kruis gehad en ik heb gelijk een stuk chocolade opgegeten.

Vrijdag 3-11-1944
In de C-kelder aan het werk en weer luchtalarm en drie keer één vliegtuig dat bommen gooide. Om 12.00 uur klaar. Goed eten, maar van ons extra eten horen we niks meer. Bommen zijn gevallen op de Jager Kazerne en St Peter. ’s Middags hetzelfde. De boel inpakken voor morgen, want ik zou weer naar Andritz teruggaan. Ik ben dan ook vroeg gaan slapen, want ik ben erg verkouden. Mijn stem is wat hees.

Zaterdag 4-11-1944
Met Rinus op stap. Gepakt en gezakt en om 08.30 uur luchtalarm. Er gebeurt niets.
Ik ben met een Fransman naar Andritz gebracht met een DKW.-wagen in Lager 3 gekomen, of kon direct teruggaan want er was geen plaats meer. Weer luchtalarm. Nog even naar Preininger geweest en daar gegeten. De keukenwagen was al weg met Napoleon naar de Petersgasse. Thuis gekomen was Rinus daar al met mijn koffers. ’s Middags wat geholpen met de inboedels uit de huizen weggehaald. En zo is de week weer om.

Zondag 5-11-1944
Naar Lager 1 en puin ruimen. Weer luchtalarm, circa 1000 vliegtuigen vliegen in de richting van Wenen. Het eten was goed. We zitten net buiten van ons heerlijke kostje te genieten, als we weer in de schuilkelder moeten. Om 14.30 uur naar Puntigam aardappels uitladen. Al gauw zijn we klaar en zo is de zondag weer om. Nog wat lezen en dan naar bed.

Maandag 6-11-1944 tot en met Vrijdag 10-11-1944
Drie wagons met aardappels. Weer een paar uur luchtalarm. Bommen vallen er op Gösting en het Hauptbahnhof. Ik was vroeg thuis. De avond gaat vervelend om. Je verlangt zo echt naar iets gezelligheid. Dag schat.

Zaterdag 11-11-1944
Vandaag is het 26 jaar geleden dat de wapenstilstand er was. Drie wagons met aardappels opgeladen en klaar. Twee keer was er luchtalarm. Ze schieten nog, maar ik hoor niets.

Gewassen en geschoren. Eten omkleden, brief geschreven en naar de bioscoop, “Rode Rozen”. Ze zij nu bij Rotterdam aan het vechten. We lezen in de krant dat de V2 is ingezet. Weer controle. Onze pakketten moeten naar de compie. Niet meer dan 10 dagen eten en zo meer en zo heb je steeds wat nieuws. Eenmaal komt onze dag ook. Dag schat.

Zondag 12-11-1944
Om 06.30 uur opgestaan en we deden net of we moesten werken, maar buiten ging ieder zijn gang. Ikzelf ben lopend naar Gösting gegaan. De hele dag bij Hansi te gast geweest. Ik heb me er best geamuseerd. Lekker gegeten en gedronken. Mijn was weer schoon. Een reuze beste vrouw voor mij. Er was nog luchtalarm en zo gaat de dag plezierig om. Weer lopend terug en om 19.00 uur thuis. Weer alles klaargemaakt. Twee brieven geschreven en ik lag om 20.30 in bed. Het is niet anders in deze tijd. Welterusten schat.

Maandag 13-11-1944
Op Lager 7 drie wagons aardappels. De morgen gaat vlug voorbij. ’s Middags met Van de Maarel, onze vertrouwensman, naar de tandarts. Weer dezelfde tand vullen, want er zat nog een stuk wat in, van de vorige tandarts en daar had ik pijn van.
Er ligt een flink pak sneeuw en het is koud. Bij ons op de kamer zijn geen kolen en dus ga ik maar vroeg naar bed.

Dinsdag 14-11-1944
Weer accoordwerk, vijf wagons. Om 13.00 uur zijn we klaar. Om 14.30 uur naar de bioscoop Annerhof en met Leen de Roode op de logeplaats. Prachtfilm “Immensee”. In geen tijd zo’n film gezien. Om 17.30 naar bioscoop Union en daar op het balkon, “Dass Leben für die Liebe”. Kan je het je voorstellen, als krijgsgevangenen op de beste plaatsen? Om 20.00 uur thuis. Gegeten en naar bed. Warmte en rust, maar die ontgoocheling is zwaar als je weer opstaat. Maar daar komt ook een eind aan. Overal weer grote offensieven ingezet.
Het doet je goed om een paar uur alles te vergeten. Ook hier komt een eind aan.
Dag schat.

Woensdag 15-11-1944
Weer accoordwerk, vier wagons met 18 man en 6 soldaten en een half uur luchtalarm.
Er gebeurt niets bijzonders. Om 13.30 eten. Aardappelpuree met goulash. Goed eten is dit. Geschoren en naar de tandarts, Om 17.30 uur thuis. Een brief geschreven en dan is het al weer tijd om naar bed te gaan. Dag schat.

Donderdag 16-11-1944
Naar de bioscoop, “Wenn die Junge Wein bloeit”, geen pest aan, maar er zijn weer twee uren voorbij zonder zorgen. Het eten was goed. Er zijn geen kolen en dan is de boodschap: “vroeg naar bed”. Drie wagons aardappels uitgeladen en dan gaat de dag vlug voorbij.
Zaterdag ben ik vrij.

Vrijdag 17-11-1944
Eerst op het inkuilterrein de sneeuw eraf geschept. Hier is al een flink pak sneeuw gevallen. Het vriest knap, maar geen last van de noordooster wind, zoals bij ons. Om 10.15 uur luchtalarm tot 13.00 uur. Er gebeurt niets. Overal in de omtrek is gebombardeerd.
Om 14.30 uur gegeten. In die tijd gewassen en mijn sokken gestopt.
’s Middags naar de tandarts en voor de laatste keer nog even naar Hansi geweest. Een kop koffie met brood gehad. Om 20.00 uur thuis gegeten en naar bed.

Zaterdag 18-11-1944
Mijn wasgoed ingepakt en op de tram naar Gösting, Ik sprak nog een trambestuurder van de Oldamt Pekela. Om 09.30 uur bij Hansi. De kachel aangemaakt, want zij was vlees halen.
Ik voel me daar helemaal thuis. Er is luchtalarm, maar er gebeurt niets bijzonders.

Lekker gegeten vandaag. Mijn wasgoed is weer lekker schoon; een echte pleegmoeder voor mij. Nog de radio gehoord.
’s Middags wat hout gehakt en nog wat gekaart en zo is het gauw 18.00 uur. Om 19.00 uur thuis, want je moet eerst een eind lopen, een stuk is daarvan gebombardeerd. We hoeven niet aan het werk, dus weer een vrije dag. Weer een huislijke dag net als vroeger, maar jij ontbreekt nog schat. Welterusten.

Zondag 19-11-1944
Met Stek lopend naar Gösting en om 10.00 uur daar. Om 10.30 uur luchtalarm tot 15.00 uur. En zo is deze dag verpest. Koud eten, lekkere pudding. Nog even de radio gehoord. Ik ben lopend naar huis gegaan en was om 20.00 uur thuis. Ben dan om 21.00 uur gaan slapen.

Maandag 20-11-1944
Prachtig weer. De hele dag aardappels inkuilen. Om 13.00 uur luchtalarm. Ze vliegen steeds over, maar er gebeurt niets. ’s Middags hetzelfde.
Om 16.30 uur klaar. Gewassen en naar Lager 7, brandwacht. Een brief geschreven en naar bed. Tot 23.30 uur allerlei bakken verteld en dan is het eindelijk slapen.

Dinsdag 21-11-1944
Naar de politie kazerne. Aardappels in de kelder gebracht. Het is prachtig weer en een beste gijn de hele dag. ’s Avonds tot 18.30 uur gewerkt, lege zakken afgeladen. Gewassen en op mijn dooie gemak naar de school gelopen [21]). Gegeten en nog even gelezen. “Flora”, een mooi boek en dan naar bed. Dag schat.

Woensdag 22-11-1944
Weer de hele dag in de politiekazerne. Er was vooralarm, maar verder niets. Om 17.00 uur klaar. Nog met twee SS-lui gesproken, een uit Assen en Groningen, 3 huizen vanaf Renzo, maar met die knapen is niet te praten. Weer brandwacht voor Leen de Rode overgenomen.
Ik had net pudding gemaakt, toen er luchtalarm was. Alle deuren opengemaakt en de brandspuit klaargezet, maar er gebeurt niets. Om 21.00 uur alles veilig. Nog even met die soldaten gesproken, maar ze hebben er tabak genoeg van, liefst vandaag nog de vrede.
Om 22.30 uur slapen.

Donderdag 23-11-1944
Om 06.30 uur opgestaan en naar de Industriehalle. Aardappels opgeladen een reuzebaan. Tien auto’s vol en klaar. Wel wat koud gehad, want nergens brandt er een kachel. Lopend naar huis gegaan. Een wittebrood gekocht en dat is prima, schat. Vanavond weer controle. Weer koffie, suiker en rijst gestolen. Een pestvent is dat die Obergefreiter. Ik las in de krant dat ze in Eindhoven honger hadden. Natuurlijk propaganda. Gegeten, pudding gemaakt en naar bed. Warmte en rust, dag schat.

Vrijdag 24-11-1944
Nog een kaart van Jan uit Leer en blij te vernemen dat alles goed is. De hele dag wat klooien in het stro. Om 17.30 uur naar huis. Dan samen met Sally de la Bella in de Sonderwagen naar de bioscoop, “Peer Guynt” van Hans Albus. Het is een leuke film. Uitgaan is vanaf heden verboden. Steeds met de Post naar huis. Een brief aan jou geschreven en dan is het weer tijd om te slapen.

Zaterdag 25-11-1944
In de Industriehalle. Met een chauffeur op stap, door de stad naar de politiekazerne.
Drie kilo brood gekocht voor 4 sigaretten. Een mooi baantje, om 12.30 klaar. Lopend naar huis en gelijk gaat de deur op slot. We zouden om 15.00 uur eruit met een Verlofschein. Nog even naar Hansi geweest. Gegeten de radio gehoord en om 19.00 uur naar huis. We hadden

[21] Met deze school wordt het Gymnasium aan de Tummelplatz bedoeld.

afgesproken om 20.00 uur thuis te zijn. We hadden feitelijk maar tot 17.00 uur. Het is goedgegaan. Wij hebben niks gezegd. Ik heb vrijwillig brandwacht overgenomen. Vroeg naar bed.

Zondag 26-11-1944
Twee wagons met voederconserven. Er was nog luchtalarm, maar er gebeurde niets. Goed eten en om 12.30 uur klaar. De hele middag met die soldaten gekaart en over politiek gesproken. Om 23.30 uur naar bed gegaan. Welterusten.

Maandag 27-11-1944
Weer naar de Industriehalle. Zakken aardappelen opgeladen. De dag gaat nogal gauw voorbij. Veel koude geleden. Weer op brandwacht voor Kwakkernaat, anders kom ik er morgen niet uit, want ik ben morgen vrij. Op brandwacht een dubbele portie eten met veel vlees, want we hadden goulash met aardappelen en soep. Ik plofte gewoonweg. Nog een fijne zak gekregen waar je broekjes en zo van kan maken. Op tijd naar bed gegaan.

Dinsdag 28-11-1944
Om 08.00 uur op stap gegaan naar Gösting. De ruïne beklommen. Een pracht uitzicht op de stad. Maar de beklimming is geweldig zwaar.
Om 10.03 uur naar Hansi gegaan, maar die was niet thuis. Geen nood, de sleutel hadden de buren. De kachel aangemaakt en koffie gezet. Schoenen gepoetst en om 12.00 uur was Hansi er. Gegeten en een leuke middag. Ik heb haar wat foto's gegeven van onze jongen.
Nog wat gekaart en gelezen en zo is het weer gauw 18.00 uur. Thuis gekomen en ik moest direct bij de Obergefreiter komen. Die was bang dat ik naar de Partizanen gegaan was.
Stek en Geradts (Soldaat F.B. Geradts Kgf. 106499) en onze vertrouwensman Nol van de Maarel naar het Stalag. Gegeten en dan vroeg naar bed. Dag schat.

Zicht op Graz vanaf de ruïne van Gösting, 1939

Woensdag 29-11-1944
Eerst in het stro en dan weer in de aardappels. Van het kastje naar de muur. Rot eten vanmiddag. "Kann nichts machen". Om 17.00 uur de laatste wagen. En zo gaan de weken voorbij. Vanavond heerlijk eten. Een soort rijst met jam. Om 19.00 uur naar bed gegaan en boek uitgelezen van Kitty Kaitrijs. Mooi boek was het, daarna was ik moe van het lezen en ben ik gaan slapen.

Donderdag 30-11-1944
Vannacht was er luchtgevaar. Innsbruck is gebombardeerd.
Drie wagons met jenever. Twee keer vooralarm. Om 15.30 uur klaar. Onze voorarbeiders hadden een feestavond. Met de Post kaarten gehaald voor de film “De Goldene Stad”. Als wij maar met de Post thuiskomen. Pudding gekookt. Dagboek bijschrijven, eten en dan is het weer gauw bedtijd. Nog wat gelezen en dan slapen. Dag schat.

Vrijdag 1-12-1944
De maand waar mijn schat haar 23ste verjaardag viert. Ik hoop nog voor vele jaartjes, maar dan anders. De hele dag hard gewerkt. Auto met aardappels afgeladen en wagons met wijn.
Om 18.00 uur klaar. We hadden afgesproken met de Post. We gaan naar de bioscoop. Hijzelf gaat ook mee. De film “De Goldene Stad”, een prachtfilm. Geen wonder schat, dat je gehuild hebt. Pakket van het Amerikaanse Rode Kruis. Ik moest 40 sigaretten afstaan vanwege mijn weddenschap met Kwakkernaat. Dat is voor mij een reuze boffer. Geen dozen met conserven. Alles op bord afhalen. Vele levensmiddelen in beslag genomen. Een echte ploertenstreek van die Obergefreiter. Het is een rotzak. Om 22.30 uur had ik mijn pakket en dan slapen.

Zaterdag 2-12-1944
Eerst 45 zakken aardappels afgeladen en 66 kisten wijn. Om 09.30 uur naar het gedestilleerd water, toedekken met stro. Van werken komt echter niets. Om 11.30 uur naar boven om te eten. Met de keukenwagen mee, maar geen uitgang. De verlofsperring is net zo als bij ons het geval wel eens was. Slapen. Twee keer vooralarm en zo moeten wij ons maar troosten. Twaalf man zijn nog door de lift gegaan [22]). Mijn burgerbroek is in beslaggenomen. Ik wou het eerst niet doen en moest naar de compie, wegens weigering van een bevel. Ik heb maar gedaan alsof die vent niet bestond en ben gewoon aan het werk gegaan. Ben rond 00.30 uur in slaap gevallen. Ik kon de slaap niet te pakken krijgen en neem vrijwillig brandwacht over.

Zondag 3-12-1944
Om 07.30 uur met de tram naar Puntigam. Eerst pudding gekookt.
Twee wagons, een met meel en een met rijst. Rond 11.30 klaar. Wat brieven naar huis geschreven en wat slapen. Twee keer luchtalarm, maar er gebeurt niets bijzonders. Nog een boek gelezen, “Geheim der stille wateren”. Om 20.00 uur ben ik gaan slapen. Weer een zondag voorbij. Welterusten.

Maandag 4-12-1944
Wat in het stro gewerkt. Flessen gedestilleerd water toegedekt. Van 11.00 tot 13.30 uur pauze. ’s Middags hetzelfde werk. Om 17.30 uur naar huis. Ik hoorde dat ik vanavond brandwacht heb. Ik wou met de tram, maar duurde lang en ben gaan lopen. Om 20.00 uur daar. Nog even over politiek gepraat. Weer nieuwe orders van het Stalag: wie naar de dokter gaat en gezond verklaard wordt, die moet 4 uur in de nacht werken en kan nog 5 of 15 jaar tuchthuis krijgen. We mogen nog twee stel wasgoed hebben. Het andere wordt voor ons opgeborgen. Een fijne beweging is het op het ogenblik. Het wordt hard tijd, dat hier verandering in komt.
Die pokkenlijers! Dag schat.

Dinsdag 5-12-1944
Tot 09.00 uur geslapen. Gegeten en naar de badderij. Pudding gemaakt. Het is vandaag ook Sint-Nicolaas. Ik heb deze dagen wel anders doorgebracht schat. Wat waren dat toch goeie tijden. Hopelijk volgend jaar beter. Ik hoop dat jullie nog een genoeglijke avond mogen hebben. Wat wassen en baden, schrijven en zo is mijn vrije dag ook weer om.
’s Avonds heeft Rinus nog voor Sint-Nicolaas en Lisser voor zwarte piet gespeeld. Het was een echt gezellige avond. Ikzelf kreeg ook nog een cadeautje.

---

[22] In het Gymnasium sliepen ze op de 3e verdieping. ’s Nachts werd de deur naarhet trappenhuis op slot gedaan, maar konden ze via de kabels in de liftschacht naar binnen en naar buiten.

Nou schat, ik hoop dat jullie ook nog iets gezelligheid hebben gehad. Hopen van volgend jaar beter.

Woensdag 6-12-1944
In de C-kelders aan het werk. Er was luchtalarm tot 12.30 uur. Weer net in de brouwerij en was er weer luchtalarm. Er werden bommen gegooid in de stad. ‘s Middags wat in het stro gewerkt. Om 17.00 naar huis gelopen. Ik heb nog een flinke borrel gehad en zo is die dag ook weer om. Dag schat.

Donderdag 7-12-1944
Naar Lager 7. Onze ploeg moet daar in het vervolg werken. Zakken rogge gestapeld.
’s Nachts nog vooralarm gehad. Met de auto thuis gebracht, want de tram rijdt niet. En zo vliegen de dagen. Eten, drinken, slapen en werken. Allerlei strenge maatregelen worden er genomen.

Vrijdag 8-12-1944
Om 04.30 uur alarm. Het Ostbahnhof is gebombardeerd. We hebben accoordwerk en zijn om 15.30 uur klaar. Nog vooralarm. 15.30 thuis gebracht. De deur was open en gelijk als de dief de deur open ziet van zijn cel, de deur uit.
Ze hebben weer heel wat in puin gelegd. Nog even naar Gösting naar Hansi. Sinds 16 dagen was ik daar niet geweest en ze was reuze blij mij te zien. Om 20.00 uur weer thuis. Daar ontvang ik een brief van mijn lieve schat van 26-11-1944. Gelukkig is alles nog goed en dat nam wat zorgen weg, liefste. De radio nog gehoord en als Hitler vijf minuten zal spreken laten de Engelsen 50.000 krijgsgevangenen terugsturen. Om 20.30 uur lig ik in bed om weer wat slaap in te halen.

Zaterdag 9-12-1944
Tot 10.30 uur gewerkt. Daarna luchtalarm tot 14.30 uur. Overal hebben ze gebombardeerd, Wenen, Bruck, Marburg, Linz en nog meer plaatsen. Nog verscheidene vliegtuigen gezien.
Om 17.30 thuis. Eten en naar bed.

Zondag 10-12-1944
18 uur heb ik op bed gelegen. Weer 100 sigaretten. Twee keer luchtalarm. Goed eten.
Ondergoed moest worden ingeleverd en één stel mocht je behouden.
Wat gelezen, schrijven en voor de rest breng je de dag door in bed.

Maandag 11-12-1944
Naar Lager 7. Wagons met grind weggebracht. Om 11.00 uur luchtalarm. Ze hebben de stad weer aardig toegetakeld. Door 46 vliegtuigen zijn de Artilleriekazerne, de Industriehalle en Reininghaus en 200 meer gebombardeerd. Bij ons is het licht en gas kapot, dus gelijk naar bed.

Dinsdag 12-12-1944
Weer wagens met grind weggebracht. We hebben nog een paar wagens gebracht naar burgers en we kregen daarvoor brood, 4 sigaretten en appels. Er was twee keer luchtalarm. Er zijn nog bommen op Andritz gevallen. ’s Middags hetzelfde werk. Om 18.00 uur met de tram naar huis. Vitaminetablet pakketten uit Argentinië. Ik heb gelijk chocoladepudding gemaakt. We hebben gelukkig weer licht. ’s Morgens de grootste ruzie met opstaan. Nog een kaart van Dirk ontvangen. Om 15.30 uur thuis eten, drinken en het is weer slapen.
76 keer vooralarm.

Woensdag 13-12-1944
Weer aan het grind vervoeren. Nog vooralarm geweest. ’s Middags om 15.00 uur klaar.
Een heerlijk stoombad genomen. Dat is prima schat. ’s Avonds heerlijk meelspijs. Twee brieven aan jou geschreven, naar Jan en Ruben en Dirk ook. Precies om 22.00 uur wordt het licht

uitgedraaid. Nog de grootste ruzie met onze Commando Führer om mijn burgerbroek. Je hoeft niet als een baron te lopen, je bent maar gevangenen. Een pestvent is het, schat.
Wens je welterusten.

Donderdag 14-12-1944
Eerst naar Lager 7, maar gelukkig konden we weer naar het brouwerijwerk gaan.
In de C-kelder met de hand één voor één op een stoeltje van de ene berg op de andere gooien. De Oberzahlmeister is er zelf. Hier moeten wij de oorlog mee winnen, gewoon belachelijk.
Om 12.00 uur vooralarm, tien minuten. Het eten ging wel. 's Middags hetzelfde werk. Weer in de aardappels en om 17.00 uur klaar. Eten en dan is het weer bedtijd. Nog hevige politieke gesprekken worden er gevoerd.

Vrijdag 15-12-1944
Weer naar de C-kelder. Ikzelf heb de boel aangeveegd en geen luchtalarm gehoord.
Om 12.00 uur naar boven en we horen dat er al een uur alarm is. In de verte wordt hevig gebombardeerd. Bij ons gebeurt niets. 's Middags nog twee keer vooralarm. Weer hetzelfde werk. Het is koud in de C-kelder, niet om uit te houden. En je gaat dan vroeg naar bed want een beetje warmte heb je dan hard nodig.

Zaterdag 16-12-1944
Eerst in Lager 7 gewerkt, daarna weer naar de C-kelder. Een organisatie van lik me vestje.
Vooralarm, er bevinden zich enige duizenden vliegtuigen in de lucht.
's Middags voor straf naar lager 9 *(de Industriehalle)*, maar voor ons is dat een soort HEMA, wat je hebben wilt kan je krijgen. Je kon het niet bedenken of het was daar. Voor ons was dat een reuze uitkomst. Ik zelf verdien er nog zowat 50 sigaretten. O schat, voor miljoenen is daar kapotgeslagen. Om 17.00 uur klaar. Eten en drinken en de zaterdagavond is zo om.
Morgen moet ik weer werken.

Zondag 17-12-1944
Weer naar Lager 9 en tot 12.00 uur gewerkt. Dozen met schoenzolen opruimen. Weer hadden we wat ons hartje begeerde; scheermesjes, kammen, vloeitjes, tabak wat nat was drogen en weer een half pondje tabak. Om 12.30 uur weer vooralarm. Eten en ik ben door de lift naar boven gegaan. De jongens zijn deze middag op stap gegaan. Ik ben dan even naar Hansi gegaan, en kon bij haar onderdak krijgen tot het eind van de oorlog. Gegeten, nog enige dingen meegekregen, zoals meelspijs, jam en appels. Als er conserven uitgegeven worden, weer naar boven. Boven gekomen krijg ik een brief van jou liefste van 3-12-1944, waarmee ik reuze in mijn schik was. Ik heb direct teruggeschreven. Hoop maar, dat je ze gauw ontvangen mag. Ik blijf nog wat lezen. Morgen kan ik uitslapen.

Maandag 18-12-1944
Tot 08.30 uur geslapen. Vooralarm, vervolgens alarm en gauw de schuilkelder in. We zaten goed en wel en het was al weer veilig. Ik was me net aan het scheren toen er weer alarm was. Schat, ik dacht dat mijn laatste uur geslagen had. Ik lag plat op de bodem. Het licht sloeg kapot en ieder moment dacht ik "het is gebeurd met me". Nou liefste, ik had jou en de jongen al gedag gezegd, maar we kwamen er toch heelhuids vanaf. 's Middags de grootste ruzie met onze Commando Führer, een bloedhond is dat. Daarover kan ik je later, als ik het overleven mag, beter mondelings vertellen. Anders kan ik het boek wel in één keer volschrijven.
Pudding gekookt en zo gaat deze dag weer voorbij. De bommen hebben het Hauptbahnhof tot Gösting kapotgeslagen. Er zijn nu al 4 Lagers van E.V.M. (Ersatz Verpflegungs Magazin) naar de bliksem en wanneer de onze? Weer alles klaarmaken voor morgen. Ik weet, dat als ik weer een vrije dag heb, ik mee naar het werk ga. Daar zit je buiten de stad. Welterusten schat.
199 keer alarm, 91 keer vooralarm.

Gevolgen van een bombardement nabij het Hauptbahnhof Graz, 1945

Dinsdag 19-12-1944
Naar de brouwerij. Ik mocht het schaftlokaal schoonmaken. Net als vroeger bij Velthuis tot 12.00 uur daaraan gewerkt. Dat is beter dan het werk in de koude kelders.
Om 12.00 uur voorbij vooralarm, gegeten, alarm, in de A-kelder. Wij kunnen dan doorwerken. Een beste kelder is dit. Weer alarm en poosje later alarm. Er zijn bommen gegooid in Wetzelsdorf, maar er is niet getroffen wat ze eigenlijk wilde. We hebben weer vooralarm, daarna veilig tot 17.15 uur gewerkt. Ondertussen allerlei bakken en moppen verteld. Een droogje op zijn tijd en daar wordt je lekker warm bij. Dan is het eten en slapen geblazen.

Woensdag 20-12-1944
Weer allerlei baantjes opgeknapt, onder andere flessen schoonmaken, brandhout kappen. Weer in de A-kelder, zo half bezopen, want ik keek de wereld aan voor een doedelzak. Weer alarm, maar er gebeurt niets. ’s Middags in bad. Ik ben dan nog even naar Gösting geweest en heb Hansi een schilderij gegeven dat Arie van Reede had getekend. Schitterend mooi was het. Ik heb daar gegeten en met de tram naar huis en weer slapen.

Donderdag 21-12-1944
Weer in de A-kelder in de aardappels. Weer een droogje en natje. Nog bier gehad van 10%, maar dat smaakte best. Nog alarm geweest, maar niets gebeurd. Ik was nogal vroeg thuis. We zijn in gedrukte stemming, omdat de Amerikanen teruggeslagen zijn. Desondanks zijn we volle moed. Dag schat.

Vrijdag 22-12-1944
Dekens meegenomen. Brandwacht. Weer de hele dag in de A-kelder en weer half lazerus. Allerlei bakken verteld. Om 16.30 uur klaar. Met Sally de la Bella naar Lager 7. Wat gekaart. ’s Avonds een likeur omdat het kerstdag is. Om 21.00 uur slapen.

Zaterdag 23-12-1944
In de A-kelder tot 12.00 uur gewerkt. Vooralarm, Al vroeg thuis en wat geslapen. Ik was half dronken. 's Avonds wat gelezen en zo is deze dag om. Heb twee vrije dagen. Verder gebeurt er ook niks bijzonders.

Zondag 24-12-1944
Door de lift de school uit en naar Gösting. We hebben deze dagen geen uitgang en dan moet het maar zo. In Gösting gezellig de dag doorgebracht. Lekker warm en goed eten. Hansi een schilderij gegeven en ik kreeg een lekkere warme das. Om 19.30 uur weer thuis. Nog een godsdienstoefening bijgewoond, omdat het morgen Kerstfeest is. We hebben dan ook gezamenlijk "Stille nacht, heilige nacht" gezongen. Allen hopen we deze dagen volgend jaar thuis te mogen vieren.

Maandag 25-12-1944
Goed en wel van bed of er is weer luchtalarm en zitten we tot 14.30 uur in de kelder en dat was verschrikkelijk. Overal vielen bommen. Op de Bahnhof, Gösting en zo meer. De kelder schudde. Schat, dan denk je dat je laatste uur geslagen heeft. Maar goddank zijn we weer gespaard gebleven. We zitten hier midden tussen de militaire doelwitten. Je kan veel beter in Puntigam zitten. Even naar Hansi tot 19.00 uur met Lascaris. Toen we goed en wel op stap waren, was er weer vooralarm. Goed thuisgekomen. Eten en dan ga je van de kou naar bed. Ik heb je nog geschreven. Schat welterusten.

Dinsdag 26-12-1944
Naar de Industriehalle om puin te ruimen. O schat, wat hebben we het daar koud gehad.
Een hele doos met natte tabak meegenomen en andere snuisterijen. Het was net een HEMA voor ons. Weer alarm in de Munstergrabe kerk, een prima schuilkelder. Niks bijzonders aan de hand. Om 13.30 uur thuis. Lekker eten. Nog even naar Gösting. Een beste deken te leen gekregen, want het is hier flink koud, er is 17 graden vorst. Nog wat geschreven en dan is het weer slapen geblazen. Geen kachel aan dan kruip je van de kou in bed.
Hoop liefste, dat je deze dagen niet hebt verveeld.

Woensdag 27-12-1944
Drie wagons met rogge. Tot 07.30 gewerkt. Dat kwam door het luchtalarm. Graz kreeg weer een beurt. We hebben er niet veel van gehoord. Alleen de radio vertelde van alle zijden komen vliegtuigen van 10.30 tot 14.30 uur en even later nog 20 minuten alarm.
Ik heb nog een zak suiker kunnen krijgen. Moest lang in de kou op de tram wachten. Thuis eten en naar bed. Welterusten schat.

Donderdag 28-12-1944
In de C-kelder aan het werk. Wat kopjes afgewassen en zo iets in de kelder.
Terwijl ik dit schrijf vallen de bommen weer en dan zingen de lui "Vrede op Aarde".
Ja liefste, het is in deze oorlog een mensenslachting geworden. Vanmorgen dekens meegenomen. Brandwacht. Het is hier koud schat en vooral 's morgens vroeg. Gisterenavond had Veltens met een Engelsman gesproken en die vertelde dat Wolfsberg ook gebombardeerd is. Er zijn daar vele doden waaronder 9 van de 11 Hollanders. Het is niet te hopen schat, dat dit waar is. Wel is onze vertrouwensman nog niet terug en die zou de kerstdagen terug zijn. Wie weet wat er nog voor ons is weggelegd. We zijn even veilig geweest en dan is er alweer alarm. Er gebeurt niets bijzonders. 's Middags een wagon rogge en het lukte mij om wat suiker mee te nemen. Om 17.30 uur klaar. Thuis gekomen, eten en drinken en dan is het weer zo bedtijd.

Overleden in Stalag XVIII-a Wolfsberg als gevolg van een bombardement op 18-12-1944.

Wolf, Henk, geboren 11-11-1919 te Utrecht, Sergeant 16 R.I., overleden 18-12-1944 te Wolfsburg, is begraven op het Nederlands ereveld te Salzburg, vak C, rij 3 nr. 1 (bron Oorlogsgraven Stichting en dagboek Merki, NIMH 444 inv. 48)

Verhulst, Pieter Johan, geboren 15-03-1917 te Rotterdam, Sergeant 15 R.I., overleden 18-12-1944 te Wolfsburg, is begraven op het Nederlands ereveld te Salzburg, vak C, rij 3 nr. 2 (bron Oorlogsgraven Stichting en dagboek Merki, NIMH 444 inv. 48)

Kollen, Jan, geboren 22-03-1918 te Amsterdam, Soldaat 18 R.I., overleden 18-12-1944 te Wolfsburg, is begraven op het Nederlands ereveld te Salzburg, vak A, rij 1 nr. 1 (bron Oorlogsgraven Stichting en dagboek Merki, NIMH 444 inv. 48)

Ebben, Cornelis Petrus, geboren 25-05-1906 te Wychen, Soldaat 8 R.I., overleden 18-12-1944 te Wolfsburg, is begraven op het Nederlands ereveld te Salzburg, vak A, rij 2 nr. 2 (bron Oorlogsgraven Stichting en dagboek Merki, NIMH 444 inv. 48)

Vrijdag 29-12-1944
Weer de hele dag in de C-kelder. Er was alleen vooralarm. 94 keer vooralarm, 208 keer alarm. Om 16.00 uur klaar. We mochten dan gaan baden.
Ik ben even naar Gösting geweest. Wat hebben de Engelsen die Wienerstrasse toegetakeld. Verschrikkelijk schat. Nog alles goed daar in Gösting. Om 19.30 weer gaan slapen. Je weet toch niet wat je moet doen, schat. Dan is het maar het beste om te slapen. Rust en warmte. Welterusten.

Zaterdag 30-12-1944
’s Morgens controle door onze Commando Führer. Kwakkernaat is zwaar de lul. Er zijn brieven bij hem gevonden en hij is in voorlopige bewaring gezet. Een pestvent is deze kerel. Hij neppert ons aan alle kanten met de kolen. Tot 11.30 in de C-kelder gewerkt. Thuis gekomen, eten en ben gaan slapen. ’s Avonds heerlijk gegeten. Goeie kop koffie en vlees uitgepakt. Aan jou en opa een brief geschreven. En dan is het weer bedtijd.
Het is eigenaardig, deze zaterdag vliegtuigen, zondag geen alarm. Maandag en woensdag is hier de dag dat er gebombardeerd wordt.

Zondag 31-12-1944
Vandaag is het jouw verjaardag schat. Ik wil je van harte feliciteren in de hoop dat ik volgend jaar weer bij jou ben. Om 09.00 uur een bad genomen in zo’n zonnedampbad. Daar knap je heerlijk van op. ’s Middags nog een wandeling gemaakt. Beerman (Soldaat G.A. Beerman Kgf. 108031) en ik waren de lul. De deur stond open en als een gevangene dat ziet, dan neemt die de benen. Om 19.30 uur weer thuis, maar we worden niet gemeld. Eten en naar bed. We wachten moet op de klok van 24.00 uur. Budapest gevallen, Rotterdam ook zwaar gebombardeerd. De Führer spreekt om 00.05 uur en het zal ons verwonderen wat hij zegt. Alles klaarmaken voor brandwacht. Scheren en naar bed. Ik hoop, liefste, dat jullie deze dag gezellig onder andere doorbrengen mogen. Welterusten liefste, Een zalig uiteinde. Dag!

+ + + +

Hier stopt het dagboek van Abel van Zalen. Het vijfde en laatste deel van het dagboek is verloren gegaan. Dit gedeelte is gereconstrueerd aan de hand van de dagboeken van Alexander Merki en Jo de Groot en krantenberichten uit 1964.

<u>Woensdag 10-1-1945</u>
Thuis gekomen werd ons na het eten door Ben van Leeuwen twee brieven van Piet Michel en twee van Nol van de Maarel (Kgf 106230) voorgelezen. In de brief van Piet Michel stond de treurige tijding, dat het Stammlager XVIII-A Wolfsberg door Engelse vliegtuigen gebombardeerd was. Hierbij vonden 4 Nederlanders de dood.
Dit bombardement had plaatsgevonden op 18-12-1944.

Bombardement op Wolfsberg 18-12-1944 foto collectie Ken O'Kennedy

Bombardement op Wolfsberg 18-12-1944 foto collectie Ken O'Kennedy

Begrafenis na het bombardement op Wolfsberg 18-12-1944 foto collectie Michel Siviere

Hendrik Johannes Wolf: deze was bij ons in Mühlberg, Markt Pongau, Unterpremstätten, St. Andritz en Gösting. Hij was een goed vriend van ons. Ik weet nog heel goed dat Henk met mij meeging naar Lazaret III-B. Aangezien er een splinter van zijn knieschijf in zijn been gedrongen was, moest hij in het lazaret opgenomen worden. Hier heb ik hem vaak bezocht, daar ik er ook wezen moest. Later is hij voor een absolute rustkuur naar Wolfsberg gegaan. Op 18 december vond bij de dood. Zijn stoffelijk overschot werd een heel eind verder gevonden. Zijn ziel ruste in vrede !

Maandag 5-2-1945

In deze dagen is er heel wat gebeurd. Ten eerste heeft Graz alle dagen om omstreeks 11.00 uur alarm gehad. Het centraalstation is met de grond gelijk gemaakt. De Wienerstrasse bestaat niet meer, huis aan huis ligt in de prak. Deze straat loopt gelijk met de spoorweg, dus het is geen wonder dat hier alles in puin ligt. Enige openbare gebouwen zijn getroffen, zodat Graz erg op Rotterdam begint te lijken.

Restanten van het gebombardeerde Hauptbahnhof in Graz

<u>Dinsdag 13-2-1945</u>
Vanmorgen was het al vroeg alarm. Daarna veilig. Vooralarm, daarna alarm. Dit herhaalde zich nog een paar keren. Vanavond om 19.30 uur loeide de sirenes. Enige eskaders verschenen boven de stad. Het luchtafweer begon te schieten en meteen wierpen zij brisant en brandbommen uit. Aan de overkant van de straat sloeg een bom in een huis. In de schuilkelder gezeten dacht ik minstens, dat onze school boven ons hoofd zou instorten, maar als door een wonder is dit gebouw gespaard gebleven. Op het dak is een brandbom terecht gekomen, die door ons spoedig geblust was. Op onze kamer was het een bende van belang. Alles lag door elkaar. In de muren waren grote gaten geslagen en alle ramen waren eruit. He liep gewoon door het glas te waden. Er was geen licht, gas en geen water in ons gebouw. Graz baadde in een zee van licht, door de verschillende branden. Bijna alle Lagers van E.V.M. waren door de bommen beschadigd. Door het bed van Kobus Giesekam was een bomsplinter geslagen, zodat zijn hele strozak opengescheurd was. Voor onze deur lagen drie blindgangers. Voor onze veiligheid sliepen wij die nacht in de schuilkelder.

Schade aan de Tummelplatz in Graz

<u>Dinsdag 27-2-1945</u>
Naar Gösting verhuisd. Het was die dag gelukkig goed weer. Na veel omzwervingen wonen wij wederom in "Zur Sonne" bij Frau Brunner.

<u>Woensdag 28-2-1945</u>
Gewerkt in de Politie kazerne in de aardappelenkelder. Om 11.00 uur alarm. Wij rijden met de Obus naar Straßgang en vluchten de bergen in. Om 13.00 uur veilig. Terug naar Lager 7 daar gegeten. Door prut en bagger naar de Politie kazerne gewandeld. Hier bemerkten wij, dat het uiteinde van het tweede gebouw, door een bom getroffen was. Gelukkig waren onze kelders niet getroffen, want dan waren wij zwaar gedupeerd geweest wat onze spullen betrof.

<u>Zondag 4-3-1945</u>
Om 08.00 uur opgestaan. Om 10.45 uur verliet ik het Lager om een wandeling te maken. Opeens ontdekte ik 12 vliegtuigen in de lucht. Vooralarm. Na een poosje volgde grootalarm. Graz werd wederom gebombardeerd. Vlakbij ons Lager tegen een berghelling kwam een viermotorige bommenwerper terecht [23]). Vanavond een godsdienstoefening bijgewoond.

[23] Drie bemanningsleden van de B-24 "Strange Cargo" van 826th Bomb Squadron, 484th Bomb Group overleefden de crash bij Straßgang, maar werden na gevangenneming door de SS geëxecuteerd. Onder hen was Cpl Steven Cudrak die eerst voor verhoor naar Graz werd gebracht en later op de crash site werd geëxecuteerd. Op de plek van de crash is in 2010 een monumentje opgericht dat daarna meerdere malen is vernield.

De B24 Liberator met de naam “Strange Cargo” die bij Straßgang tegen de berg crashte

Het monument voor de vermoorde bemanning

<u>Zaterdag 31-3-1945</u>
2 Wagons met aardappelen geladen. Naast ons, op een ander spoor, staat een transporttrein met Hongaren. Zij gaan naar het front. We ruilen en geven zakken aardappelen weg, hebben al spoedig met 6 man 120 sigaretten en een flinke portie Hongaarse tabaksbladeren en ook nog bruine kleding. Als we klaar zijn, gaan we ons wassen en scheren en hebben dan met 5 man (net een boevenpartij) nog een karweitje te doen in de A-Keller. Krijgen dan een flinke portie schnaps en wijn en een goede 2kg kaas. We gaan flink dronken, Karel behoorlijk erg, naar boven en slapen wat. Om 18.00 uur weg en onderweg is er grootalarm, dan de Schlossberg in en een zwaar bombardement van brand-, brisant- en springbommen volgt.
Na 2 uur weer uit de Schlossberg, er is ook vijandalarm gegeven. Dat is als er vijandelijke pantsers of parachutisten op 100 km afstand zijn, later wordt bekend gemaakt dat dit een vergissing was. Ook moesten verschillende soldaten naar de kazernes komen. De hemel is rood gekleurd door explosies en er zijn ontzettende branden gaande in de stad, vreselijk is dat alles. Karel is z’n roes gelukkig wat kwijt en lopen naar Gösting, daar volgt een hevige explosie.

Thuis is Aad Naastepad weggehaald met een Rode Kruis-auto (hoe is het mogelijk in deze toestand van weinig vervoer), omdat hij een hersenvliesontsteking heeft, we hopen allen dat hij het zal halen. We voelen duidelijk dat er binnenkort wat gaat gebeuren, de toestand is spannend. Alle mensen, vooral vrouwen hebben veel angst voor de Russen.

Zondag 1-4-1945
1e Paasdag. Om 09.00 uur alarm. Om 10.00 uur grootalarm. Toen het alarm was, stond ik net bij de Calvarieberg kerk. Hier ontmoette ik de andere jongens. Wij moesten toen de schuilkelder in, die onder de berg was gebouwd.

Schuilkelder onder de Schlossberg, 2017

Het groot alarm duurde tot 17.00 uur. Terug naar het Lager. Vooralarm. Dit was om 18.30. Om 19.30 alarm.Om 20.30 alles veilig. Om 21.30 alarm. Bommen op Graz. De stad was wederom één vuurzee. Om 22.30 veilig. Om 23.30 alarm. De duikvliegers gooiden lichter bommen op colonnes. Dit duurde de gehele nacht. Wij kregen bevel van Ben om als er iets gebeurde gekleed te zijn. Voor het eerst gaan wij gekleed naar bed !

Maandag 2-4-1945
2e Paasdag. Onze jongens gingen naar het werk, maar kwamen onverrichter zake terug. Het Lager was niet te bereiken. Overal branden en bomtrechters. Daarbij kwam nog, dat het alarm was. De lucht was vol met vliegtuigen. In grote groepen kwamen zij aanvliegen. Het was ondoenlijk ze allemaal te tellen. Graz en Gösting werden gebombardeerd [24]).

[24] Tijdens de luchtaanval op Graz op 2-4-1945 kwamen die dag 95 mensen om het leven (bron: Walter Brunner, Die Bombentoten von Graz 1941-1945).

Drie bommen kwamen op een schuilkelder terecht en vijf er voor. Gelukkig was deze schuilkelder in de bergen uitgehouwen. Een bom kwam op het bruggetje vlak voor ons Lager terecht. Even meer naar rechts en ons Lager was er geweest. Tevens was het een geluk dat de bom door het bruggetje heen viel en eronder ontplofte. Om 17.30 uur was het veilig. Schele Freek kwam toen met de mededeling dat de meesten de koffers moesten pakken, want om 20.00 uur zouden zij vertrekken.

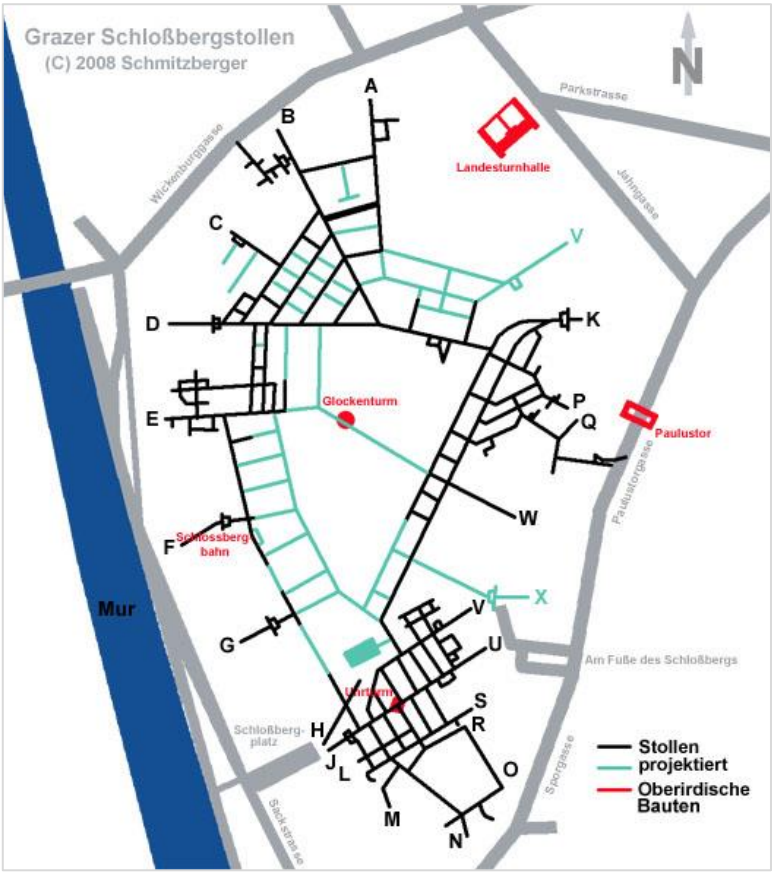

Schuilkelders onder de Schlossberg

Overleden Stalag XVIII-a Wolfsberg of Kdo
Naastepad, Adrianus Maria (Kgf 106641). Geboren 24-11-1918 in Den Haag, Soldaat R.Jagers, overleden 2-4-1945 in Graz, begraven onbekend in Graz.

++++

Over de laatste dagen dat Abel in Graz was, zijn alleen gegevens bewaard uit een krantenbericht uit 1964. Daarin is te lezen dat Abel ingezet werd bij het aanleggen van de schuilkelders onder de Schlossberg. Hij is dus niet begin april 1945 te voet met de anderen naar Stalag XVIII-a Wolfsberg gegaan, maar achtergebleven in Graz.
In mei 1945 is Abel erg ziek geworden. Frau Johanna (Hansi) Schischeg heeft hem toen ongeveer 2 weken in Gösting verpleegd en hem daar ook verstopt. Op zondag 17-12-1944 had Hansi al gezegd dat Abel tot het einde van de oorlog bij haar onderdak kon krijgen.
Op 8-5-1945 heeft Duitsland zich overgegeven en daarmee is de oorlog beëindigd.
Graz is dus niet bevrijd door de Russen of de Amerikanen. Wel hebben de Russen de stad na de Duitse capitulatie ingenomen. Op 17-5-1945 is Abel alsnog vanuit het door de Russen bezette Graz, naar Wolfsberg gegaan en heeft zich daar bij de anderen gevoegd (zie het dagboek van Jo de Groot).

Nr. 36 / 5. Se[illegible]ber 1964 Samstag 3

A. VAN ZALEN als Kriegsgefangener in Graz-Gösting (Zweiter von links)

SCHÖNE und erholsame Tage verbrachte A. van Zalen jetzt in der Steiermark

Judendorf: Der „Schutzengel" blieb unvergessen

Nach 19 Jahren kam ein Brief

Ehemaliger holländischer Kriegsgefangener besuchte seine Pflegerin

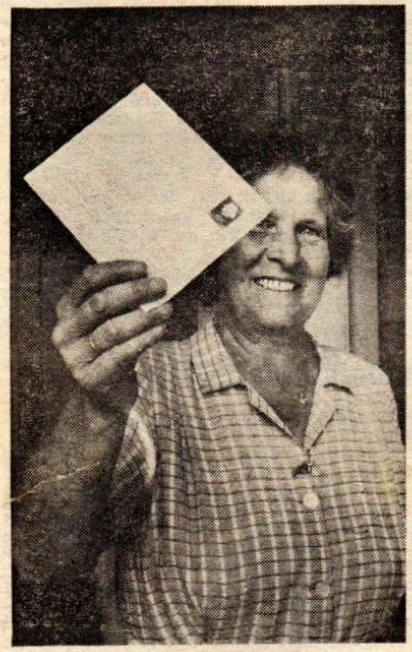

DER BRIEF AUS HOLLAND, der nach 19jährigem Schweigen die freudige Nachricht brachte

Torens
lende Dr. Pauli bekam kürzlich Johanna
[illegible] Judendorf-Straßsel bei Graz, als sie plötzlich aus Holland einen Brief bekam. Nach 19 Jahren hatte der Holländer A. van Zalen, den die Frau vor 19 Jahren während einer schweren Krankheit gepflegt hatte, ein Lebenszeichen von sich gegeben, und Montag stand er mit seiner Gattin persönlich vor der Tür des Einfamilienhäuschens in Judendorf-Straßengel.

Im Jahre 1943 war der Holländer nach Graz gekommen und wurde mit anderen Kriegsgefangenen im Gasthaus „Sonne" in Graz-Gösting einquartiert. Täglich fuhr van Zalen zu seinem Arbeitsplatz in der Brauerei Puntigam. Später wurde er beim Bau des Schloßbergstollens eingesetzt. Im Mai 1945 wurde der Holländer von einer schweren Krankheit befallen. Das Fieber stieg zeitweise über 40 Grad und selbst der Arzt konnte nicht feststellen, was dem Mann fehlte. Wochenlang dauerte die Krise an und die ganze Zeit über stand Frau Schischeg, die damals in Gösting gewohnt hatte, dem Kranken zur Seite und pflegte ihn.

Nach seiner Wiederherstellung kehrte van Zalen in seine Heimat zurück. Nie kam ein Brief aus Holland, aber der dankbare Kriegsgefangene hatte seine Pflegerin nicht vergessen. Die Jahre zogen ins Land, das Ehepaar van Zalen bekam Nachwuchs und das Lebensmitteigeschäft in der Provinz Groningen brachte viel Arbeit. Immer jedoch

MIT LACHENDEN GESICHTERN stellten sich van Zalen und Gattin und Ehepaar Schischeg

stand in van Zalen der Gedanke fest, daß er einmal wieder nach Graz zurückkehren werde. In seinem Gedächtnis hatte er die Adresse Frau Schischegs behalten. Als er nun nach 19 Jahren seinen Brief absandte, war die Adressatin, deren Mann nach vielen Jahren aus russischer Kriegsgefangenschaft heimgekehrt war, verzogen. Ein findiger Briefträger konnte jedoch die Frau ausforschen und vor wenigen Tagen gab es ein Wiedersehen.

Vierzehn Tage wird nun der Holländer in Graz verbringen. Viele Bekannte hat er schon besucht. Leider sind auch einige seiner ehemaligen Freunde inzwischen verstorben. Gleich anschließend wollte van Zalen seine „Retterin" mitnehmen, um ihr seine Heimat zu zeigen. Zwar ist dies leider nicht möglich, aber im nächsten Jahr soll es ganz sicher ein Wiedersehen in Holland geben.

13. Naar Stalag XVIII-a Wolfsberg

Donderdag 17-5-1945
Door het goede eten is het halve kamp nu aan de diarree, we zijn geen vet eten meer gewend. De knobbels (poepdozen) voor een man of 24 elk, zijn doorlopend overbevolkt. Het is warm weer. Duitse soldaten moeten het kamp schoonmaken. We hebben wat medelijden en geven hen brood en sigaretten, nu hebben de Belgen bewakingsdienst. Vele Russen gaan weg in Russische- en Amerikaanse wagens naar Graz. Ik was wat kleding uit, dat moet ook gebeuren. Ben benieuwd naar m'n kennissen uit Graz, hoe zij het zullen maken onder de Russen. ***Abel van Zalen en nog anderen zijn onderweg vanuit Graz naar hier.*** *Denk veel aan thuis en ga maar vroeg naar bed.*

Zaterdag 19-5-1945
Het is schitterend weer. Vandaag zijn er ruim 500 Fransen weggegaan. Hebben zo'n idee, dat wij ook vlug weggaan. Veel bekende civiele Hollanders uit Graz, zijn hier in de nabijheid van het kamp. Geven hen eten, kleding en sigaretten. Gaan wandelen en drinken most en wijn. ***Weer zijn er jongens van ons aangekomen****, de Russen moeten verschrikkelijk zijn. Krijgen elk 50 Players-sigaretten, dan veel conserven voor morgen en 1x warm eten. Voor ieder 12 eieren, 200gr vlees, 100gr spek, 100gr kaas en jam. Wat hebben we het goed! Maar ondanks dat, verlangen we erg naar huis en zijn gauw geprikkeld. Spreken ook nog 2 Engelsen bij mensen thuis, waar we most drinken. In Engeland moet zat te koop zijn, zal m'n best doen als we daar komen. Het horloge van Abel van Zalen is in Graz door de Russen afgenomen.*

Zondag 20-5-1945
1e Pinksterdag. We kunnen nu een brief schrijven naar huis en sluit foto's in, de brief wordt per luchtpost verzonden. Lekkere chocolademelk gedronken vanmorgen. Weer ongeveer 500 Fransen weg, maar weer 1000 Russen erbij. Maar deze zullen ons transport naar huis hopelijk niet beïnvloeden. Het is warm, neem een zonne- en daarna een waterbad. Esman (Soldaat Harmen Esman Kgf. 108253) is uit Graz gekomen, ***zo zoetjes aan is ons commando weer compleet****. Hij heeft nieuwe spullen uit de winkels van Graz meegebracht, wat een beweging toch! Allen doen hetzelfde verhaal; Russen houden treurig huis daar en verkrachten vrouwen en meisjes, ook oude vrouwen zonder pardon. Oude Tijdhof en Peter Wolf, ordonnans bij de Russen, rijden als gekken in Graz op de motor rond! Het gerucht gaat dat we waarschijnlijk van de week vertrekken.*

Maandag 21-5-1945
2e Pinksterdag. Mooi weer, maar mogen het kamp niet uit daar we elk ogenblik vertrekken kunnen. Weer Fransen weg en Russen daarvoor terug. Het kamp is nu overwegend Russisch. Zij roven en plunderen alles wat van hun gading is. Velen zijn erbij in Duits uniform, zij hebben gevochten in het Duitse leger tegen hun eigen land! Later zullen zij wel tegen de muur gezet worden in Rusland. Er zijn vecht- en schietpartijen onder de Russen, waarbij de Engelse wacht ingrijpt. Het zijn ongure mensen, veel Mongoolse types. Dan moeten we plotseling verhuizen naar een andere barak, welke bij het enige bombardement (18-12-1944) op het Stalag gedeeltelijk verwoest is en slapen dan op het stro. Er zijn vlooien en wandluizen, gelukkig is het maar voor 1 of 2 nachtjes. De Hollanders, civiel arbeiders, die buiten het kamp slapen worden door ons goed bedeeld met conserven en andere etenswaren. Er is nu ook Russisch keukenpersoneel; het eten is 's morgens goed, rijst met suiker en 's middags niet veel soeps. Dan wordt 's avonds de voorraad pakketten verdeeld, we krijgen een Engels pakket + 200 sigaretten elk! Wat een rijkdom, probeer alles zo te houden voor thuis. Ik heb veel bagage en ruil nog nieuwe schoenen, welke ik ook mee naar huis zal nemen. Wij zijn allemaal min of meer geprikkeld, een vrolijke stemming heerst er niet, wat logisch is. Als we eerst maar eens wisten hoe het thuis was.

14. Van Stalag XVIII-a Wolfsberg naar Italië

Woensdag 23-5-1945
Om 08.30 vertrekken de Belgen, Fransen, Polen en de Nederlandse kolonie in Engelse legerwagens naar Klagenfurt. Het weer was niet mooi. Langs een schitterende weg reden wij Klagenfurt binnen. Klagenfurt is een aardig stadje, maar het heeft van de bombardementen veel te lijden gehad. Het stationsgebouw was vroeger erg mooi, hetgeen ik uit de overblijfsels kon opmaken. Wij stapten in de trein en reden naar Italië. Om 16.00 uur passeerden wij de Italiaanse grens en om 16.30 stoomden wij het station van het plaatsje Tarvisso binnen.
Hier bleven wij een half uur staan. Toen reden wij verder tot een onbekende plaats. Hier stopte de trein voorgoed en moesten wij de trein uit. Bij nader onderzoek bleek, dat een grote spoorbrug over een ravijn opgeblazen was. Wij werden toen in een barakje gebracht, die er zo op het oog heel goed uitzag. Onderwijl regende het nog steeds. Vannacht om 01.00 uur goot het echter verschrikkelijk en het dak lekte verschrikkelijk. De vloer was kletsnat geworden. In letterlijke en figuurlijke zin dreven wij de barak uit. Zoals wel begrijpelijk sliepen wij slecht.

Donderdag 24-5-1945
Om 07.30 uur werden wij opgehaald. Er kwamen legerwagens voor onze barak te staan. Dit keer waren het geen Engelse, doch Duitse legerwagens bestuurd door Duitsers. Het waren allemaal SS-ers. Langs een schitterende weg reden wij. Het natuurschoon was prachtig. Woeste bergen en bergstromen zagen wij. Sommige bergtoppen waren kaal en andere daarentegen waren weer met sneeuw bedekt. Het Italiaanse bergland is veel woester als het Oostenrijkse. De weg slingerde geweldig. Even een recht stuk en dan weer een scherpe bocht. Veel bruggen waren er kapot. Hier en daar reden wij door rivieren. Om 12.00 uur kwamen wij in Udina aan. Udina is een mooie stad, met mooie wegen en straten. Wij werden in een mooie kazerne afgezet. Hier wasten en schoren wij ons. Hierna was het eten. Veel en goed. Om 14.00 uur reden wij deze plaats weer uit. Na een mooie rit kwamen wij in Messke aan. Deze plaats ligt 4 Km van Venetië verwijderd. Jammer, dat wij deze plaats niet kunnen bezoeken. In de buitenlucht overnachten wij.

Vrijdag 25-5-1945
Na lekker uitgerust te zijn, ging ik mij bij de pomp wassen. Daarna thee gehaald. Gegeten. Wij maken ons klaar om te vertrekken. De eerste wagens komen reeds het kamp binnenrijden. De Fransen staan reeds aangetreden. Even later volgen wij. Wij passeren veel verwoeste steden. Af en toe zijn wij verplicht om te rijden, als er een brug kapot is. Ik hoop maar, dat in ons vaderland niet zo veel kapot is, want hier is het gewoon verschrikkelijk. Aan onze linkerhand stroomt de rivier de Po. Het is net zo'n rivier als de Merwede, maar 2 keer zo breed. Op het ogenblik is het laag water en grote stukken zand en stenen liggen bloot. Tegen de avond komen wij in ons lager aan. Waar wij op het ogenblik zijn weet ik niet. Hier werden wij verwelkomd door een Kapitein en een Luitenant.
Deze was een Zuid-Afrikaner en sprak zuiver Nederlands. Niet dat gebroken taaltje, wat je wel een van de Zuid-Afrikaners hoort. Zijn naam van Van Wessels. Ik vond het jammer, dat ik zijn adres niet weet. Wel heb ik met deze Luitenant een hele tijd staan praten, totdat de andere wagens kwamen. Goed geslapen.

Zaterdag 26-5-1945
Gewassen. Naar de dokter geweest om onderzocht te worden. Ingespoten tegen de luis. Sigaretten, chocolade en een scheermesje ontvangen. Om 4 uur vertrokken wij per trein naar Ancona. Voor Ancona stappen we dan uit en lopen naar een groot tentenkamp. Het is al zondagmorgen 01.00 uur, de maan schijnt helder. We krijgen per groep van 6 man een tent met bedden. Het is prima zo, we slapen kort daarop.

Zondag 27-5-1945
De Heilige Mis bijgewoond. Sigaretten, chocolade, zakdoeken en zeep ontvangen. Mooi weer. Vanmiddag in de Adriatische Zee gezwommen. Het water was heerlijk ! het stukje strand waar

wij waren leek heel veel op het strand te Scheveningen. Het eigenaardige is, dat een bergketen vlak langs de kust loopt. Een autoweg en een spoorbaan zijn vlak naast elkaar aangelegd. Frans Sanders (Kgf ?) en Dries Graanstra (Kgf ?) zijn door onze ploeg opgenomen. Brief naar huis geschreven. Bij het middageten ontvingen wij bier een sinaasappel en 50 sigaretten. Heden avond hadden Kees en ik de brutaliteit om 2 keer te gaan eten. Eerst in de ene tent en toen in de andere. Na het eten kregen wij bezoek van vier Brits Indiërs in onze tent. Hierna gingen wij thee met gebak halen in de Y.M.C.A. tent. Daarna brachten wij een bezoek bij de Brits Indiërs. Zij brachten tam-tam muziek ten gehore, waarbij zij dansten. Om 22.00 uur lagen wij in bed.

Maandag 28-5-1945
Wij stonden om 05.00 uur op. Daarna gewassen en gegeten. Om 08.25 vertrokken wij in auto's maar Loreto. Hier kwamen wij om 09.30 uur aan. Ik kocht voor 20 Engelse sigaretten 1½ liter wijn. De trein vertrok om 11.25 uur. Pedaso 13.30. Cupra-Marittima 13.45, Grottammare 13.55. San Benedetto del Tronto 14.08. Hier kochten wij kersen en sinaasappelen voor sigaretten. Porto d'ascoli 14.37. Toloreto: Nereto Controgvera 15.00 uur. Tolereto: Lido 15.08. Guiliamova 15.25. Roseto Pegli-Abruzzi 15.45. Scerne 16.00 uur. Ahi Pineto 16.07. Silvi 16.30. Monte Silvanno 16.42. Pescara 17.00 uur. Vertrek 17.20. Hier gingen wij door 4 tunnels.
Ortona Mare 18.35. De haven van deze plaats was helemaal kapot en de schepen hadden ze laten zinken. Hier kochten wij weer voor sigaretten sinaasappelen. Vertrekt 19.30. 1 tunnel. San Vito Lanciano 19.45. Kregen hier vier tunnels. Fossacesia 16.05. Vertrekt 16.20. Torino di Sangro 16.30. Casalbordino-Pollutri 16.50. Nog steeds rijden wij langs de kust. De Adriatische zee is schitterend. Diep blauw. Vertrekt 21.10. Gaan slapen.

Dinsdag 29-5-1945
Wij hadden in de nacht de zee verlaten. Wij hebben nu een elektrische locomotief. Bovino-Deliceto 06.10, twee tunnels. Monaguto-Panni 06.30. Vertrek 06.55. Savignano-Gregi 07.10. Vertrek 07.20. Eén tunnel.
Pianerottolo d'Ariano 07.37. Vertrek 07.50. Grote tunnel van 2½ Km. Ariano Irpino 08.00 uur. Vertrek 08.05. Een kleine tunnel, twee lange 2 km en daarna weer een korte tunnel. Montecalvo, Buonalbergo, Casalbore 08.30. Vertrek 08.35. Corsano 08.50. Apice 09.00 uur. Beneveto 09.30. Wij kregen hier brood, worst en thee. Vertrek 10.55. Vitalano 11.06. Door drie tunnels. Pinto, Casalduni 11.20. Vertrek 11.30. S. Lorenzo 11.37. Solopaca 11.45. Telese Cerreto 11.55. Amorosi: Melizzano 12.00 uur. Frassi Dugenta 12.15. Valle di Maddaloni 12.30. Om 12.40 passeerden wij een grote stenen brug. Dit bouwwerk is een aquaduct of eigenlijk een aquaductus betekent waterleiding. Waar putten en bronnen waren, die onvoldoende water bevatten, werden enorme waterleidingen aangelegd om de steden en dorpen van water te voorzien en deze behoren tot de indrukwekkendste bouwwerken der oudheid. Die aquaducten voerden het water over hoge bergen en bruggen naar de stad, waar het in grote reservoirs, castella genaamd wordt verzameld en daaruit door loden of aarden buizen door de stad verdeeld. Sommige van die oude leidingen zijn nog in gebruik. En zulk een bouwwerk passeerden wij. Als je het ziet is het een geweldig bouwwerk.
Maddoloni; Superiore 12.45. Vertrek 13.35. Caserta 14.00 uur. Vertrek 15.00 uur. Marcianise 15.10.
Gricignano-Teverola 15.15. Vertrek 16.25. Aversa 16.35. Vertrek 16.45. Santimo Atella 16.55. Frattamag Giore Grumo 17.00 uur. Hier zagen wij de Vesuvius. Casiroa Afragola 17.15. Hier stapten wij uit de trein en om 17.45 vertrokken wij weer met auto's. Om 18.00 uur kwamen wij in een Frans kamp aan met Engelse bezetting. Wij werden toen ingedeeld en sliepen toen met acht man in een tent. Alvorens wij onze tent naar behoren konden inrichten moesten er eerst twee greppels dichtgegooid worden. Beerman haalde schoppen en Kees met behulp van Gerard maakte de tent in orde. Om 21.00 uur naar bed gegaan.

Woensdag 30-5-1945
Heden morgen een bad genomen. Daarna ingespoten tegen de luis. Strubbelingen met de Fransen. Voor het eten zorgden de Fransen, zodat wij natuurlijk de sigaar zijn. Van de Y.M.C.A. ontvingen wij 5 pakjes sigaretten. Mijn merk sigaret was Senior Service. Drie grote zakdoeken en twee rollen zuurtjes. Een rol reeds opgegeten. Na drie keer heen en weer lopen kregen wij thee met koek. Heden middag om ongeveer 17.30, kwam een Algerijns muziekkorps in ons kamp spelen. Dit muziekkorps was in twee afdelingen gesplitst. De ene helft had de koperen blaasinstrumenten, de Turkse trom en de kleinere trommels. De andere helft fluiten en andere instrumenten die onbekend voor ons waren. Hierna gingen de meesten de voorstad van Napels in. Het was verschrikkelijk druk op straat. Iedereen voert zijn ambacht op straat uit. De barbier bedient zijn klanten op straat, de fruithandelaar doet het zelfde. De straten zijn vies.
Om 00.30 uur sliepen wij.

Donderdag 31-5-1945
We hebben de Hollandse consul in Napels verwittigd van onze aanwezigheid hier, 's middags kwam hij op bezoek in het kamp, maar was tegenover ons erg wantrouwend. Vooral tegenover de 3 civiele Hollanders in onze groep, onze sterkte was dus geen 96 maar 99 man. We hebben papieren moeten invullen en gaan hoogstwaarschijnlijk zaterdag of zondag weer weg. We lopen dan met 4 man naar Casoria, een klein plaatsje hier 10 minuten vandaan en hopen daar vijgen, kersen, noten enz. te kunnen kopen. In Casoria is alles ontzettend vuil en arm. Een paar dagen terug moeten er in Napels 4 Franse ex-Kgf vermoord zijn. Daarom worden wij verzocht er niet heen te gaan, maar velen van ons zijn er al geweest, Napels is ongeveer 6 km verder.

Vrijdag 1-6-1945
Het is weer schitterend weer. Heden morgen maakte Nol bekend, dat wij zaterdag 2 juni naar Napels zouden vertrekken om deze stad te bezichtigen. Wat er verder zou gebeuren wist hij ook niet. Gelukkig dat wij hier vandaan gaan, want bij de Fransen is het niets. In dit kamp is de water voorziening slecht. Slechts mondjesmaat !
Wij ontvingen wederom 5 sigaretten. Om 22.00 uur lagen wij in bed.

++++

15. Van Italië per schip naar Frankrijk

Zaterdag 2-6-1945
Om 04.00 uur opgestaan. Om 05.00 uur vertrekken wij met auto's naar Napels (Napoli).
Op een groot plein met een mooie marmeren zuil werden wij afgezet. Onder leiding van een Zuid-Afrikaans officier liepen wij door schitterende straten met mooie winkels. Hij vertelde er heel veel van en liet ons alles zien, wat de moeite waard was.
Napels is een stad van 880.000 inwoners. Onze gids liet ons allereerst het paleis van de aarsbisschop van deze stad zien. Het is een erg indrukwekkend gebouw en helemaal van marmer opgetrokken. Het paleis van onze Koningin in ons Haagje is er maar een villa bij. Langs een prachtige straat met allemaal mooie huizen kwamen wij bij het Nationaal Museum terecht. Hier stonden wij sprakeloos, zo mooi als dat is. Wij volgden onze gids naar binnen en deze liet ons een gedeelte van dit museum zien. De oudheidkundige afdeling is schitterend en ik denk wel, dat Kees als hij dit allemaal zag niet meer weg zou willen. Aan de andere kant van dit kolossale gebouw liepen wij verder en na talrijke marmeren paleizen gepasseerd te zijn, kwamen wij bij het Koninklijk Paleis aan.
In dit gebouw woonde vroeger de Koning van Napels en Sicilië. Dit was nog uit de tijd, dat Italië nog in verschillende andere staten was verdeeld. Wij bestegen de marmeren trappen en door een schitterende deur, die zwaar met beelden bewerkt was, betraden wij de voorhal. Deze was met prachtige stenen ingelegd. Een Italiaans meisje bracht ons toen naar een andere kamer, waar wij ons konden wassen en een huisjasje konden aandoen en pantoffels. Toen wij terugkwamen hadden wij allemaal een wit jasje en een witte broek aan en pantoffels aan onze voeten. Wij werden toen in de eetzaal gebracht. Aan mooie tafels kwamen wij te zitten. De muren waren met mooie tapijten behangen, afgewisseld met mooie schilderstukken. Het plafond was even kunstig bewerkt.
Wat wij voor ons twaalfuurtje kregen was gewoon fantastisch. Boord zoveel als wij maar hebben wilden. Verschillende vlezen en na afloop nog dadels, pinda's, citroen met suiker -dit waren schijfjes citroen met suiker erop- appels. Om 14.00 uur werden wij met auto's gehaald en langs mooie straten reden wij naar het zuidoosten, waar zich statig de Vesuvius verheft. Hier stapten wij uit en wij werden door een Majoor en twee andere officieren hartelijk welkom geheten. Zij gingen ons voor en brachten ons na een lange wandeling bij de overblijfselen van Pompei en Herculaneum.
Wij stapten weer in en toen reden wij weer naar het Koninklijke Paleis. Wij werden nu naar een paviljoen gebracht. Hier kregen wij aardappelen, sperziebonen, hors d'oeuvre, verschillende vlezen en nog een pudding toe. Hierna gingen wij de prachtige tuin in. Om 21.00 uur kregen wij thee met gebak. Daarna vruchten. Om 22.00 uur kwamen wij weer bij elkaar in het paviljoen. Piet Michel bedankte de Majoor en zijn officieren hartelijk voor de prettige ontvangst en de excursie, die onder zijn leiding had plaatsgevonden. De Majoor zei alleen, dat hij er geen spijt van had dat hij dat gedaan had. Met het zingen van het Engelse volkslied en het Wilhelmus werd deze bijeenkomst gesloten. Om 23.00 uur werden wij gehaald en na een rit door de stad, werden wij bij de haven afgezet. Hier werden wij door de Kapitein van het schip hartelijk welkom geheten. Deze bracht ons aan boord en wees onze slaapplaatsen aan. Wie wou kon met hem meegaan het hele schip bekijken, zodra wij onze bagage netjes opgeborgen hadden en onze hangmatten in orde hadden gemaakt. Intussen was het 23.30 geworden. Om 24.00 uur middernacht begon een rondwandeling door het schip. Overal kwamen wij, van de machine-kamer tot aan de commandobrug toe. Op de commandobrug vertelde onze gids, dat het Nederlandse schip "De Oranje" buitengaats lag. Hij beloofde ons er vlak langs te zullen varen en de bemanning namens ons een telegram te sturen. Om 02.00 uur lag ik in mijn hangmat. Het is voor het eerst van mijn leven dat ik in zo'n ding slaap !

Zondag 3-6-1945
Om 06.00 uur opgestaan. Ik heb lekker in mijn hangmat geslapen. Alleen kon ik dat ding weer niet opgerold krijgen, zodat Dries mij met zijn assistentie kwam helpen. Ontbeten. Een goed ontbijt was het. Daarna ben ik aan dek gegaan. Tot onze grote vreugde zagen wij "De Oranje". Het was helemaal wit geschilderd met verschillende Rode Kruizen erop. Onze schepen hebben telegrammen gewisseld. Het onze luidde: "Nederlandse Krijgsgevangenen uit Oostenrijk wensen de bemanning van het s.s. "Oranje" behouden vaart en goede thuiskomst".
Aan boord de Heilige Mis bijgewoond. Daarna middageten gegeten. Het is schitterend weer en de Middellandse Zee is schitterend diep blauw en buitengewoon kalm. Op het ogenblik zien wij heel in de verte de grillige kust van Sardinië. Om ongeveer 15.00 uur zien wij de kust van Corsica en aan de andere kant heel duidelijk het eiland Elba. Met een flinke vaart doorklieft de "Duchess of Richmond" de golven. Onze Kapitein hoopt morgenochtend om 6 uur de haven van Marseille binnen te lopen. De kust wordt steeds duidelijker en grilliger. Boven het schip vliegen reeds zeemeeuwen. Kleine en onbewoonbare eilandjes passeren wij. Bruinvissen springen boven het water uit. Een wit lichtbaken zijn wij ook al weer voorbij gevaren.
Om 21.00 uur zocht ik mijn hangmat maar weer op.

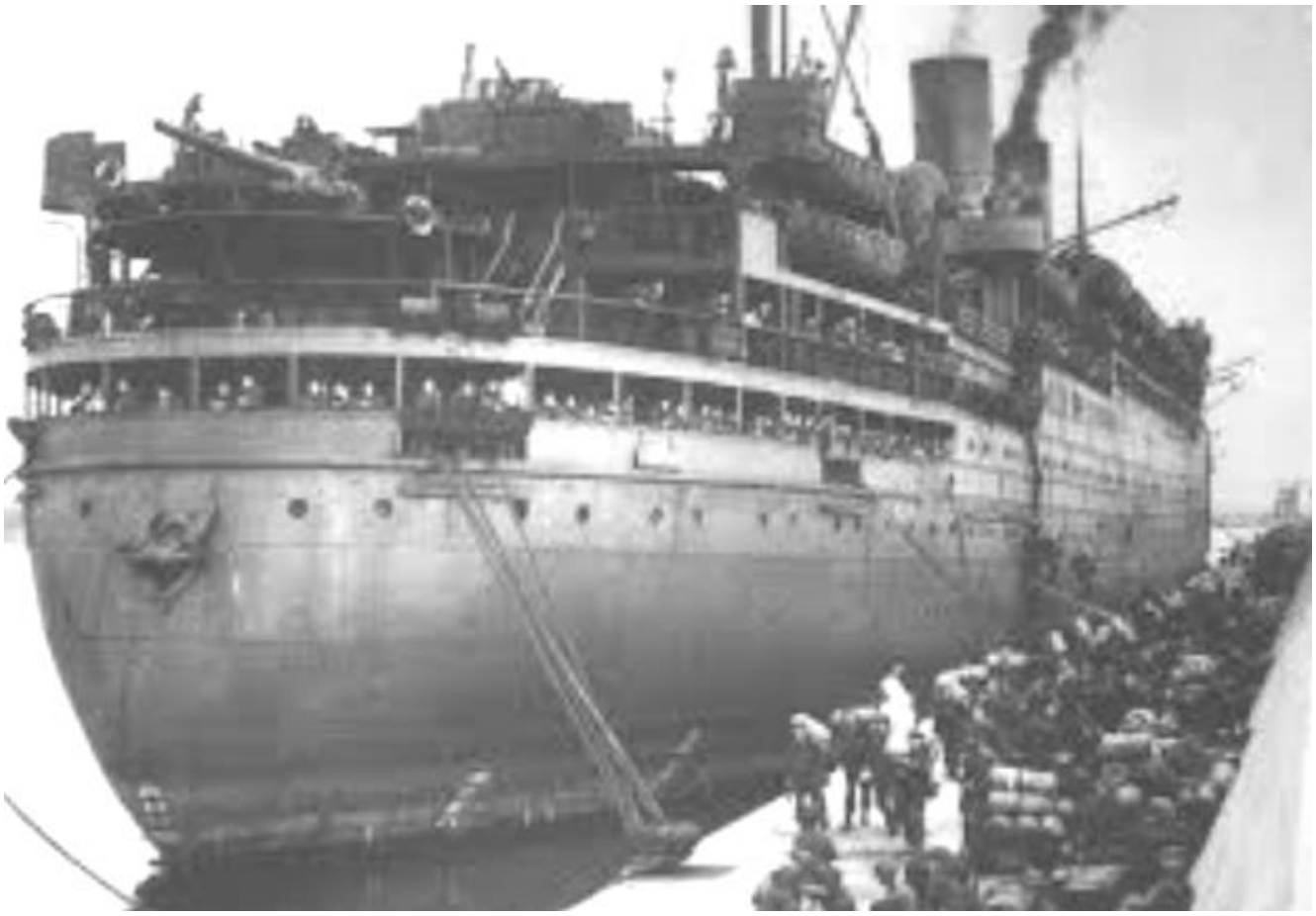
De "Duchess of Richmond" als bewapend troepentransportschip in Algiers, november 1942

Maandag 4-6-1945
Vroeg opgestaan, het is prachtig weer en we varen maar door. Tegen 10.00 uur zien we van ver de kust van Frankrijk naderen. Varen dan om 11.30 uur de haven van Marseille binnen en meren af aan de Quai du Port. Om ± 12.00 verlaten we het schip en worden welkom geheten door een Franse officier. In auto's met Fransen en Belgen naar grote gebouwen van de Marine, waar door dames brood en wijn (zoveel als we maar willen) wordt gepresenteerd. Stuur een telegram en briefkaart naar huis. Velen zijn al flink dronken. Hoor van Holland waar het vreselijk moet zijn, zo vele doden door tyfus en honger; ben toch ongerust. Vannacht vertrekken we weer naar Parijs. Hoe vlugger we thuis zijn, hoe beter. Het is een drukte van belang en ga nog even de straat op; erg warm. Kunnen zoveel eten en drinken als we maar willen, velen zijn ziek van de wijn. Duitse KGF werken hier in Marseille. Moeten papieren invullen en krijgen dan 100 franc. Dan is er doktersonderzoek met röntgenfoto en het bespuiten met insectenpoeder, alles is wel goed georganiseerd. Krijgen dan een pakket van het Franse Rode Kruis en 50gr tabak. Vele Fransen en Belgen zijn al weg naar huis. We kunnen nu elk ogenblik vertrekken, slapen en dommelen wat op ligstoelen. Heb me geschoren en gewassen, het is nu gelukkig haast voorbij. Er is muziek en zang door Franse artiesten om 02.00 uur (het is al dinsdag).

Dinsdag 5-6-1945
Wederom is het prachtig weer. We hebben bijna niet kunnen slapen door de herrie. We moeten om 07.00 uur buiten klaar staan, klimmen dan pas om 10.00 uur op de auto. Denken naar het station te gaan, maar in plaats daarvan gaan we naar een groot tehuis, een soort rusthuis, waar we ons moeten laten inschrijven en eten krijgen; goed middageten! Na een paar uurtjes weer weg per auto naar het grote station. De stad Marseille is zeer groot en gaan toch even de mooie stad in. Een ieder gaat goed gekleed, kopen limonade en aanzichtkaarten en zijn dan bijna door onze 100 franc heen; alles is heel erg duur. We zijn nog in een Engelse cantine geweest, voor 5 franc een kop koffie en 3 gebakjes! Vele jongens van ons zijn al per trein weg. De organisatie hier is lang niet zo goed als bij de Engelsen. Om ± 12.00 uur is het vertrek van de trein; de grote reis naar Parijs gaat beginnen. We hebben nu wagoncoupe's, maar weten met onze grote hoeveelheid bagage geen raad. Overal worden we door de bevolking en zusters van het Franse Rode Kruis begroet. Krijgen op vele stations witbrood met wijn, koffie, limonade, kersen, enz. We rijden maar door, alsmaar door.

Woensdag 6-6-1945
Vroeg in de nacht zijn we in Lyon, we zijn nog moe en proberen weer wat te slapen. Rijden dan langs Dyon en dan weer door naar Parijs, waar we dan om 04.00 uur aankomen. We worden "afgehaald" door een Hollandse commissie; een Kapitein is de commandant maar alles is een grote sof. We worden van het kastje naar de muur gestuurd. Krijgen van het Franse Rode Kruis goed te eten en een pakketje met o.a. 120 sigaretten, 3 busjes cornedbeef, 4 blikjes sardines, kaak, suiker, koek enz. Moeten om 08.00 uur weer aan het station zijn, om naar het "Hollandse kamp" te gaan en vandaar door naar Holland gestuurd te worden. Voelen dat er een vuiltje aan zit en informeren nader. Volgens zeggen van de kapitein en andere Hollandse militairen (in Engelse uniformen en zo uit Holland, weten zij veel en die ons eerst hopeloos ongerust maken en dan de mooie meneer willen spelen) is het ongeveer 60 km naar het Zuiden bij Lyon, maar in werkelijkheid is het 500 km! En we waren juist zo blij daar voorbij te zijn! We weigeren allen en velen gaan hun eigen weg, wat een organisatie! Piet Michel gaat dan naar de Hollandse consul en Amerikaanse commandant. Als hij veel later terugkomt met 3 grote autobussen, om ons naar het station "Gare du Nord" te brengen, voelen we ons wat opgelucht. Intussen, gedurende het wachten op de bussen, hebben we ons gewassen en geschoren in een pisbak, waar slechts één kraan was! Er is weer een strop, de trein blijkt al weg te zijn. We krijgen dan voor de nacht wel een slaapplaats, maar dan wel 5 km verderop. Bussen komen en we laden dan onze bagage uit en weer in. Zo zijn we de hele nacht in beweging om slaapplaats te vinden.
Om 02.00 uur 's nachts kunnen we dan in een voorhal van een sportarena op een stenen grond slapen, wat een beweging! De Hollandse militairen, die ons ter hulp moeten staan zien we niet, de organisatie is weer prima geregeld!

Donderdag 7-6-1945
Al weer vroeg op, het is een drukte van belang. Vele civiele Fransen, Italianen en ook Hollanders vanuit Graz zijn hier, zij wachten allen op hun vervoer naar huis. Er zijn hier in Parijs veel Amerikaanse bezettingstroepen. We krijgen de indruk dat we aan ons lot worden overgelaten. Er is een Hollandse Luitenant bij ons, maar daar gaat niets vanuit. Piet Michel en Chris van Pinxteren lopen hun benen uit hun kont voor ons om spoedig naar Holland te kunnen gaan. Vele jongens, zeker een 40-tal, zijn al weg, zitten misschien al in Holland. Maar wij hebben zoveel bagage, die we beslist willen meenemen naar Holland, zodat wij niet op eigen houtje durven te gaan. Hebben onze ogen en oren de kost gegeven en opgemerkt, dat veel civiele Duitsers van het "houtje" zijn of waren. Het is een hopeloze organisatie, vrouwen, meisjes en kinderen slapen bij en tussen de mannen, het is een grote bende!
We krijgen eten van het civiele kamp, het is slecht maar het brood is echter behoorlijk.
Vanavond gaan er 63 man weg, eerst de getrouwden onder ons en morgen de anderen.
Piet Michel en Chris van Pinxteren zijn erg actief geweest en met goed resultaat.
Morgenochtend om 07.30 uur zullen de auto's komen, maar vanavond om 23.00 uur is het plotseling dan toch zover. Komen dan aan in het gebouw van de Hollandse delegatie, voor Kgf en politiek-civielen, waar we slapen op matrassen.
De radio speelt dansmuziek en onder het genot van een kopje thee met biscuits en de gedachte om morgenavond per trein naar Weert in Holland te gaan, doet ons gelukkig en snel inslapen.

Vrijdag 8-6-1945
Prima geslapen. We krijgen dan weer een keuring, echt Hollands. Eten brood en koffie zonder melk: krenterig. Er zijn vele politieke gevangenen, die wachten op terugzending naar Holland; wat hebben deze mensen veel meegemaakt en geleden. Er zijn daarbij veel joodse mensen.
Het eten vanmiddag en vanavond is niet veel soeps. Krijgen geen 500 franc en 20 sigaretten, zoals de 20 jongens die gisteravond al weg gingen. We krijgen het geld enz. niet, daar we niet naar het kamp, ongeveer 500 km terug, gegaan zijn. Er is hiervan een rapport opgemaakt en Michel moet zich in Holland voor de Krijgsraad verantwoorden! Er is ook een geval van belediging geweest, van een Sergeant tegen een Kapitein! Vanavond gaan wij weg.
Om 22.00 uur vertrekken we, in een fijne trein, waarin uitsluitend Amerikanen en wij in reizen, er is ruimte genoeg. We hebben een stuk witbrood gekregen en busje met vlees en bonen, is beslist niet te royaal.

16. Terug in Nederland

Zaterdag 9-6-1945
Om 08.00 uur in Brussel. Hebben onderweg nog 3 kaakjes, 1 sigaret en kop koude koffie gehad! Wat wordt er hier toch weer "goed" voor ons gezorgd. We worden afgehaald door twee Hollandse Kapiteins in Engelse uniformen, eten brood met koffie in een gebouwtje van het Belgische Rode Kruis. Daarna naar een gebouw waar vele Hollanders zijn. Dit zijn hoofdzakelijk joodse mannen, vrouwen, jongens en meisjes. Hier krijgen we goed te eten en 's middags ook nog 500 franc en 10 sigaretten. Eerst zijn we weer voor niets naar het station geweest. Zaten met de bagage al in de verloftrein voor de Engelsen en Amerikanen, maar konden niet mee. We gaan vannacht pas om 01.00 uur. Er is een kermis in Brussel, kopen daar ijs en nougat. Alles is er te koop en voor Wil koop ik een paar fijne kousen en zakdoekjes voor 350 franc. De jongens kochten 50 prima sigaren in kistje voor 150 franc, Amerikaanse Camel-sigaretten voor 45 franc. Omstreeks 24.00 uur gaan we weer per auto buiten Brussel, om daar op de trein naar Tilburg in Holland te gaan. Krijgen eerst in een grote mooie cantine van het Belgische Rode Kruis wat brood en koffie. We spreken Hollanders, die voor de bewaking van Duitse Kgf, vrijwillig bij het Amerikaanse leger dienst hebben genomen. Zij vertellen van de grote ontevredenheid onder de Hollanders omdat de Duitse Kgf het beter zouden hebben dan de Hollanders(?). Dan vertrekken we eindelijk naar Holland.

Zondag 10-6-1945
Met een transport van ongeveer 2000 man; Hollandse krijgsgevangenen, politieke- en civiele personen en ook NSB-ers onder bewaking, zijn we dan om 05.00 uur van Schaarbeek, voorbij Brussel, vertrokken. Koud is het nu, de mensen zien er vuil en armoedig uit. Er zijn daarbij veel joodse mensen die uit de werk- en concentratiekampen komen. In de ochtend rijden we Holland binnen. We krijgen een koude ontvangst, ze weten niet wat ze met ons moeten doen, wat een organisatie! Niets van het Rode Kruis of wat dan ook is aanwezig. Dit is een echte Hollandse geest; weinig of niets geven. Wachten op het station in Tilburg op vervoer per auto naar een kazerne in Weert, waar vandaan we dan naar huis gebracht zullen worden.
We krijgen toch nog wat te eten, hoewel we daar lang op moeten wachten. We zien ook hoe een man, een NSB-er, geschopt en geslagen wordt. Op het station in Tilburg hebben we lekker brood en thee van de Engelsen en Canadezen gekregen.
De ontvangst in Holland hadden we ons toch heel anders voorgesteld. 's Middags om 17.00 uur met de trein weg, rijden over Eindhoven naar Weert, waar we dan om ± 21.00 uur aankomen. Weert is een mooi plaatsje, rijden dan een mooie kazerne binnen, waar we dan het eerste welkomswoord horen van een grootmajoor. Eten daar brood en drinken thee. We zien daar ook jongens van het Stalag IV-b (Mühlberg) die er mager en slecht uitzien en nog in dezelfde Russische uniformen lopen, vies en grauw, als in het begin van onze krijgsgevangenschap. We popelen allen om naar huis te gaan, morgen gaan we eindelijk weg. We moeten weer papieren invullen, voortaan krijgen we een jaarwedde; dus als van een beroepsoldaat!

Ontvangst-Centrum Gerepatrieerde Krijgsgevangenen
WEERT

1.	Datum aankomst in Centrum :	10 Juni 1945
2.	Naam en Voornamen :	VAN Z A L E N Abel
2a.	Wanneer en waar gemeld of gearresteerd ? :	3 Juni 1943 Assen
3.	Geboorteplaats en -datum :	16 .7.1919 Oude Pekela
4.	Beroeps, Reserve of Dienstplichtig :	dpl.
5.	Rang en Wapen :	soldaat I R.I.
6.	Datum laatste bevordering :	
7.	Onderdeel, waarbij ingedeeld op 15 Mei 1940 :	1ste Grens Compagnie R.I.
8.	Functie op **dien** datum :	
9.	Stamboeknummer :	
9a.	Diploma's, talenkennis en beroep :	kruidenier levensm.
10.	Datum van aanvang krijgsgevangenschap :	3.6.43
11.	Krijgsgevangenkampen, waarin achtereenvolgens verblijf werd gehouden :	XI A IV B XVIII A
12.	Krijgsgevangennummer :	1 0 7 0 1 0
13.	Naam en adres naaste familie :	U.C. van Zaleb, Britaniastr. 541, Oude Pekela
14.	Adres tijdens het buitengewoon verlof :	id.
15.	Uitbetaald voorschot :	
16.	Was de **verzorging** gedurende de krijgsgevangenschap : **goed, middelmatig** of **slecht** ! :	middelmatig
17.	Welke **werkzaamheden** werden aan U opgedragen?	magazijnwerk

Het repatrieringsformulier dat Abel moest invullen

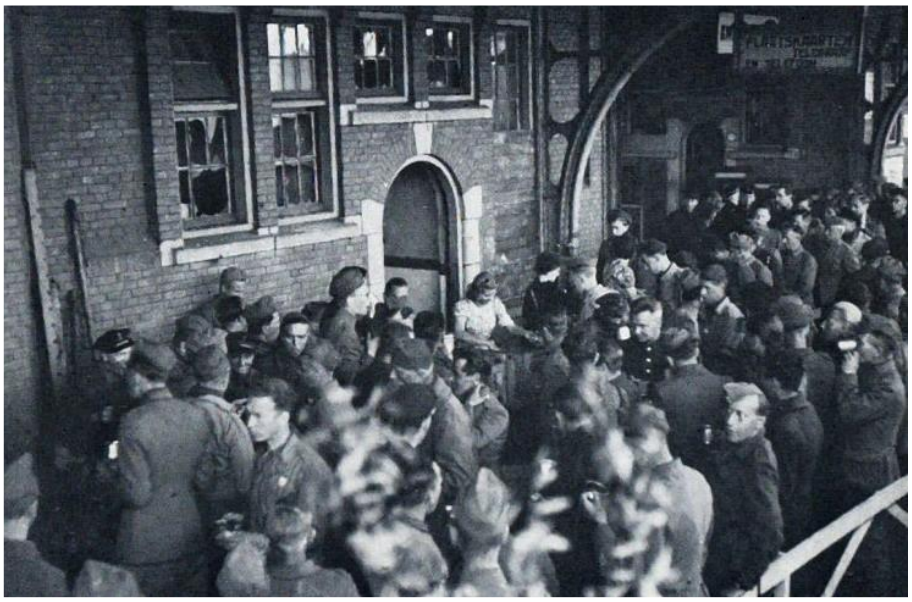

Aankomst op station Weert

<u>Maandag 11-6-1945</u>
We krijgen 's morgens ieder nog 100 gulden als voorschot op ons soldij. Omstreeks 12.00 uur vertrekken we met auto's van het kazerneterrein. We zijn blij als we eenmaal wegrijden en toch ook weer niet, want hoe zal het thuis zijn?
Een gelukkig weerzien volgt met vrouw en kind. We hebben elkaar ontzettend veel te vertellen. Wat is alles thuis weer vreemd, ik moet daar weer aan wennen. Ik ben heel erg gelukkig.
Dit is gelukkig het einde van een zware en bewogen periode in mijn leven.

Vertrek uit Weert en per vrachtwagen naar huis

++++

17. Terug naar Gösting 1964

In 1964 zijn Abel en zijn vrouw teruggegaan naar de familie Schischeg. Die bleek inmiddels vanuit Gösting te zijn verhuisd naar Judenburg. In de lokale krant verscheen een tweetal berichten daarover, met de onderstaande foto's.

Links Hansi Schischeg, rechts Stientje van Zalen

Abel en Hansi in Judenburg 1964

18. In de voetsporen van het verleden

In juli 2017 zijn Martha van Zalen en Dora Deiman-van Zalen op zoek gegaan naar sporen uit het verleden. De reis voerde via Sint Johan im Pongau naar Graz.

In de Kleine Zeitung van 9 juli 2017 is van deze tocht een kort verslag gepubliceerd.

Dora und Martha van Zalen haben die Vergangenheit ihres Vaters aufbereitet
PREIS (4)

Auf den Spuren ihres Vaters

Ein holländischer Zwangsarbeiter wurde im Zweiten Weltkrieg von einer Straßenglerin gerettet. Seine Tochter machte sich nun erfolgreich auf Spurensuche.

Totengräber Petz hat das Grab der Lebensretter gefunden, für die Familie van Zalen schloss sich der Kreis

Von Robert Preis

Als Martha van Zalen vor dem Grab von Johanna und Jakob Schischeg am Friedhof von Straßengel stand, waren die Gefühle überwältigend. „Nun schließt sich der Kreis. Endlich, nach so vielen Jahren", stellt sie gerührt fest.

Es war eine lange Reise, die die 70-jährige Holländerin gemeinsam mit ihrer Schwester Dora (55), Sohn Bernd (47) und Schwiegertochter Joyce Jens (45) angetreten hatte. Auslöser ihrer Reise waren die Ereignisse während des Zweiten Weltkrieges. Ihr Vater Abel war 1943 als Kriegsgefangener in einem Viehwaggon von Holland nach Österreich verfrachtet worden, wo er in Gösting im Gasthaus „Sonne" untergebracht war, um als Zwangsarbeiter in der Brauerei Puntigam und im Schloßbergstollen eingesetzt zu werden. 1945, die Ereignisse vor Kriegsende eskalierten, bekamen hohes Fieber. Eine Nachbarin, eine gewisse Johanna Schischeg, die in Gösting wohnte, nahm sich seiner an. Nach 14 Tagen konnte Abel zu Fuß nach Wolfsberg flüchten, wo er von Amerikanern gerettet wurde.

Danach betrieb er gemeinsam mit seiner Frau Stientje ein Lebensmittelgeschäft in Groningen, die Dankbarkeit bestimmte jedoch sein Leben. Jahrelang schickte er Briefe, die aber nie ankamen, weil Frau Schischeg umgezogen war und er die Briefe stets nach Judenburg, nicht nach Judendorf schickte. Ein Postbote wurde irgendwann stutzig und so erreichte 19 Jahre später der erste Brief aus Holland die Schischegs. 1967 kam es zum Wiedersehen, besuchte Martha mit ihren Eltern Judendorf (die Kleine Zeitung berichtete damals, siehe Bild oben).

„Aber die Erinnerung verblasste. Jetzt wollte ich auch meiner Familie zeigen, wo mein Vater die Jahre in Österreich verbracht hatte", schildert Martha. Ein Unterfangen, das sie rührte, denn die Hilfsbereitschaft war groß. „Egal, ob in der Brauerei Puntigam, in der Belgierkaserne oder am Feliferhof – überall wurden wir herzlich aufgenommen", erzählt sie. Über die Kleine Zeitung informiert, gelang es Totengräber Emmerich Petz schließlich, auch das Grab der mittlerweile verstorbenen Lebensretter Johanna und Jakob Schischeg ausfindig zu machen.

„Niemand kann erahnen, was dieser Moment für mich bedeutet", freut sich Martha. Kurz darauf machte Bürgermeister Harald Mulle dann auch das ehemalige Haus der Schischegs ausfindig. „Ich konnte damit meinem Sohn die Geschichte weitergeben. Die Erlebnisse meines Vaters und seiner Helfer bleiben so in ewiger Erinnerung."

Abel van Zalens Tagebücher will sie im September im Internet veröffentlichen. Ergänzt durch einen Reisebericht über das Graz und Gratwein-Straßengel der Gegenwart.

Gasthof “Zur Sonne” te Gösting

Gasthof “Zur Sonne” te Gösting

Belgierkaserne te Graz

Gedenksteen voor de slachtoffers van het Nazi-regime in de Belgierkaserne te Graz

Monument bij het massagraf in de Belgierkazerne Graz

Het Gymnasium aan de Tummelplatz te Graz

Informatiebord bij de Schlossberg te Graz

Een van de gangen onder de Schlossberg te Graz

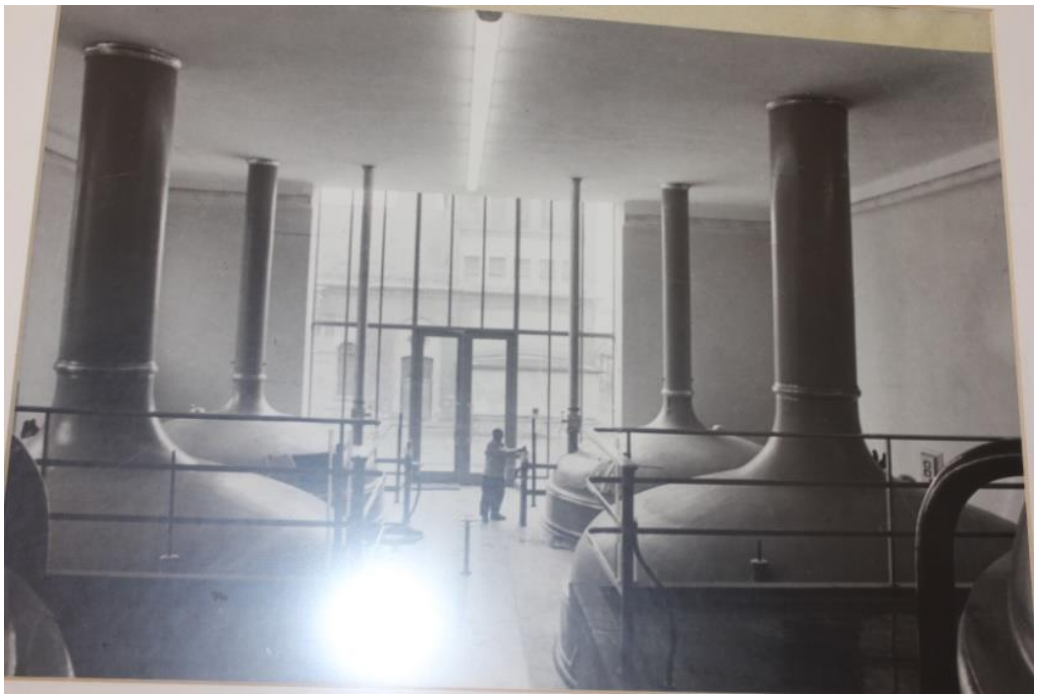

De brouwerij Puntigam

De vroegere woning van de Schischegs in Judendorf

Begraafplaats en Wallfahrtskirche in Straßengel

Het graf van Jakob en Johanna (Hansi) Schischeg in Straßengel

Van links naar rechts: Sieglinde Brunner, Martha van Zalen, Rosa Brunner en Dora Deiman-van Zalen

Ministerie van Defensie

> Retouradres: Postbus 90004, 3509 AA UTRECHT

Mevrouw M. van Zalen
Bark 13
9606 RA KROPSWOLDE

Commando Diensten Centra
Divisie P. & O. Defensie
Dienstencentrum Personele Zorg
Cluster Decoraties

Postbus 90004
3509 AA UTRECHT
Nederland
www.defensie.nl

Contactpersoon
FDC Tomasoa

T +31 (0)30 218 4367

E-mail:
fdc.tomasoa@mindef.nl

Onze referentie
CDC 024/2017 058 499

Uw referentie

Bij beantwoording datum, onze referentie en betreft vermelden.

Datum 31 augustus 2017
Betreft Postume toekenning Mobilisatie-Oorlogskruis

Geachte mevrouw Van Zalen,

Onlangs heeft u een verzoek ingediend om postume toekenning van het Mobilisatie-Oorlogskruis aan uw vader, de heer **A. van Zalen**, geboren op 16 juli 1919 te Oude Pekela.

Uit een ingesteld onderzoek is gebleken, dat wijlen uw vader voldoet aan de in het Koninklijk besluit van 1 oktober 1992, nr. 92.009061, houdende hernieuwde vaststelling van het besluit tot instelling van het Mobilisatie-Oorlogskruis, gestelde voorwaarden.

Het verheugt mij u te kunnen mededelen, dat als blijk van respect en waardering voor zijn inzet onder buitengewoon moeilijke omstandigheden – bij deze – het Mobilisatie-Oorlogskruis postuum aan uw vader wordt toegekend.

Het desbetreffende versiersel en het daarbij behorende certificaat gelieve u hierbij aan te treffen.

Hoogachtend,
HOOFD AFDELING DECORATIES

Ing. B. Keers

Pagina 1 van

DE MINISTER VAN DEFENSIE

Gelet op het Koninklijk besluit van
1 oktober 1992 (Stb. 559);
kent toe het

MOBILISATIE - OORLOGSKRUIS

postuum

aan

A. van Zalen

De Minister voornoemd,

's-Gravenhage, 31 augustus 2017
CDC 024/2017058499
rnr. 19.07.16.99D